FLAVIUS·VEGETIUS·RENATUS

ROMA SAVAŞ SANATI



LATİNCE ASLINDAN ÇEVİRENLER
SAMET ÖZGÜLER - KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

Kronik

ROMA SAVAŞ SANATI

Kronik

ROMA SAVAŞ SANATI
FLAVIUS VEGETIUS RENATUS

—

Çeviri
SAMET ÖZGÜLER – KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

KRONİK KİTAP: 118
Antik Çağ Dizisi: 1

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
Samet Özgüler
Kutsi Aybars Çetinalp

EDİTÖR
Can Uyar

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Nurel Naycı

1. Baskı, Ağustos 2019, İstanbul

ISBN
978-605-7635-22-8

KRONİK KİTAP
Balçık Sk. N°6, Gümüşsuyu
İstanbul - 34327 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 34569

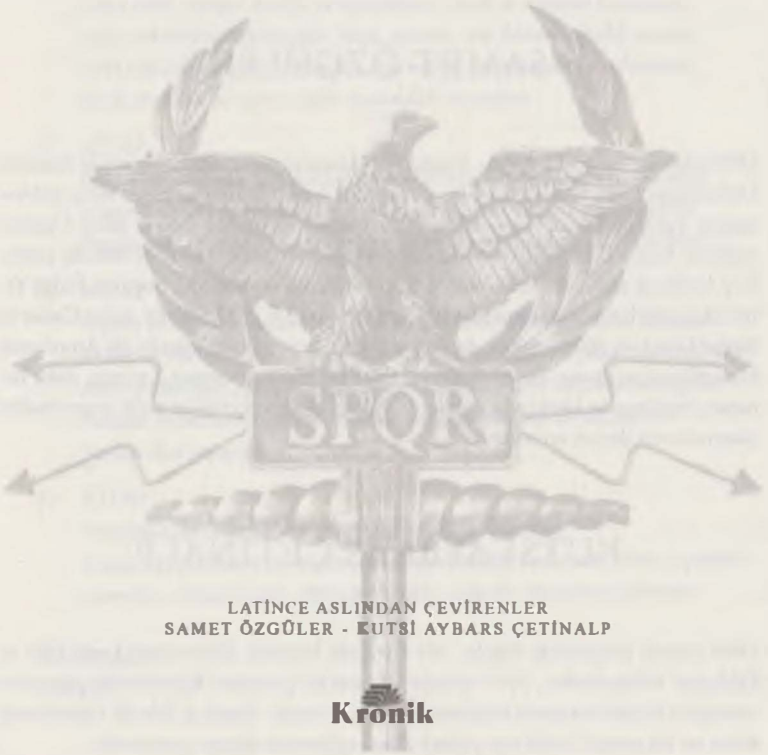
www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah.
Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
Küçükçekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

FLAVIUS·VEGETIUS·RENATUS

ROMA SAVAŞ SANATI



LATİNCE ASLINDAN ÇEVİRENLER
SAMET ÖZGÜLER - KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

Kronik

FLAVIUS VEGETIUS RENATUS

Flavius Vegetius Renatus veya muhtemel tam adıyla Publius Flavius Vegetius Renatus, MS IV. yüzyılın ortalarında doğmuş ve muhtemelen MS V. yüzyılın başında ölmüş Romalı yazar. *De Re Militari* ve *Digesta Artis Mulomedicinae* adlı kitaplar yazmış olan Vegetius özellikle *Savaş Sanatı* olarak çevrilebilecek *De Re Militari* eseriyle tanınır. Yazar, büyük ihtimalle I. Theodosius'a adadığı bu eserde Roma'nın yüzleştiği askerî sorunlara çözüm arayışı içindedir. Zengin bir Romalı olması yanı sıra özellikle savaş ve binek hayvanları alanlarındaki bilgisiyle öne çıkar. İmparatorluğun büyük kısmını gezmiş olan yazar muhtemelen bir dönem üst düzey bürokratlık yapmış veya imparatorluk bünyesinde hizmet etmişti fakat bu konuda kesin bilgimiz yoktur. Ayrıca çok büyük ihtimalle askerî alanda da görev yapmamış ve bu konuda pratik tecrübeden yoksun olan Vegetius, eriştiği geniş kapsamlı antik metinlerden derlediği *Savaş Sanatı* ile kendi dönemi ve özellikle de Orta Çağ ve Yeni Çağ boyunca oldukça popüler olmuştur.

SAMET ÖZGÜLER

1994 yılında Ankara'da doğdu. Gaziçiftliği Lisesi'ni tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı'ndan 2017 yılında mezun oldu. Aynı üniversitenin Eskiçağ Tarihi kürsüsünde yüksek lisans eğitimine devam eden Özgüler özellikle Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğunun siyasi, askerî ve hukuki tarihi, Geç Antikçağ tarihi ve Hıristiyanlık, Roma hukuku ve Antikçağ boyunca İtalya Yarımadası alanlarında çalışmalarına devam etmektedir. 2017 yılında *Iulius Caesar'ın Galya Savaşı* ve 2018 yılında da *İç Savaş* kitaplarını, 2019 yılında da Ammianus Marcellinus'un *Roma Tarihi* eserlerini tercüme etmiş çevirmen Latince, Eski Yunanca, İngilizce ve Hollandaca dillerini bilmektedir ve çeviri ve tarih araştırmaları çalışmalarına devam etmektedir.

KUTSİ AYBARS ÇETİNALP

1990 yılında İstanbul'da doğdu. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Latin Dili ve Edebiyatı bölümünden, 2019 yılında çift anadal programı kapsamında aynı üniversitenin Klasik Arkeoloji bölümünden mezun oldu. İstanbul Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi'nde yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 7
GİRİŞ 9

I. KİTAP
Asker celbi, fiziksel özellik ve durumları. Silah ve teçhizat kullanımı, vuruş teknikleri, tatbikatlar. Koşu, atlama, ata binme, ağırlık taşıma, cebri yürüyüş ve marş. Ordugâh inşa edilişi, planlaması ve tahkimatı. Savaş dizilimi ve saflar, saflar arasındaki mesafeler. 25

II. KİTAP
Lejyon ve yardımcı birliklerin tanımı, farkları. Lejyondaki alt birimler, personel unvan ve rütbeleri, görevleri. Sancaklar ve çeşitleri. Süvariler. Profesyonel savaş taktikleri. Sevk ve idare. Enstrümanlar. Mancınıklar. 53

III. KİTAP
Hijyen ve sağlık koşulları. Tahıl ve yem ikmali. İsyanlara karşı alınacak önlemler. İşaretler. Nehir geçişleri. Tuzak ve pusular. Meydan muharebeleri. Asker psikolojisi. Arazi tercihi ve seçimi. Hiza. Karşı taktik ve stratejiler. Savaşta kullanılan hayvanlar. Firar durumunda yapılacak şeyler. Savaşa dair prensipler. 79

IV. KİTAP
Savunma sistemleri, siper ve hendekler. Kıtlık meselesi. Kuşatma yöntemleri ve kuşatmalarda kullanılan mancınık, silah ve yeraltı sistemleri. Deniz savaşı. Rüzgâr çeşitleri, gelgitler, mevsimsel belirtiler. 129

KAYNAKÇA 161
DİZİN 165

ÖN SÖZ

Roma İmparatorluğu'nun en karakteristik özelliklerinden birisi âdeta bir "savaş makinesi" olan ordusuydu. İlk başta, savaş veya kriz anında sivil vatandaşlardan oluşturulan bir ordu teşkilatlanması olan Roma, özellikle MÖ II. yüzyılın sonlarına doğru paralı ve yabancı askerlerin de orduya dâhil olması ve ordulardaki askerlerin kadrolu ve profesyonel birliklere dönüşmesiyle yeni bir kimlik edindi. En alt biriminden en üst birimine ordudaki görev dağılımı, disiplin, talim ve bilgi seviyesi, teçhizat ve silah kalitesi yükselmişti.

Cumhuriyet döneminde oluşmuş ve ana hatlarını çok büyük ölçüde bu dönemde tamamlamış olan Roma ordusu, MÖ I. yüzyılın sonlarına doğru kurulan monarşi rejimi ile imparatorluğun en önem verilen birimlerinden birisi oldu. İmparatorların kişisel prestiji, sınır güvenliği, yayılmacı politikalardan ve ele geçirilen topraklardan gelebilecek her türlü getiri, imparatorluğun toprak bütünlüğü, birçok insanın geçimi orduya bağlıydı. Neredeyse her zaman savaşma isteğinde veya zorunluluğunda olan Romalılar özellikle MS IV. yüzyılda büyük sorunlarla yüzleşmeye başladılar.

Bu sorunların en başında, durdurulamaz bir şekilde artan yabancı toplumların gerçekleştirdiği akınlar geliyordu. Sayısız topluma karşı silahlı mücadele vermek gerektiğinden ve savaşların süreleri uzayıp koşulları iyice ağırlaştığından ordudaki disiplin ve mevcut azalmaya başladı. Eskisi kadar çok ve profesyonel asker toplayıp yetiştirmenin gittikçe zorlaştığı bu yüzyılda birçok kadroya yabancı toplumlardan Romalı olmayan çok sayıda askerin girmesiyle Roma ordusu istikrarı sağlayamaz hâle gelmişti.

İşte bu koşullar altında, Flavius Vegetius Renatus adlı bir Romalı, yaşadığı dönemde tahtta olan imparatora askerî bir talimname formunda bir kitap yazarak hem kendi dönemine kadar gelmiş askerî yazın geleneğini derleyerek sürdürmek hem de zayıflayan Roma ordusunda bir reform gerçekleştirmek için gerekli olabilecek hususları belirtmek istemiştir. İçerisinde dört kitapçık içeren bu çalışmada asker toplama, profesyonel ve disiplinli birlikler oluşturma, talim ve tatbikatlar, savaş taktikleri ve stratejiler, lojistik, idare ve sevkiyat, ikmal, askerî birlikler ve çeşitleri, harp türleri ve uygulamaları, teçhizat ve silahlar, ordugâh, kuşatma ve savunma, istihkâm ve mancınıklar ve diğer birçok askerî hususta bilgi verilmektedir.

Vegetius'un eseri, doğu ve batı olarak ikiye bölünmüş olan Roma İmparatorluğu'nun batı bölgesinde uzun bir süre boyunca kullanılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nda bu tür eserler başka yazarlar ve hatta bizzat imparatorlar tarafından çağlar boyunca yazılmaya devam etse de Vegetius'un Savaş Sanatı, XII. yüzyıldan itibaren neredeyse XVIII. yüzyıla kadar Batı'da en çok okunan ve istifade edilen teknik kitaplardan biri olmuştur. Yazıldığı tarihten itibaren çok sayıda kopyası yapılan, 1473 yılında Utrecht'te basılmasıyla matbaada basılan ilk kitaplardan biri olan ve günümüze 200'den fazla elyazması ulaşan bu eser, Latinceden Türkçeye ilk kez çevrildi. Aslen "Epitoma Rei Militaris" (Askerliğin El kitabı) ve "De Re Militari" (Askerlik Üzerine) olarak bilinen eseri, ihtiva ettiği içerik ve yaygın isimlendirmesi dolayısıyla *Roma Savaş Sanatı* başlığı altında çevirmeyi uygun gördük. Çevirimizde Carl Lang'ın editörlüğünü yaptığı 1885 Teubner edisyonunu esas aldık. Özellikle ülkemizde de gittikçe artan askerî tarih alanına küçük bir katkı niteliğinde olan bu eserin faydalı olabilmesi en büyük temennimizdir.

Çeviri ve eserin oluşması aşamasında her zaman destek vermiş olan başta Prof. Dr. Bedia Demiriş olmak üzere hocalarımıza, ailelerimize, dostlarımıza ve sevdiklerimize teşekkür ederiz.

Samet Özgüler - Kutsi Aybars Çetinalp
İstanbul, 2019

GİRİŞ

Roma Ordusu ve MS IV. Yüzyıl Sonlarındaki Durumu

Her coğrafyanın ve farklı coğrafyalarda yaşayan insanların farklı yaşayış tarzları vardır, tıpkı farklı savaş yöntemleri gibi. Çok uzun bir süre boyunca dört bir yarıdan bambaşka toplumlarla savaşmış olan Romalılar özellikle askerî açıdan birçok tecrübe edinmiş ve kendi yöntemlerini de muhafaza etmişlerdir. Ana kuvveti, profesyonel piyadeler olan lejyonlarda yatan Roma ordusu daha çok sistematik ordu yapılanması, kapsamlı hiyerarşi ve emir komuta zincirinin büyük ölçüde sorunsuz uygulanması, birliklerin genelde eksiksiz teçhiz ve organize olması ve savaş koşullarına göre uygulanan mühendislik uygulamaları ile başarı sağlıyordu. MÖ II. yüzyılın son çeyreğinden önce, gerektiğinde asker olan, savaş bittiğinde de tarlasına veya diğer işlerine geri dönen Romalılar, özellikle söz konusu dönemde kuzeyden inip İtalya ve Roma'yı tehdit eden Cermenlere karşı bu şekilde baş edilemeyeceğini anlayınca, devlet adamı ve asker Gaius Marius'un önderliğinde bir dizi askerî reforma gitmişlerdir. Bu doğrultuda askerlerin silah ve teçhizatları yenilenip standart hâle getirilmiş, yalnızca Romalılardan değil başka toplumlardan da asker celp edilmeye başlamıştı. Artık kadrolu birlikler oluşturulmuş, bunlara ek olarak barbarlardan[1] toplanan yardımcı birlikler de lejyonlara eklenmiştir. Profesyonel bir meslek hâline gelen askerlik birçok

1 Barbar kelimesi Latince ve Eski Yunancada yabancı, ecnebi, Romalı veya Yunan olmayan anlamlarına gelir. Metin boyunca bu anlam gözetilmelidir.

kişinin geçim kaynağı ve kariyeri de olmuştu. Bir dizi iç savaşın ardından tesis edilen imparatorluk rejimi ile imparator Augustus da bir dizi askerî reform gerçekleştirmiştir. Mesela kendi şahsî muhafız birliklerini de oluşturmuş, lejyon sayılarında değişiklik yapıp birçok lejyonu sınır bölgelerine garnizon olarak yerleştirmiş, askerlerin ücretlerini ve görev dağılımlarını da yeniden belirlemiştir.

Augustus'un hem mevcut toprakları koruma hem de fırsatını bulursa yayılma amacı güden politikası, kendisinden sonra gelen imparatorlar tarafından da uygulanmıştı. Böylece imparatorluk toprakları kuzeyde Britanya Adası'nın yaklaşık 800 km. kadar kuzeyine, Ren Nehri'nin doğusuna ve Tuna Nehri'nin kuzeyine çıkmayacak şekilde sınırlarına, doğuda Fırat ve hatta zaman zaman Dicle nehirlerine ve güneyde Sahra Çölü ve Arabistan Adası'na kadar yayılmıştır. Özellikle de Ren, Tuna ve Fırat nehirlerinin ötesine zaman zaman geçen ve hatta bir süreliğine hâkimiyet kuran Romalılar için bu nehirler bir nevi doğal sınırlardı. İmparator Traianus ve Hadrianus'un uyguladığı aşırı yayılmacı politika, kendisinden sonra gelen diğer imparatorlar tarafından çok fazla benimsenmemiş, özellikle Marcus Aurelius döneminde daha ziyade savunmacı bir politika izlenmiştir. MS III. yüzyılda başlayan "askerî anarşi" dönemi, yabancı topluluklarla mücadele eden Roma'da bir de bir dizi iç savaş silsilesine, imparatorluk tahtını gasp etme girişimlerine, düzensizliğe ve buna mukabil orduda bozulmalara yol açmıştı. Ekonomik ve idarî altyapısı gittikçe sarsılan imparatorluğu yeniden tesis etme ve çöküşten kurtarma girişimi, MS 284 yılında tahta geçen imparator Diocletianus tarafından başlatılmış, doğu ve batı resmî olmasa da ikiye bölünerek birden fazla imparator aynı anda yönetime geçmiştir. Bir üst imparator ile bir ast imparatorun yönetimde olduğu bu sistem de çok uzun sürmemiş, MS 324 yılında Büyük Constantinus tek başına tahta geçip MS 337 yılına kadar imparatorluğu tek başına yönetmeye çalışmıştır. Onun ardılları da hem içeride hem de dışarıda birçok sorun ve savaşla mücadele etmiş, sonunda 395 yılında imparator Theodosius imparatorluğu ikiye bölerek oğulları Honorius ve Arcadius arasında paylaştırmıştır.

Bu doğrultuda üç farklı yönetim biçimi ve buna mukabil üç farklı ordudan bahsedebiliriz: Yaklaşık olarak MÖ 509 yılından 31 yılına kadarki dönem için Cumhuriyet, MÖ 31 yılından MS 286 yılına kadarki dönem için Erken-Orta İmparatorluk, MS 286 yılından 641 yılına kadarki dönem için de Geç İmparatorluk döneminden bahsetmek mümkündür. Ordu da bu üç dönemdeki değişikliklerden etkilenerek oluşmuştu. Bu yüzden Cumhuriyet dönemi ordusu, Erken-Orta İmparatorluk dönemi ordusu ve Geç İmparatorluk dönemi ordusu olarak ayrım yapılabilir. Cumhuriyet dönemi ordusunun ilk başta milis, daha sonra da profesyonel ve paralı birliklerden müteşekkil olduğundan bahsettik. Erken-Orta İmparatorluk döneminde bir takım rütbe ve birim değişiklikleri ile ordunun ana yapısı korunmuş. Geç İmparatorluk döneminde zamanla birliklerde ayrım ve farklılaşmalar görülmeye başlamıştır. MS III. yüzyılın sonları ile MS IV. yüzyılın başında ordu, düzenli birlikler ve paralı askerler olarak iki farklı kategoride işlev görmeye devam etmiş, ayrıca piyade ve süvari birlikleri olarak kuvvet ayrımı yapılmıştı. Düzenli birliklerde üç kategori vardı; bunlar piyadeler, süvariler ve sınır bölgelerinde konuşlandırılmış devriye birlikleriydi. Bunlara *limitanei* yani serhat birlikleri deniyordu, konuşlandırıldıkları belli bölgeler veya garnizonlar vardı ve sınır güvenliğinden sorumluydular. İkinci kategoride, MS III. yüzyılın sonlarına doğru gittikçe önem kazanan Mediolanum (Milano), Augusta Treverorum (Trier), Nicomedia (İzmit), Sirmium (Sremska Mitrovica), Antiochia (Antakya) gibi diğer merkezî ve önemli şehirlerde konuşlandırılan, serhat birliklerine ek olarak bir saldırı veya akın karşısında hızlı bir şekilde sahaya sevk edilebilecek elit piyade ve süvari birlikleri olan ordu vardı, bunlara ise *comitatenses* yani sahra birlikleri deniyordu. Son olarak, imparatoru koruyan ve sahra birlikleriyle savaşan bir diğer elit muhafız birliği daha vardı, bunlar genelde süvari olmakla birlikte *scholae palatinae* yani saray birlikleri olarak anılıyordu. Bununla birlikte bu birlikler ve ayrımlar Vegetius'ta neredeyse hiç belirtilmez, çünkü Vegetius kendi dönemindeki ordudan ziyade eski Cumhuriyet ve Erken-Orta İmparatorluk dönemindeki orduyu daha çok ele almış ve ideal olarak sunmuştur.

Düzenli birliklere ek olarak çoğunluğu Romalı olmayan toplumlardan celp ve teşkil edilen paralı askerler de vardı. Bunlardan birincisi imparatorluk toprakları içindeki veya dışındaki kavim ve toplumlardan anlaşmalarla alınarak yetiştirilen paralı birliklerdi, bunlara *foederati* yani müttefik/federe birlikler deniyordu. Bazı barbar komutanlar, liderler ve hatta Romalı komutanlar tarafından oluşturulan özel ordular da bulunabiliyordu. Bunlara *buccellarii* yani "peksimet yiyenler" deniyordu. Ayrıca bazen savaş tutsaklarından oluşturulan düzensiz ordular da olabiliyordu. Özellikle MS IV. yüzyılın başlangıcıyla Roma ordusunda barbarların etkisi ve varlığı iyiden iyiye artmış, V. yüzyıl ile birlikte çoğunluğu artık Romalı olmayan asker ve komutanlar oluşturur hâle gelmişti. Özellikle I. Theodosius'un MS 388 ve 394 yıllarında Maximus'a ve Eugenius'a karşı yürüttüğü savaşlarda paralı ve barbar askerlerin fazlasıyla kullanılmasıyla Roma artık iyice bu birliklere bel bağlar hâle gelmiştir.

Ordunun çağlar boyunca geçirdiği değişimlere rağmen MS IV. yüzyılın sonlarına kadar neredeyse klasik Roma ordusu yapısı korunmuştur. Buna mukabil Roma ordusu nispeten daha başarılı ve profesyonel bir orduydu, fakat yenilmez değildi. Tarih boyunca alınan birçok bozgun bunun kanıtıdır. Kazanılan zaferler ve alınan bozgunlar belki de bu giriş kısmına sığdırılamayacak kadar çoktur fakat özellikle alınan bozgunlar, genelde kazanılan zaferlerden daha büyük etki ve sonuçlar yaratmıştır. Bu yüzden, aşağıda Roma'nın aldığı askerî yenilgilerin en önemlileri listelenmiştir:

MÖ 390 (387/6): Kuzeyden inen Galyalılara karşı yaklaşık olarak Roma'nın 16 km. kuzeyinde yapılan savaş kaybedilmiş, Galyalılar şehre ilerleyerek Roma'yı yağmalamıştır. Bu bozgun ve yağma Romalıların çok uzun bir süre boyunca aklından çıkmamış ve Galyalılara karşı dehşet duymalarına yol açmıştır. Allia Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 249-248: I. Kartaca Savaşı esnasında Sicilya'nın batısında yapılan bu deniz muharebesi Kartacalılara karşı kaybedilmiş, Roma filosunun büyük bir kısmı imha edilmiş ve Roma ordusu büyük bir zayiat vermiştir. Zaferden cesaretlenen Kartacalılar İtalya'nın güneyine akınlar düzenlemişti. Romalılar bu bozgunun kötü hatırasıyla

bir süre deniz muharebesinden ve filodan uzak durmuştur. Drepana Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 218: II. Kartaca Savaşı'nın başlangıcında, Hannibal'e karşı Po Nehri civarında yürütülen bu savaş ağır Roma mağlubiyeti ile sonuçlanmış, 25.000'den fazla Romalı asker imha edilmiş ve Hannibal'in ilerleyişi durdurulamamıştı. Trebia Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 217: Hannibal'in, Po Nehri'nin güneyinde kurduğu büyük pusu sonucunda yaklaşık olarak 15.000 Romalı katledilmiş, buna eşdeğer bir miktar da tutsak edilmiştir. Sonucunda Hannibal İtalya'nın güneyine kadar inip Apulia'yı yağmalamıştır. Trasumennus (Trasimene) Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 216: Roma tarihi boyunca alınan en büyük bozgunlardan birisi bu tarihte alınmıştır. Güney İtalya'daki Cannae bölgesinde yapılan savaş, Hannibal komutasındaki Kartacalıların mutlak zaferi ile sonuçlanmış, 50.000'den fazla Romalı asker imha edilmiştir. Cannae Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 112: Kuzeyden İtalya'ya doğru inen Cermenlere karşı verilen savaş Roma bozgunu ile sonuçlanmış, yaklaşık olarak 24.000 Roma askeri katledilmiştir. Noreia Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 105: Cermenlerin göç hareketinin devam etmesiyle Roma ile savaş devam etmiş, çarpışmalarda 80.000 ve bazı kaynaklara göre daha fazla Roma askeri katledilmişti. Bu bozgun Roma ordusunda büyük reformlara yol açtı. Arausio Bozgunu olarak bilinir.

MÖ 53: Crassus komutasındaki Roma ordusu, Carrhae (Harran) yakınlarında Partlar tarafından büyük bir bozguna uğratıldı. Yaklaşık olarak 20.000 Romalı asker öldürülmüş, 10.000 kadarı da esir alınmıştır. Carrhae Bozgunu olarak bilinir.

MS 9: Kimilerine göre Roma'nın aldığı en büyük bozgun Teutoburg Ormanı'nda Cermenler tarafından pusuya düşürülen üç lejyonun imha edilmesiyle alınmıştır. Bu bozguna dair en ilginç noktalardan biri, pusu kuran Cermen kavimlerinin Romalıların müttefiki olması ve Romalı komutan Varus'u kandırmasıdır. Ren'in doğusunda alınan bu bozgun öyle büyük bir etki yaptı ki Roma bir daha nehrin doğusuna geçmeyi düşünmedi. Teutoburg veya Varus Bozgunu olarak bilinir.

MS 260: İmparator Valerianus ile Sâsâni Kralı I. Şapur'un orduları arasında gerçekleşen Edessa (Urfa) savaşında yaklaşık 60.000 askerlik Roma ordusu imha edilmiş, Roma tarihinde ilk kez bir imparator düşman tarafından tutsak edilmiştir. İmparatorun akıbeti meçhul olsa da esaret altında ölmüştü ve bu Roma için büyük bir utançtı.

MS 363: İmparator Iulianus'un Sâsâni seferi büyük bir hezimetle sonuçlanmış, kesin bir bozgun olmasa da imparatorun öldürülmesi ve Roma ordusunun kaçışı büyük bir şok yaratmıştır. Samarra Bozgunu olarak bilinir.

MS 378: Hadrianopolis (Edirne) yakınlarında cereyan eden bu savaşta Gotların mutlak galibiyetine karşı yaklaşık 25.000 kişilik Roma ordusunun büyük bir kısmı imha edilmiş, imparator Valens savaş alanında öldürülmüştür. Bu büyük bozgun imparatorluğun toprak bütünlüğünü iyice tehdit etmiştir. Hadrianopolis Bozgunu olarak bilinir.

İşte, Vegetius'un eserini yazdığı MS IV. yüzyılın son çeyreğinde Roma İmparatorluğu büyük bir askerî hezimeti henüz yeni atlatmıştı ve bu hezimetin sonuçlarıyla mücadele ediyordu. 378 yılında cereyan eden Hadrianopolis (Edirne) Muharebesi, yaklaşık 3 yıl önce büyük bir Got topluluğuna Roma sınırını geçip Trakya'ya girmesine izin veren imparator Valens'in, Roma tarihindeki en büyük askerî hatalardan birisini yapması sonucu alınmıştı. Roma ordusunun, yaklaşık olarak 15.000 ila 20.000 askere tekabül eden büyük bir kısmı imha edilmiş ve imparator da muharebe meydanında öldürülmüştü. Roma'nın barbar baskısına karşı direnişinin kırılması olarak yorumlanabilecek bu bozgun Vegetius'ta şok etkisi yaratmış gibidir, zira eserinde (III. 11) bu bozgundan bahseder. Bunu komutanın (İmparator Valens) beceriksizliği olarak yorumlar ve sanki böyle bir şeyin bir daha yaşanmamasını istercesine, meydan muharebelerine dair ayrı bir konu açar.

Vegetius'un Hayatı ve Savaş Sanatı

Yazarın hayatına dair bütün bilgilerde yazdıklarından yapılabilecek çıkarımlara mahkûmuz. Öncelikle yazarın tam ismi bize birkaç ipucu veriyor. Flavius Vegetius Renatus isminden Flavius ön adı,

İmparatorluk döneminde bir üst düzey görevliye veya imparatorun şahsına özel hizmet eden kişiler için verilen bir isimdi. Bazı el yazmalarında Vegetus olarak verilse de isminin yalın hâlinin Vegetius olması ihtimali çok daha kuvvetlidir. Bu isim de en çok İspanya ve Galya'da görülüyor (Milner 2001: xxxiv). Renatus ismi ise Latincede "yeniden doğmak, dirilmek" anlamındaki *renascor* fiilinden türeyip "yeniden doğmuş" anlamını verir. Bu, kurtuluş ideolojisi bağlamında Hıristiyanların kullandığı bir isim olabilir ve Vegetius'un Hıristiyan olabileceği ihtimalini doğurur.

Bu doğrultuda Vegetius, büyük ihtimalle İspanya veya Galya'da doğmuştu. Vegetius'un *Savaş Sanatı* (De Re Militari) eserine ek olarak bir de *Digesta Artis Mulomedicinae* (Katır Tıbbının İncelikleri) adlı eseri vardır. Bu eser at ve büyükbaş hayvanlardaki hastalıklara dair veterinerlikle ilgili bir çalışma olması yanı sıra elyazmalarında bu eserin yazarı Publius Vegetius Renatus olarak verilir. Öte yandan *Savaş Sanatı*'nın en erken elyazmalarından biri olan MS VI. yüzyıl Vatikan elyazması *Excerptum Vaticanum* da yazarın ismini Publius Vegetius Renatus olarak vermektedir, fakat diğer bütün elyazmalarında Flavius ön ismi vardır. Bununla birlikte, her iki eserde yazarın edebî üslubunda benzerlikler görüldüğü ve elyazmalarında yapılmış olan bir yanlış diğer bütün elyazmalarını etkilemiş olabileceği için bu her iki eserin yazarını da "Publius Flavius Vegetius Renatus" olarak değerlendireceğiz.[2]

Vegetius, I. Theodosius'un saltanatında (MS 379 – 395) bir ihtimalle Constantinopolis'e gelmişti. Diğer eserinde verdiği bilgiye göre diğer dostları gibi kendisi de varlıklı bir toprak sahibiydi.[3] Bu eserde kendisinin küçük yaşlarından beri at beslemeyle ilgilendiğinden, bir at besicisi ve imparatorluğun büyük bir kısmını gezmiş olduğundan, at cinslerini iyi bildiğinden ve bunu da çok gezmiş olduğuna bağladığından bahseder.[4] Döneminde atlı savaşı ve at bakımı konusunda en önde gelen toplumlardan olan Hunlar ve Alanlar hakkında bilgi vermeden de geçmeyen Vegetius ayrıca büyük

2 Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Milner 2001: xxxii-xxxiv.

3 *Mul.* IV. Ön söz 1-2.

4 *Mul.* I. Ön söz 6; III. 6.

ihtimalle üst düzey bir kamu görevi de yapmıştı. Askerlik yaptığına, asker olduğuna veya askerliğe dair bilgi ve tecrübesinin nereden geldiğine dair kesin bilgilerimiz de bulunmamakta. Yazarın hayatına ait başka neredeyse hiçbir şey bilinmemekte, nerede ve ne zaman öldüğü belirsizliğini korumaktadır.

Vegetius, *Savaş Sanatı*'nı büyük ihtimalle MS 383 ila 450 yılları arasında yazmıştı, zira eserinde Gratianus'un tanrısallaştırıldığından (I. 20) bahseder ki bu tarih, Gratianus'un öldürüldüğü MS 383 tarihidir. Üst sınırı ise, *Savaş Sanatı*'nın 450 yılında Constantinopolis'te, Eutropius adında (tarihçi değil) birinin yaptığı şerhli metinden alıyoruz. Eserini, tek bir elyazması dışında isminin verilmediği bir imparatora adadığını ve onun buyruğu doğrultusunda yazdığını söyler, bu elyazmasındaki isim de Theodosius'tur. 383 ila 450 yılları arasındaki diğer imparatorlar arasında en kuvvetli ihtimal gerçekten de Theodosius'tur. Zira Vegetius MS 410'daki Roma'nın yağmalanmasından eserinde bahsetmez ve Roma'yı saldırıya uğramamış bir şehir olarak niteler (IV. önsöz, IV. 9 ve IV. 26).

Eğer Vegetius, büyük kargaşa ve katliamların yaşandığı bu olayı yaşasaydı bundan eserinde bahsederdi. Bununla birlikte Milner'a göre (Milner 2001: xl) Vegetius, gladyatör oyunları hakkında olumsuz bir yorum yapmaz (I. 11) fakat imparator Honorius 399 yılında gladyatör oyunlarını geçici olarak yasaklamıştı. Bununla birlikte 410 yılında Roma'da bile artık gladyatör oyunları neredeyse hiç düzenlenmiyordu. Yine Milner'a göre (Milner 2001: xl) Vegetius, IV. yüzyılda İtalya'da konuşlandırılan filonun bulunduğu Ravenna'dan bahsederken (IV. 31) bu şehrin 401 yılında batı imparatorluğunun başkenti oluşundan hiç söz etmez.

İşte bu yüzden Vegetius, eserini 383 ila 399 yılları arasında yazmış olmalıydı, buna göre kitabını kuvvetle muhtemel I. Theodosius'a atfetmişti. Fakat Theodosius, doğunun imparatoruydu ve Vegetius ise eserini batıda yazmış olmalıydı. Bununla birlikte İmparator Theodosius, çıkan iç savaşta 388 yılında Maximus'u yendikten sonra üç yıl boyunca Mediolanum'da (Milano) kalmıştı, bu süre zarfında Vegetius imparatorla tanışmış ve eserini yazarak ona atfetmiş olabilir.[5] Öte

5 Bu konudaki detaylı tartışma için bkz. Milner 2001: xxxvii-xli.

yandan, eserin atfedildiği imparatorun Theodosius olması ihtimali başka bir kaynakla de pekiştirilir: İmparatorluk tahtını oğlu Honorius'a emanet ederken Theodosius, ona Cumhuriyet döneminden örnekler vererek, bu dönemdeki ünlü komutan ve devlet adamları gibi olmanın hayranlık verici bir şey olduğundan bahsediyordu.[6] Vegetius da eserinde Cumhuriyet döneminden ve ordusundan övgüyle bahseder.

Vegetius, bu konuda kesin ve net bir ifade olmasa bile çok büyük ihtimalle Hıristiyandı. Henüz eserinin girişindeki ön sözde Tanrı'nın rızası olmadan hiçbir şeyin başlamayacağını söyler, ayrıca bir lejyon oluşturulması için neler yapılması gerektiğine dair konu başlığı altında, askerlerin ettiği yeminin Tanrı'ya, İsa'ya, Kutsal Ruh'a ve ardından imparatora edildiğini söyler. Bu doğrultuda Vegetius'un Ariusçu ve sapkın olarak değerlendirilebilecek diğer Hıristiyan öğretilerinden uzak ve Ortodoks cemaatine mensup olduğunu çıkarabiliriz. Buna karşın Vegetius, pagan[7] yazarlara karşı eserlerinde bir cephe almamış gibi görünüyor, hatta tam tersine özellikle, pagan yazarlar Vergilius, Sallustius ve Yaşlı Cato'ya yaptığı atıflarla onlara hayranlık duyuyor gibi gözüküyor.

Vegetius'un eserinde diğer antik yazarlara yapılan doğrudan atıflar kadar atıf yapılmadığı hâlde başka yazarlardan alınan cümleler ve fikirler oldukça yoğundur. Özellikle Titus Livius, atıf yapılmadığı hâlde en çok kullanılan kaynak olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte Homeros'a bir kez doğrudan atıf varken (I. 5) Varro, Plutarkhos, Valerius Maximus, Florus, Caesar, Herodotos, Yaşlı Plinius, Yaşlı Seneca, Polybios ve Vitruvius gibi yazarlardan yararlandığı da gözlemlenmektedir. Şüphesiz Vegetius, bahsettiği üzere çok fazla toprak sahibi olacak ve imparatorluğu köşe bucak gezecek kadar zengin biri ise bu kaynaklara ve hatta bundan çok daha fazlasına erişme imkânı olan biriydi. Fakat Vegetius bir tarihçi değildi ve böyle bir iddia gütmediği de eserinde açıkça görülmektedir.

6 *Cons. Hon.* 396 – 418.

7 Latincede *paganus* köylü demektir. Özellikle MS III. yüzyılla birlikte sayıları iyice artan Hıristiyanlar, çok tanrılı eski dine mensup kişilere aşağılamak için böyle hitap ediyordu.

Vegetius, eserinde bizzat belirttiği üzere (I. VIII), askerî meselelerde otorite sahibi biri de değildi. Kitap boyunca birçok kez hem tarihi olaylardan alıntı yaparken tarihçilerden hem de askerîye üzerine yazmış yazarlardan yararlandığını, eserindeki bilgilerin birçoğunun bu yazarların eserlerine saçılmış olduğunu ve kendisinin yalnızca bu bilgileri derlemek amacıyla "mütevazı" bir eser yazdığından söz eder. Vegetius'un hem pratik hem de kendi beyanatına göre teorik bilgiden yoksun oluşuna rağmen böyle bir eseri yazması son derece ilginçtir. Belki de Theodosius, zengin ve çok gezen biri olduğu için Vegetius'tan böyle bir şey yapmasını istemişti; belki de İspanya'da doğan birisi olan Theodosius, kendisi de büyük ihtimalle İspanya'da doğmuş olan Vegetius'tan bir hemşerisi olarak böyle bir eser istemişti.

Vegetius'un eserindeki amacı, Roma ordusunun tarihini anlatıp bütün idarî altyapısını vermekten ziyade kendi zamanının artık bozulmuş olan ordu düzenini ıslah etmek ve şahsi düşüncesine göre ideal olan eski lejyoner Roma ordusunu yeniden tesis etmek için öneri ve tarihi örneklerle dolu bir kitap yazmaktı. Eserinde özellikle Kartaca Savaşları'ndan örnekler vermesi, yakın dönem imparatorluk tarihinden ziyade özellikle Cumhuriyet dönemindeki savaşlara değinmesi, cumhuriyet ordusunu ideal olarak gördüğü izlenimi yaratır. Fakat Vegetius'un olmasını istediği askerî sistem de kusursuz değildir. Bunu daha önce verilen Roma'nın aldığı askerî bozgunlarda ve daha fazlasında görmek mümkündür. Bu yüzden Vegetius daha ziyade, eski zamanlarda çoğunluğunu Romalı vatandaşların oluşturduğu orduyu ideal olarak görüyordu.

Eserinde bir orduda çoğunluğun Romalı vatandaşlardan müteşekkil askerler olması gerektiğini kendisi de söyleyen Vegetius (III. I), kendi zamanında orduda ve diğer kademelerde sayıları gittikçe artan barbarların disiplini bozduğunu ima etmektedir. Bu konuda Synesius da aynı noktanın altını çizmiş, imparatorun özellikle doğudaki ordulardan barbarları uzaklaştırması hatta "temizlemesi" gerektiğini söylemiştir.[8] Gerçekten de bu durum imparatorluk için büyük sorunlara yol açmıştı. Mesela Got kralı Alaric 397'de Balkanlar bölgesinde

8 *De Regno.* 14. 1092- 15. 1096.

genelkurmay başkanı (magister militum) olmuştu, batıda neredeyse imparator kadar güçlü bir duruma gelen Vandal Stilicho da, orduda yüksek komutaya sahipti. 408 yılında azledilmesi ve sonrasında idam edilmesi üzerine çıkan karışıklıklarda 30.000 kadar Got kökenli Roma askeri, Alaric'e katıldıkları ve Roma'yı kuşatmak için hazırlık yaptıkları iddiasıyla toplu olarak imha edilmişti. İmparator Leo da 470'li yıllarda özellikle doğudaki Got ve Alan askerleri ordudan çıkarmak için çabalamıştı. Öyle ki barbarlar 476 yılında Roma'yı ele geçirmiş ve batı imparatorluğuna da son vermişti. İşte Vegetius, bu yaşanacakları tahmin etmişçesine eserinde barbarların orduda üstünlüğü ele geçirmelerinin önüne geçilmesi gerektiğini söyler. Bununla birlikte yabancı toplumlardan toplanan ve alınan askerlerin Roma tarihi ve ordusu için yadsınamayacak bir katkısı vardır. Neredeyse MÖ III. yüzyıldan başlayarak *auxilia* adında celp edilen ve orduya entegre edilen yardımcı birlikler, müttefik kavimlerden toplanan veya para karşılığında çalıştırılan askerlerdi. Vegetius, çok uzun bir süre boyunca Roma'nın istifade ettiği barbar birlikleri tamamen ordudan çıkarmak yerine makul boyutlarda kullanmak gerektiğini söyler.

Vegetius, eserinde dört ayrı kitapçık içinde konu başlıkları altında muhtelif konuları işlemiştir. Bunlar, her kitaptan önce verilen maddelerde ve içindekiler kısmında da özet olarak görülebilir. Her konuyu ayrı ayrı incelese de Vegetius'un birçok yerde kendisini tekrar ettiği görülmektedir. Örneğin talim, disiplin, yiyecek meselesi, kıtlık, cesaret, yetenek, yöntem ve strateji konuları kitabın farklı yerlerinde defalarca tekrar edilmiştir. Ona göre savaşta zaferi ve başarıyı getiren şey nicelik değil niteliktir, ayrıca bir ordunun başarılı olması için en önemli şey talim ve disiplindir. İmparatorluğun güvenliği ve esenliği askerlerin elindedir, bu yüzden orduya alınacak askerler hem kuvvetli, fiziksel olarak sağlam, hem de ahlaklı olmalıdır. Asker olarak celp edilecek kişilerin meslekleri dikkate alınmalı, mesela balıkçılar, kuş avcıları, pastacılar, dokumacılar ve kadın işleriyle bağlantısı olduğu düşünülen kişiler asker yapılmamalı, duvar ustaları, demirci, marangoz gibi zanaatkârlar, araba tamircileri, kasaplar ile geyik ve yaban domuzu avcıları askere alınmalıdır. Vegetius ayrıca eserinde bazı kelimelerin etimolojisiyle ilgilenir. Latincedeki eski

terimleri ve onların yerine kullanılan yeni terimleri belirtir ve bunların da açıklamasını yapar.

Daha önce Vegetius'un birçok kaynaktan yararlandığını söylemiştik. Fakat özellikle askerî meseleler ve savaş sanatı üzerine yazılmış teknik eserlerden de yararlandığı görülmektedir. Bunlar arasında Yaşlı Cato'nun günümüze fragmanlar hâlinde gelen Savaş Sanatı (*De Re Militari*), Frontinus'un *Strategemata* adlı taktik eseri, Paternus'un imparatorlar Marcus Aurelius ve Lucius Verus'un Cermen savaşları için yazdığı ve günümüze birkaç fragmanı ulaşan teknik eseri, Cornelius Celsus'un günümüze ulaşmayan askerî eserinden yararlandığını bizzat yazmaktadır (I. 8). Bununla birlikte yazar, imparatorlar Augustus, Traianus ve Hadrianus'un askerî yasalarından faydalandığını da aynı pasajda belirtir. Kullandığı bazı kaynaklar arasında, Roma'nın en büyük âlimlerinden biri olan Varro da vardı. Mesela savaş gemilerine dair anlatımında, Varro'nun bu konudaki kayıp kitabından yararlandığı anlaşılmaktadır (IV. 41).

Vegetius'un eseri özellikle batıda ilgi görse de doğuda yazılmış çok sayıda askerî eser vardı. Mesela MS I. yüzyılda yaşamış ve esas olarak felsefeyle ilgilenmiş olan Onasander, MS 49 yılı konsülü Q. Veranius Nepos'a ithafen *Strategikos* adlı bir eser yazmış, bu çalışmasında bir komutanda olması gereken askerî ve ahlaki özellikleri açıklamıştır. Bu eserle Vegetius'un eserindeki benzerlikler dikkat çekicidir. MS II. yüzyıl yazarı Polyainos, imparatorlar Marcus Aurelius ve Lucius Verus için bir strateji kitabı yazmıştı Yine aynı dönemde Arrianos, *Tekhne Taktike* adlı teknik bir kitap yazmış, özellikle Roma süvarilerine dair taktikler, harp teknikleri ve falanks dizilimine dair bilgiler sunmuştur. Batıda Vegetius'tan sonra uzun bir süre boyunca böyle bir eser ele alınmasa da doğuda bu tür eserler verilmeye devam etmişti; mesela VI. yüzyılın sonlarına doğru, yazarı tam olarak bilinmeyen *Strategikon* adlı bir eser, imparator Maurikios'a adanmıştı. VIII. yüzyılın sonlarıyla bir sonraki yüzyılın başında imparator VI. Leo'ya yazılmış bir *Taktika* daha vardı. X. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan *Praecepta Militaria* adlı eser İmparator Nikephoros Phokas'a adanmıştı. Aynı dönemde yazılan *Peri Paradromes* ya da *De Velitatione Bellica* adlı eser de özellikle gerilla tipi savaş taktiğine

odaklanan bir askerî talimnameydi. XI. yüzyılın başlarında Nikephoros Ouranos da *Taktika* yazmış, Kekaumenos adlı bir yazar da *Strategikon* adlı bir eser oluşturmuştu. Tüm bu eserlerin yazıldığı sırada batıda kullanılan tek kaynak neredeyse Vegetius idi.

Çağlar boyunca Vegetius'un *Savaş Sanatı* batıda okunmuş ve kopya edilmiştir. Özellikle Orta Çağ'da Vegetius son derece popülerdi. 1159 yılında Salisburyli John (Iohannes Parvus), topluma ve gücü elinde tutan hükümdara dair tavsiyelerle dolu bir kitap olan *Policraticus*'u yazmış, bu eserinde Frontinus ve Vegetius'tan bahsetmiştir. XIII. yüzyılda İspanya krallığında normatif kurallara dayalı bir anayasa oluşturulması amacıyla yazılan *Siete Partidas*'ın bazı kısımlarında Vegetius'tan faydalandığı anlaşılmaktadır (Allmand 2011: s. 96-105). XIII ila XIV. yüzyılda yaşamış Romalı Giles (Aegidius Romanus), o zamanlar öğrencisi olan ve daha sonraları Fransa'nın kralı olacak IV. Philip için *De Regimine Principum* adlı bir eser yazmış, bu eserinde bir hükümdarda olması gereken özellikleri sıralamıştır. Eserde Vegetius'tan alıntılar ve esintiler görülmektedir (Allmand 2011: s. 105-112). Haçlı seferlerinde de kullanılan ve kopya edilen Vegetius'tan, ünlü stratejist Niccolò Machiavelli'ye kadar birçok Orta Çağ entelektüeli de faydalanmıştır.[9] Machiavelli de yazdığı Savaş Sanatı'nda (*L'arte della Guerra*) Vegetius'tan fazlasıyla yararlanmış, hatta neredeyse onun Orta Çağ uyarlamasını yapmıştır. Flaman filolog Iustus Lipsius (Joost Lips) da Vegetius'un eserini incelemiş hatta bazı eleştirilerde bulunmuştur.[10]

XIII. yüzyıldan başlayarak Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Almanca çevirileri yapılan Vegetius'un eseri ayrıca matbaada basılan ilk klasik metinlerdendir. *Savaş Sanatı*, 1473 yılında Utrecht'te Nicolaus Ketelaer tarafından yapılan baskıdan sonra en çok basılan kitaplardan olmayı başarmıştır. Günümüze 240 civarında elyazması ulaşmış eserin birçok edisyonu bulunmaktadır ve kitap, akademik olarak XIX. yüzyıldan itibaren tekrar ilgi görmeye başlamıştır.

9 Christine de Pisan, Jean Juvénal des Ursins ve Denys van Leeuwen'in eserlerinde Vegetius'un etkisi için bkz. Allmand 2011: s. 121-139.

10 Milner 2001: xiv.

FLAVIUS VEGETIUS RENATUS

ROMA SAVAŞ SANATI

DE RE MILITARI

KİTAP I

Birinci kitap acemi askerlerin nasıl seçildiğini, hangi yerlerden hangi nitelikteki kişilerin asker olmasına izin verilmesi gerektiğini ve bunların nasıl talim edileceğini anlatır. İkinci kitap eski ordu geleneğini ve bununla bağlantılı olarak da bir piyade ordusunun nasıl kurulabileceğini ihtiva eder. Üçüncü kitapta, kara muharebeleri için zaruri olduğu düşünülen bütün savaş teknikleri ele alınır. Dördüncü kitap şehirleri kuşatma ya da savunma için kullanılan tüm makineleri listeleyip son olarak deniz muharebelerinin kurallarını aktarır.

Eski çağlarda özgür sanatlar[11] üzerine çalışmalar yapmak ve bunları özetleyerek kitaplar hâlinde imparatorlara sunmak âdettendi. Zira, Tanrı'dan sonra imparatorun onayı olmadan bir şey doğru düzgün başlamaz, ayrıca herhangi bir kimsenin, ilmi bütün tebaasına faydalı olabilen imparatordan daha iyi ve daha geniş bir bilgiye sahip olması uygun değildir. İmparator Octavianus Augustus'un[12] ve onun ardılları olan iyi imparatorların bu düşünceyi canı gönülden benimsedikleri pek çok örnekten anlaşılmaktadır. Böylece hükümdarların tanıklıklarıyla zarafet güçlenirken, bu esnada cüretkârlık kınanmamıştır.[13] Edebiyattaki girişimimi mazur görme hususunda sizin hoşgörünüzün diğerlerine kıyasla daha muktedir olduğunu düşünmem

11 Çoğunlukla edebiyat, felsefe, retorik ve tarih gibi konularda.

12 Roma'nın ilk imparatoru Augustus, MÖ 27 – MS 14 yılları arasında hüküm sürmüştür.

13 Vegetius, tevazu ve huşu içinde, eseri bir imparatora atfederek büyük bir cüretkârlık gösterdiğini ima ediyor. Belirttiği gibi, imparatorlar için bir eser kaleme almak büyük cesaret ve şerefti. Benzer bir örnek için bkz. *G.* 1. 40.

hem beni bu taklide[14] mecbur bıraktı hem de eski çağ yazarlarına göre yeteneksizliğimi güçlükle hissettirdi. Buna karşın bu küçük eserimde, çeşitli tarihçilerin eserlerinde ve askerî bilimi öğreten kişilerin öğretilerinde dağınık ve gizlenmiş hâlde olan bu hususları Roma'nın bekası doğrultusunda ortaya koymak için zaruri olan şey edebî zarafet veya keskin bir zekâ değil, dikkat gerektiren ve sadakat isteyen bir emektir. Bu yüzden madde madde, başlıklar hâlinde acemi erleri toplama ve talim etme hususundaki eski sistemi açıklamayı amaçlıyoruz.[15] Bu tarz şeyleri bilmediğinizden değil, yenilmez imparatorum;[16] buradaki amacımız, doğuştan gelen makamınızda[17] devletin bekası için bir zamanlar Roma İmparatorluğu'nun kurucuları tarafından korunan bu ilkeleri onaylamanız[18] ve bu mütevazı kitabımda en önemli meseleler hakkında daima gerekli kabul ettiğiniz her şeyi bulabilmenizdir.

14 Vegetius, kendisinden yüzyıllar önce başlamış askerî yazında eser vermiş birçok yazarı taklit ettiğini söylemek istiyor. Bu yazarlar ileride anılacaktır.

15 Antikçağda yazarlar zaman zaman birinci tekil şahıs yerine birinci çoğul şahıs kullanmayı tercih etmiştir.

16 Diğer elyazmalarında imparator olarak Theodosius ismi verilse de, çeviriye esas alınan edisyonda herhangi bir imparator ismi zikredilmemiştir. Bununla birlikte, eserin atfedildiği imparator büyük ihtimalle I. Theodosius idi.

17 İmparatorluk hanedanı üyesi olması kastediliyor.

18 Roma'nın oligarşik bir cumhuriyet sistemi ile yönetildiği MÖ III. yüzyıldan başlayarak temelini oluşturduğu ve MÖ I. yüzyılın sonlarına doğru kurulan imparatorluk rejimi ile de sürdürdüğü askerî sistem.

I. Romalıların bütün toplulukları yalnızca askerî talimleri sayesinde yenmiş olması. 29
II. Acemi erler hangi bölgelerden toplanmalıdır? 30
III. Taşradaki acemi erler mi yoksa şehirdeki acemi erler mi daha çok fayda sağlar? 31
IV. Acemi erler kaç yaşında silahaltına alınmalı? 32
V. Acemi erlerin seçiminde makul olan boy bos ölçüsü. 33
VI. Acemi erlerin üstün olanlarının, elemede yüzlerinden ve duruşlarından anlaşılması. 34
VII. Acemi erler hangi mesleklere göre kabul edilmeli ya da kabul edilmemelidir? 35
VIII. Acemi erlerin ne zaman damgalanması gerektiği. 36
IX. Acemi erlerin askerî yürüyüş, koşu ve sıçrama hususlarında talim edilmeleri gerekir. 37
X. Acemi erlere yüzme talimi yaptırılmalıdır. 38
XI. Eskiler, acemi erleri hasır kalkanlar ve tahta kılıçlarla nasıl eğitirlerdi? 39
XII. Acemi erlere kılıcı kenarıyla değil de ucuyla vurmaları gerektiğinin öğretilmesi. 40
XIII. Acemi erlere tatbikatlar öğretilmelidir. 40
XIV. Acemi erler menzilli silah atma konusunda talim edilmelidir. 41

XV. Acemi erler okçuluk konusunda derinlemesine yetiştirilmelidir. 41
XVI. Acemi erlere sapanla taş atması öğretilmelidir. 42
XVII. Kurşun dartlarla yapılacak talimler üzerine. 43
XVIII. Acemi erler ata binmede nasıl eğitilmelidir? 44
XIX. Acemi erler ağırlık taşıma hususunda eğitilmelidir. 44
XX. Eskilerin kullandığı silah türleri. 45
XXI. Ordugâhın inşa edilmesi üzerine. 47
XXII. Nasıl bir yere ordugâh kurulmalıdır? 48
XXIII. Ordugâhın sınırı nasıl bir şekilde çizilmelidir? 48
XXIV. Ordugâh ne şekilde tahkim edilmelidir? 49
XXV. Düşman tehdidi altındayken bir ordugâh nasıl tesis edilmelidir? 49
XXVI. Acemi erlerin, savaşta saflarını ve aradaki mesafeleri korumaları hususunda talim edilmesi. 50
XXVII. Askerlerin, ordu hareket hâlindeyken ilerlemesi ve geri çekilmesi gereken mesafe ile bir ayda ne kadar talim yapmaları gerektiği. 51
XXVIII. Askerliğin ve Roma yiğitliğinin teşvik edilmesi üzerine. 51

I. Romalıların bütün toplumları yalnızca askerî talimleri sayesinde yenmiş olması.

Tüm savaşlarda zaferi getiren şey sayı üstünlüğü ve cahil cesareti değil, yetenek ve disiplin olmuştur. Zira Roma halkının bütün dünyaya boyun eğdirmesini mümkün kılan şeyin silah taliminden, kışla disiplininden ve askerî sistemden başka bir şey olduğunu düşünmüyorum. Yoksa nasıl bir avuç Romalı kalabalık Galyalılara karşı durabilirdi ki?[19] Nasıl kısa boyuyla Cermenlerin heybetine kafa tutmaya cesaret edebilirdi?[20] İspanyolların yalnız sayı bakımından değil, ayrıca fiziksel kuvvet bakımından da bizimkilerden üstün olduğu malumdur. Kurnazlık ve servet bakımından Afrikalılarla eşit

19 Her ne kadar Galyalılar Roma'yı MÖ 390 – 387 yılında yağmalasa da Roma'nın Galyalılarla asıl mücadelesi MÖ II. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Bu yüzyılın son çeyreğinde, bugün Fransa'nın Provence bölgesine tekabül eden bölgede Romalılar bir eyalet kurmuştu. Daha sonra Iulius Caesar'ın meşhur fethi ile Galya'nın tamamı MÖ 51 yılında Roma kontrolüne girdi. "Bir avuç Romalı" ile, Iulius Caesar'ın 60.000 kişiden fazla olmayacak profesyonel lejyonerlerle kendilerinden katbekat fazla olan Galyalılara karşı olan savaşı kastediliyor.

20 Iulius Caesar, uzun boylu Cermen ve Galyalılara karşı bodur olan Romalıların alay konusu olduğundan bahsetmişti (NGS 2. 30). Bununla birlikte Roma'nın özellikle Cermenlerle MS IV. yüzyılda mücadelesi devam ederken tarihçi Ammianus Marcellinus, ünlü Argentoratum (Strazburg) Muharebesi'nde Romalıların olağanüstü askerî disiplininin güçlü ve heybetli Cermenlere karşı fayda sağladığından bahsediyordu (Amm. Marc. 16. 12. 47).

değildik.[21] Yunanların sanat ve zekâ açısından bizden üstün oldukları konusunda şüphe eden bir kişi bile yoktu.[22] Fakat bütün bu toplumlara karşı başarı getiren şey; acemi askerlerin özenle seçilmesi, onlara tabiri caizse harp hukukunun öğretilmesi, bunların günlük talimlerle güçlendirilmesi, çarpışmada ve savaşta cereyan edebilecek bütün olaylara karşı bir saha talimiyle ön bilgi sahibi olunması ve aylaklığın sert bir şekilde cezalandırılmasıydı: Kimse, iyi öğrendiğini düşündüğü bir şeyi yapmaktan korkmaz. Çünkü savaşın teknik bilgisi çarpışmada cesareti besler. Bu yüzden iyi eğitilmiş az sayıdaki bir kuvvet savaşta zafere daha yakındır. Toy ve eğitimsiz sayıca kalabalık bir kuvvet ise yok edilmeye daima müsaittir.

II. Acemi erler hangi bölgelerden toplanmalıdır?

Konumuzun sıralaması gereği ilkin hangi bölgelerden ve kavimlerden acemi askerlerin toplanması gerektiğini ele almalı. Korkakların da cesur insanların da her bölgede doğduğu bilinen bir gerçektir. Ancak yine de bir topluluk savaş konusunda başka bir topluluktan üstün olabilir ve bölgesel iklimler yalnızca bedenin değil aynı zamanda zihnin kuvvetinde de büyük bir etki yaratır; bu konuda en bilgin kişilerin[23] kabul ettikleri hususları yabana atmamalıyız. Güneşe daha yakın olan bütün toplumların aşırı sıcaktan kavruldukları için çok daha zeki fakat daha kansız olduğu, bu yüzden göğüs göğse çarpışma konusunda, metanet ve güven sahibi olmadıkları rivayet edilir; zira damarlarında az kan olduğunu bildikleri için bu insanlar yara almaktan korkarlar. Öte yandan, güneş ışınlarından uzak olan kuzeydeki halklar daha az zekidir fakat damarlarında aşırı derecede kan olduğu için savaşmaya en yatkın olan kişilerdir. Bu yüzden acemiler daha ılıman yerlerden toplanmalıdır. Bunların damarlarındaki

21 Büyük ihtimalle, Numidia Kralı Iugurtha'nın Roma için "Satılık bir şehir, ayrıca eğer bir alıcı bulursa hemen yok olup gidecek" lafına göndermede bulunuluyor. Bkz. *Iug.* 35. 10.

22 Horatius, Roma'nın Yunanistan'ı, Yunanların da sanatlarıyla Romalıları ele geçirdiğini söyler. Bkz. *Epist.* 2. 1. 156-157; ayrıca bkz. *Aen.* 6. 847-853.

23 Antikçağ filozofları, yazarları ve bilim insanları kastediliyor.

kan bolluğu yaraları ve ölümü küçümsemelerini sağlar; ayrıca kışladaki disiplini muhafaza eden ve savaşta istişare konusunda yardımı hiç de az olmayan basiretleri eksik olmaz.

III. Taşradaki acemi erler mi yoksa şehirdeki acemi erler mi daha çok fayda sağlar?

Şimdi taşradaki bir acemi erin mi yoksa şehirdeki bir acemi erin mi daha faydalı olacağını sorgulayacağız. Kanımca bu konuda, taşra halkının silahlara daha yatkın olduğundan hiçbir zaman şüphe edilmemiştir.[24] Buradaki insanlar açık havada çalışarak yetişirler, güneşe maruz kalıp gölgeyi önemsemezler, hamamlardan[25] ve lüksten bihaberlerdir, basit düşüncelilerdir, azla yetinebilirler, her türlü işe dayanabilecek dirayete sahip uzuvlarıyla çift sürerler, çukur kazarlar ve yük taşırlar. Bunlar taşrada alışık oldukları şeylerdir. Bununla birlikte bazen bir şehirlinin de askere alınmasını gerektiren bir durum ortaya çıkabilir. Bu insanlar orduya katılmak için isimlerini yazdırdıklarında, önce çalışmayı, talim yapmayı, yük taşımayı, güneşe ve toz toprağa katlanmayı iyice öğrenmelilerdir. Ilımlı ve kırsal bir beslenme çeşidi benimsemeli ve kâh açık havada kâh çadır altında konaklayabilmelilerdir. Ancak o zaman silah talimine geçilmelidir. Eğer ki büyük bir sefer gerçekleşmesi ihtimali varsa bu askerler uzunca bir süre ileri karakollarda bulundurulmalı ve şehrin cazibelerinden uzak tutulmalı ki bu şekilde bedenlerinin ve zihinlerinin kuvveti artabilsin. Şehrin kuruluşundan sonra Romalıların her zaman savaşmak için şehirden çıktıkları yadsınamaz bir gerçektir;[26] fakat o zamanlar zevk-ü sefa yüzünden kuvvetten düşmezlerdi.

24 MÖ II. yüzyılda yaşamış muhafazakâr Yaşlı Cato da bu konuda "Hem en cesur adamlar hem de en güçlü askerler, çiftçilerden çıkar" demişti. Bkz. *Agr.* Praef. 4.

25 Roma İmparatorluğu, Roma'daki ve diğer şehirlerindeki hamamlarıyla ünlüydü. Hamamlar Romalılar ve onların hâkimiyetinde yaşayan diğer toplumlar için en önemli şeylerden biriydi, burada sıradan halk kadar üst sınıflardan kişiler de vakit geçirebiliyordu ve bunlar genelde çok vakit geçirip sefahat içinde yaşardı.

26 Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi MÖ 753'tür. Küçük bir şehir devleti olan Roma, özellikle MÖ V. yüzyıldan itibaren İtalya yarımadasındaki diğer toplumlarla uzun süre savaşmıştır.

Gençler koşuda ve arazi taliminde döktükleri teri Tiber'de[27] yüzerek temizlerlerdi. Bir kişi aynı anda hem bir savaşçı hem de bir çiftçiydi; değişen şey yalnızca elindeki aletti. Bu o kadar doğrudur ki, Quinctius Cincinnatus'a[28] *dictator*luk[29] teklif edildiği sırada kendisi çift sürüyordu.[30] O hâlde ordunun gücü özellikle taşradan sağlanmalıdır. Zira kanımca, bir insan hayatında ne kadar az hazla tanışmışsa ölümden de o kadar az korkar.

IV. Acemi erler kaç yaşında silahaltına alınmalı?

Şimdi, askerlerin hangi yaşta toplanmasının uygun olduğu konusunu inceleyelim. Şüphesiz, eğer ki kadim teamül muhafaza edilecek olursa, ergenlik çağına giren delikanlıların askere alınması gerektiğini bilmeyen yoktur.[31] Zira çocukluktan itibaren öğrenilen şeyler, sadece daha hızlı değil aynı zamanda eksiksiz bir şekilde kafaya oturur. Ayrıca askerî çeviklik, atlama ve koşu için, beden yaşlılıktan körelmeden önce egzersiz yapılmalıdır. Zira bir savaşçıyı daha güçlü yapan şey, talimle birlikte öğrenilmiş sürattir. Tıpkı Sallustius'un

27 Apenin Dağları'ndan doğarak Roma'dan geçen ve Tiren Denizi'ne dökülen nehir.

28 MÖ VI.-V. yüzyıllar arasında yaşamış Romalı. Aristokrat sınıfı olan *patricius*lara mensuptu. O zamanlarda, Roma'nın avam kesimi olarak nitelendirebilecek plebler, *patricius*larla mücadele hâlindeydi. Cincinnatus'a, plebslere karşı mücadelede *dictator*luk teklif edilmişti ve o da bu görevi başarıyla tamamlamıştı.

29 Cumhuriyet döneminde, belirli süreler için tam yetkiyle başa gelen en üst düzey devlet görevlisine *dictator* deniyordu. Savaş veya kriz anında seçilip çözüm üretmesi beklenen bu görevli, genelde 6 ay sonra görevini bırakırdı. Fakat *dictator*luk Sulla ve özellikle Caesar ile değişime uğramış, Caesar'dan sonra da lağvedilmiştir.

30 MÖ 458 yılına tarihlenen bu hikâyenin kaynağı için bkz. *Liv.* 3. 26. 9.; *Eutrop.* 1. 17. 1.

31 "Ergenlik çağı" ibaresi tartışmalıdır. Bu konuda en erken tarihlerden biri olarak Livius, MÖ 216 yılındaki Cannae Muharebesi öncesinde 17 yaşında ve hatta biraz daha genç yaştaki delikanlıların askere alındığından bahseder (*Liv.* 22. 57). MS IV. yüzyılda, saray muhafızı olarak kullanılan özel birlikler hariç sıradan askerler 19 yaşında celp ediliyordu. Bkz. *Cod. Theod.* 7. 13. 1; 7. 22. 4. Belki de Vegetius burada "ergenlik çağı" olarak daha düşük yaşları ima etmekten ziyade, o zaman ergenliğe daha geç girilen yaşları ima ediyordu.

söylediği gibi delikanlılar askere alınmalıdır: "Bir genç savaş koşullarına dayanabilir hâle gelir gelmez, kışlada zahmet çekerek askerî disiplini öğrenir".[32] Zira, talimli genç bir adamın, henüz kendisinin savaşma yaşına gelmediği konusunda şikâyet etmesi, bu yaşının geçmiş olmasına pişman olmasından daha iyidir.

Ayrıca bu gencin her şeyi öğrenebilecek boş vakti de vardır. Eğitmek istediğiniz ister süvari, ister okçu, ister piyade olsun, ona tatbikatların çeşitlerini ve yöntemlerini, mevziisini terk etmemeyi, savaş hattını bozmamayı, bir mızrağı isabetli ve kuvvetli bir şekilde fırlatmayı, nasıl siper kazıldığını ve kazıkların düzgün bir şekilde çakıldığını, kalkanı nasıl taşıyacağını ve onunla üzerine gelen mızrakları nasıl savuşturacağını, darbelerden nasıl ustaca kaçıp cesur bir şekilde darbe indireceğini öğretin. Savaş sanatı basit veya hafife alınacak bir şey değildir. Böylesine talimli bir er için her çeşit düşmana karşı savaşmak korku değil, olsa olsa bir zevktir.

V. Acemi erlerin seçiminde makul olan boy bos ölçüsü.

Bildiğim kadarıyla acemi erlerde her zaman standart boy ölçüsü aranır; buna göre 1,77 veya en azından 1,72 metre boyunda olan adamlar süvari taburlarına[33] veya lejyonların[34] birinci kohortlarına[35] yazılabiliyordu.[36] Ancak o zamanlar nüfus daha yoğundu ve daha fazla kişi askerî kariyer peşinde koşuyordu, zira o zamanlar sivil kariyer, parlak gençleri pek cezbetmiyordu.[37] O hâlde, eğer mecbur

32 *Cat.* 7. 4.

33 *Ala.* Genelde 32 veya 33 adet süvari bulunurdu, bu birimler kanatlarda konuşlanır, kovalama, keşif ve baskın gibi özel görevlerde kullanılırdı.

34 3.000 ila 6.000 mevcudu ile Roma'nın en büyük askerî birimi.

35 Her lejyonda 10 tane bulunan birim, tabur. 300 ila 600 arasında asker barındırabilirdi, bununla birlikte daha çok askerin olduğu özel kohortlar da oluşturulabiliyordu.

36 MS 367 yılında bir kararname ile İtalya'dan askere alınacak kişilerin boy ölçüsü asgari olarak 1,64'e kadar düşürülmüştür. Bkz. *Cod. Theod.* 7. 13. 3.

37 Vegetius'un tam olarak hangi dönemden bahsettiği kesin değildir. MÖ I. yüzyılda profesyonelleşen Roma ordusunda birçok kişi askerî kariyer peşinde koşuyordu, zira yıllarca hizmet etmek ve seferlere katılmak terfi ile daha çok

kalınırsa boy ölçüsü, kuvvet kadar dikkate alınmayabilir. Homeros bile, Tydeus'un bedeni küçük fakat kuvveti büyük bir adam olduğunu aktarması bakımından bir tanık olarak bu konuda yanılmaz.[38]

VI. Acemi erlerin üstün olanlarının, elemede yüzlerinden ve duruşlarından anlaşılması.

Asker toplama işiyle görevlendirilmiş kişiler, asker olabilecek kişileri yüzlerine, gözlerine ve bütün uzuvlarının biçimine göre seçerken çok dikkatli olmalıdır. Zira, âlimlerin öğretilerinden de anlaşılacağı üzere nitelik sadece insanlarda değil, atlarda ve köpeklerde de birçok belirtiyle ortaya çıkar.[39] Mantualı ozan,[40] bu durumun arılarda bile gözlemlenebileceğini aktarır:

İki tür arı vardır; birisi daha iyidir
Yüzü ve parlak kızıl pullarıyla göze çarpar
Diğeri ise pütürlü, miskindir
Koca göbeğini utanmadan sürükler durur.[41]

Öyleyse, Mars'ın işini yapması için[42] seçilecek olan delikanlılar keskin gözlü, dik boyunlu, geniş göğüslü, omuzları yapılı, kolları kuvvetli, parmakları uzun, midesine hâkim, dar kalçalı olmalı ve fazla etle dolmamış, aksine kaslarla sıkılaşmış baldır ve ayaklara sahip olmalıdır. Bir erde bu belirtileri görüyorsanız, onda uzun boy aramanıza pek de gerek yoktur. Bir askerin kalıplı olmasındansa kuvvetli olması daha makbuldür.

---

maaş, ayrıca ganimetlerle ve diğer mükâfatlarla daha çok gelir getirebiliyordu. Bununla birlikte MS IV. yüzyıldaki kanunlar, veteran askerlerin çocuklarının sivil görev yapmasını yasaklıyordu. Bkz. *Cod. Theod.* 7. 22. 6-10.

38 Bkz. *Il.* 5. 801.

39 Varro'nun örnekleri için bkz. *Rust.* 2. 7. 4-5; 2. 9. 3-4.

40 Ünlü Romalı şair Vergilius. Bugünkü ismiyle Mantova'da doğmuştur.

41 *G.* 4. 92-94.

42 Mars, Roma savaş tanrısı. Savaşmak kastediliyor. Kitabından anlaşıldığı kadarıyla çok büyük ihtimalle Hıristiyan olan Vegetius'un pagan bir unsur olarak Mars'ı eseri boyunca dile getirmesi, pagan unsurların Hıristiyanlıkta uzun bir süre daha var olduğuna dair küçük bir örnektir.

VII. Acemi erler hangi mesleklere göre askere kabul edilmeli ya da kabul edilmemelidir?

Ele alacağımız sıradaki konu, askerlerin hangi yeteneklerine göre seçileceği veya kesin bir şekilde kabul edilmeyeceğidir. Balıkçılar, kuş avcıları, pastacılar, dokumacılar ve kadın işleriyle bağlantısı olduğu düşünülen herkes kanımca ordugâhtan uzak tutulmalıdır.[43] Duvar ustaları, demirci, marangoz gibi zanaatkârlar, araba tamircileri, kasaplar ile geyik ve yaban domuzu avcılarının ise askere alınması faydalıdır. Acemi erlerin sadece fiziklerine değil aynı zamanda iyi bir karaktere sahip olup olmadıklarına da dikkat edilmelidir; bu, tüm devletin esenliğinin bağlı olduğu bir şeydir. İmparatorluğun gücü ve Roma'nın şanının temeli, askerlerin ilk denetlemede özenle seçimine doğrudan bağlıdır. Bunun önemsiz bir görev olduğu ya da bu görevin alelade birine emanet edilebileceği asla düşünülmemelidir; eskilerin nezdinde Sertorius, pek çok erdeminin yanı sıra özellikle bu konuda övgüye layık görülmüştür.[44] Zira, eyaletlerin muhafazasının ve savaşların kaderinin emanet edileceği gençlerin eğer mümkünse iyi bir soydan gelmesi ve üstün bir ahlâka sahip olması gerekir. İyi bir karakter düzgün bir asker yaratırken, utanç duygusu da firar etmesini engelleyerek onu muzaffer kılar. Yıllar boyunca ordugâhta hizmet edecek olsa bile, korkak bir adamı eğitmenin ne faydası vardır? Acemi erlerin kabulündeki seçim işleminin kusurlu yapıldığı bir orduda asla bir gelişim kaydedilemez. Uygulamalardan ve tecrübelerden biliyoruz ki, her nerede olursa olsun

43 MS 380'deki bir kanuna göre (Cod. Theod. 7. 13. 8) köleler, hancılar, kerhanelerde çalışanlar, aşçılar ve fırıncılar orduya alınamıyordu. Bununla birlikte Romalılar öteden beri tüccarların, oyuncuların, gladyatörlerin, at arabacılarının ve hancıların ahlaki olarak zayıf kişiler olduğunu, bu yüzden askerî disipline uygun olmadıklarını düşünüyordu. Bkz. *Off.* 1. 150.

44 Quintus Sertorius, MÖ 90 yılında, Roma'nın İtalya'daki diğer topluluklarla savaştığı Müttefikler Savaşı'nda seçkin askerler toplamasıyla ünlü olmuştur. Daha sonra Roma'da çıkan iç savaş neticesinde İspanya'ya sürgün edilmiş, burada aristokrat Sulla'ya karşı isyan ederek, Roma stili profesyonel bir orduyla Roma'ya karşı savaşmış, MÖ 72 yılında da öldürülmüştür. Bkz. *Sert.* 4.1; 14; *Flor.* 2. 10.

düşmanlarımızdan aldığımız onca bozgun yalnızca, uzun bir barış dönemi boyunca asker toplamanın umursanmadığı, her soylu vatandaşın sivil bir kariyer peşinde koştuğu ve toprak sahiplerinden celp edilen askerlerin, kendilerini orduya kabul edenlerin suistimali veya umarsızlığı yüzünden, efendilerinden artık bıkkınlık duyup orduya katıldıkları dönemlerde alınmıştır. İşte bu yüzden elverişli genç askerler, büyük adamlar tarafından son derece dikkatli bir şekilde seçilmelidir.

VIII. Acemi erlerin ne zaman damgalanması gerektiği.

Acemi er, askere yazılır yazılmaz hemen damgalanmamalıdır, bunun yerine önce eğitimde baştan sona sınanmalı ki gerçekten bu işi yapıp yapamayacağı anlaşılsın. Bir askerde aranan şey hiç şüphesiz çeviklik ve kuvvettir; ayrıca savaş sanatını iyi bir şekilde öğrenip öğrenmeyeceği ve askerî bir özgüvene sahip olup olmadığı da oldukça önemlidir. Zira, pek çok askerin ilk başta niteliksiz gözükmese de eğitimde askerliğe elverişli olmadıkları anlaşılmıştır. Bu yüzden işe yaramayanlar askere alınmamalı, onların yerine en kuvvetli olanlar seçilmelidir. Zira hiçbir savaşta nicelik, nitelik kadar fayda getirmez.

Böylece, acemi erler damgalandığı vakit artık günlük olarak silah talimine tabi tutulmalıdır. Fakat uzun süren barış ortamı bu hususta ki geleneği yok etmiştir.[45] Kendisinin öğrenmediği bir şeyi başkasına öğretebilecek kimi bulabilirsiniz ki? Bu yüzden tarih kitaplarından ve diğer eserlerden faydalanarak bu kadim geleneği yeniden tesis etmemiz gerekiyor. Fakat bu yazarlar savaşları yalnızca ana hatlarıyla ve sonuçlarıyla işlemişler, bizim şu an ele aldığımız konulardan pek bahsetmemişlerdir. Öte yandan Spartalılar, Atinalılar ve diğer Yunanlar "tactica" dedikleri konuyla ilgili kitaplarında birçok şeye değinmişlerdir; fakat bizim, imparatorluklarını en küçük sınırlardan neredeyse güneşe ve dünyanın sonuna kadar genişletmiş olan Roma halkının askerî sistemini incelememiz lazım. Bu gereklilik, beni mütevazı eserimde gönül rahatlığıyla işin ehli yazarlardan

45 Vegetius'un bahsettiği bu barış döneminin hangi dönem olduğu belli değildir.

alıntılar yapmaya mecbur bıraktı: Ünlü Cato Censorius'un[46] askerlik üzerine yazdıklarından, Cornelius Celsus'tan,[47] Frontinus'un[48] kısaltarak düzenlediği eserinden, askerî hukukun en ateşli savunucusu Paternus'un[49] kitaplarında bahsettiklerinden, Augustus, Traianus ve Hadrianus'un yasalarında bahsettikleri hususlardan faydalandım. Zira ben bu konuda otorite sahibi biri değilim, sadece yukarıda bahsettiğim isimlerin eserlerindeki dağılmış bilgileri, düzenli bir şekilde ve özet hâlinde derledim.

IX. Acemi erlerin askerî yürüyüş, koşu ve sıçrama hususlarında talim edilmeleri gerekir.

Acemi erlere eğitimlerinin başlangıcında askerî adımla yürüyüş öğretilmelidir. Zira seferde ya da çarpışmada bütün askerlerin yürüyüş düzenini korumasından daha önemli hiçbir şey yoktur. Bu, günlük talimle hızlıca ve nizamî bir şekilde manevra yapmayı öğrenmedikçe gerçekleşmesi mümkün olmayan bir şeydir. Gerçekten de dağınık

46 Vegetius, Yaşlı Cato'nun tıpkı kendisi gibi askerlik üzerine bir kitap yazdığından bahseder. Bkz. XV. Madde, aşağıda. Cato'nun eseri birkaç fragman dışında günümüze ulaşmamıştır. Censorius ismi ise *censor* makamından gelir. *Censor,* bir yıllığına seçilen, ilk önce mülkiyet ve servet hesabı yapan, daha sonra da nüfus sayımıyla ve halkın ahlaki işleriyle ilgilenen, gerektiğinde ceza kesebilen görevli.

47 MÖ I. yüzyılın sonunda doğup MS I. yüzyılın ortalarında ölmüş olan ünlü Romalı alim Aulus Cornelius Celsus, özellikle günümüze de ulaşmış olan *De Medicina* (Tıp Üzerine) kitabıyla bilinir. Beslenme, eczacılık, cerrahlık ve diğer tıp konularında geniş bilgi veren bu eserin yanında Celsus'un tarım, hukuk, retorik ve askerlik üzerine de eserler yazdığı biliniyor. Maalesef diğer eserleri günümüze ulaşmamıştır.

48 MS I. yüzyılda yaşamış olan Sextus Iulius Frontinus önemli bir mühendis, komutan, devlet adamı ve yazardı. Özellikle Roma'daki su kemerleri ve su kemerleri sistemi üzerine olan eseri *De Aquaeductu* ile askerî taktikler üzerine olan *Strategemata* eserleriyle bilinir. Eserleri günümüze ulaşmıştır.

49 Tarruntenus Paternus, imparator Marcus Aurelius'un Marcomanni Savaşlarına (MS 166-180) katılmış bir komutandı. Daha sonra, İmparator Commodus tarafından vatana ihanetle suçlanmıştır ve 183 yılında idam edilmiştir. Tıpkı Vegetius gibi o da savaş sanatı üzerine bir kitap yazmıştı, ne yazık ki kitabı, yalnızca birkaç fragman haricinde kayıptır.

ve düzensiz bir ordu düşman karşısında her zaman ciddi tehlike altındadır. Bu yüzden en azından yaz aylarında beş saat içinde 20 millik[50] yürüyüşler askerî adımla yapılmalıdır. Daha hızlı olan tam adım yürüyüşlerde ise aynı sürede 24 mil aşılmalıdır. Bundan sonra buna ekleyeceğiniz her şey koşu olur; koşuda ise belli bir mesafe vermek mümkün değildir. Bununla birlikte acemi erlerin, büyük bir şiddetle düşmana hücum etmeleri, gerektiği zaman elverişli mevkileri hızlı bir şekilde ele geçirmeleri veya aynısını yapmak isteyen düşmandan daha hızlı davranabilmeleri, seri bir şekilde keşif devriyesine çıkıp daha hızlı dönebilmeleri ve kaçanlara kolay bir şekilde yetişmeleri için özellikle koşuya alışkın olmaları gerekir.

Bir askere, hendekleri veya diğer yüksek engelleri aşabilsin diye sıçrayış talimi de yaptırılmalıdır. Böylece benzer zorluklarla karşılaştığında bunları rahatlıkla aşabilecektir. Ayrıca, çatışmanın ve savaşın tam ortasında koşarak ve zıplayarak gelen bir savaşçı düşmanının gözünü korkutur, aklını başından alır ve karşısındaki kaçmak veya karşı koymak için düzgünce hazırlık yapamadan evvel o, hamlesini yapar. Gnaeus Pompeius Magnus'un[51] talim düzeyi ile ilgili Sallustius şunu söyler: "Atlamada seri olanlarla, koşuda hızlı olanlarla ve kılıç sallamada kuvvetli olanlarla rekabet ederdi".[52] Yoksa, kendisini ve askerlerini sık sık talimlerle savaşlara hazırlamamış olsaydı, Sertorius ile mücadele edemezdi.[53]

X. Acemi erlere yüzme talimi yaptırılmalıdır.

Her bir acemi er yaz aylarında yüzmeyi iyice öğrenmelidir. Zira nehirler her zaman köprülerle geçilmeyebilir, ayrıca hem kovalayan hem de kaçan bir ordu sık sık yüzmek zorunda kalabilir. Aniden bastıran yağmur ya da kar yağışları genellikle taşkınlara neden olur. Yüzme

50 Bir Roma mili yaklaşık olarak 1.479 metredir.

51 "Büyük" Pompeius, ünlü Romalı asker ve devlet adamı. Diğer bütün icraatları ve kariyerinin yanı sıra, Iulius Caesar ile MÖ 49 yılında iç savaşta savaşması ve 48 yılında İskenderiye'de öldürülmesi ile bilinir.

52 *Hist.* 2. 19.

53 MÖ 72 yılında İspanya'daki Sertorius'a karşı gönderilen Pompeius, yaklaşık 8 yıl süren bu savaşı bitirmişti.

bilmemenin sonucunda tehlike sadece düşmandan değil sudan da gelebilir. İşte bu yüzden, pek çok savaş ve ardı arkası kesilmeyen tehlikelerle savaş sanatının her alanında uzmanlaşmış olan kadim Romalılar, gençler talimlerinden sonra üzerlerindeki teri ve tozu atabilsinler ve koşunun yorgunluğunu yüzme egzersiziyle giderebilsinler diye Campus Martius'u[54] Tiber Nehri'nin yanına kurmuşlardır. Ayrıca, yalnızca piyadeleri değil aynı zamanda süvarileri, atlarını ve *galearius* dedikleri seyislerini de, yüzmeleri gerektiği zaman zor duruma düşmesinler diye yüzme konusunda talim etmek gereklidir.

XI. Eskiler, acemi erleri hasır kalkanlar ve tahta kılıçlarla nasıl eğitirlerdi?

Kitaplarda da görebileceğimiz üzere eskiler, acemileri şu şekilde eğitirlerdi: Hasırdan çite benzer yuvarlak kalkanlar dokurlardı ve bunlar, normal kalkanların iki katı ağırlığında olurdu. Aynı şekilde acemilere kılıç yerine, bunların iki katı ağırlığındaki tahta meçleri verirlerdi. Acemi askerler bu teçhizatla yalnızca sabahları değil ayrıca öğleden sonraları da hedef tahtasında antrenman yapardı. Hedef tahtası sadece askerler için değil gladyatörler için de oldukça faydalıdır. Hedef tahtasında iyi bir şekilde eğitilmedikçe hiç kimse ne arenada ne de savaş alanında yenilmez olamaz. Her acemi er yerden yüksekliği altı ayak[55] olacak şekilde birer hedef tahtasını sıkıca yere çakar, böylece hedef tahtasının sallanması mümkün olmaz. Böylece asker, elindeki söğüt ve meçi sanki bir kılıç ve kalkanmış gibi kullanarak, karşısındaki de sanki düşmanıymış gibi bu hedef tahtasıyla talim yapardı; böylece kâh düşmanın kafasına ve bedenine saldırır, kâh böğrünü hedefler, daha sonra diz ardı kirişlerini ve ayaklarını kesip biçmeye, geri çekilip tekrar hamle yapmaya çalışır ve karşısındaki sanki canlı bir düşmanmış gibi bu hedef tahtasına bütün kuvvetiyle her türlü savaş sanatını kullanarak saldırırdı. Bu eğitimle,

54 Günümüzde Roma şehrinin içinde "Campo Marzio" olarak eski alanına kıyasla daha küçük bir alan kapsayan bu bölge, Roma'nın en erken dönemlerinden itibaren bir nevi "er meydanı" olarak kullanılmıştır. Gösteri, güreş ve diğer müsabakaların yapıldığı alan ayrıca büyük bir halk meydanıydı da.

55 Bir ayak yaklaşık olarak 30 cm'dir.

acemi bir askerin kendini darbeye açık hâle getirmeden karşısındakine hasar vermesi amaçlanır.

XII. Acemi erlere kılıcı kenarıyla değil de ucuyla vurmaları gerektiğinin öğretilmesi.

Dahası, acemi erler kılıcı kenarıyla değil ucuyla vurmayı öğrenirdi. Zira Romalılar, kılıcın kenarını kullanarak savaşanları kolaylıkla alt etmekle kalmaz, onları aşağılarlardı da. Zira kesme amaçlı bir kılıç darbesi, şiddeti ne olursa olsun nadiren ölümcül olur, çünkü zırh ve kemik hayati organları korur. Buna karşın iki parmak[56] kadar saplanan bir şey ölümcül olur; zira her ne olursa olsun o kadar içeri giren bir şey iç organlara nüfuz eder. Ayrıca kılıcın kenarıyla saldırırken sağ kol ve böğür açık kalır. Öte yandan kılıcın ucuyla saldırılırken vücut korunaklı kalır ve düşman daha ne olduğunu anlamadan yaralanır. İşte bu yüzden Romalıların savaşta özellikle bu yöntemi kullandığı bilinir; iki kat ağırlıktaki hasır kalkanı ve meçi askerlere verirler, bunun sonucunda erler daha hafif olan gerçek silahları ellerine aldıklarında, sanki ciddi bir yükten kurtulup serbest kalmış gibi daha özgüvenli ve cevval bir şekilde savaşırlar.

XIII. Acemi erlere tatbikatlar öğretilmelidir.

Diğer bir konu olarak, acemi erlere "armatura" denilen tatbikatların, eğitmenler[57] tarafından öğretilmesi gerekir. Bu gelenek bugün kısmen muhafaza edilmektedir. Zira günümüzde tüm çarpışmalarda tatbikata tabi tutulmuş askerlerin diğerlerine kıyasla daha iyi dövüştüğü ortadadır. Buradan, uzmanlığı ne olursa olsun tatbikat yapan askerlerin savaş sanatlarında silah arkadaşlarından üstün olmasıyla, talimli bir askerin talimsiz bir askerden ne kadar iyi olduğu anlaşılabilir. Bu yüzden bu talimin disiplini atalarımız tarafından katı bir şekilde muhafaza edildi. Öyle ki, silah eğitmenleri çifte maaşla ödüllendirilirken, tatbikatta başarı gösterememiş askerler

56 Bir parmak yaklaşık olarak 2 cm'dir.

57 Lat. *Campidoctores.*

ise darı yerine arpa yemeye mecbur bırakılırlardı. Bu askerler bir lejyonun *praefectus*u,[58] *tribunus*u[59] veya kıdemli subaylarının gözü önünde askerî sanat içinde yer alan bütün gereksinimleri tamamladığını kanıtlamadıkça tekrardan yıllık iaşe alamazlardı. Gerçekten de iyi eğitimli askerlerle dolu bir devletten daha kuvvetli, daha talihli ve daha takdire şayan hiçbir şey yoktur. Düşmanlarımızın bize korkularından saygı göstermesini veya destek vermesini sağlayan şey pahalı kıyafetler, altın, gümüş veya değerli taşlar değildir, ancak ve ancak silahlarımızın korkusundan bize boyun eğerler. Diğer hususlarda ise Cato'nun da dediği gibi; eğer ortada hatalı bir şey varsa, bu daha sonra düzeltilebilir. Ancak savaşlardaki hataların telafisi yoktur, zira hatanın hemen arkasından bedeli gelir. Bundan dolayı korkakça ve beceriksizce savaşanlar ya hemen yok olurlar ya da kaçarak kendilerine muzaffer gelenlere karşı çıkamazlar.

XIV. Acemi erler menzilli silah atma konusunda talim edilmelidir.

Baştaki konuya dönüyorum. Hedef tahtasında meç ile talim yaptırılan acemi, ileride atmakta kullanacakları gerçek kargılardan daha ağır olan mızrakları düşmana saldırır gibi hedef tahtasına atabilecek konuma gelir. Bu hususta silah eğitmeni mızrağı büyük bir güçle atmayı ve kargıyı hedefe nişan alarak hedef tahtasına ya da yakınına fırlatmayı göstermelidir. Bu talimle kol güçlenir ve fırlatmada deneyim ve beceri kazanılır.

XV. Acemi erler okçuluk konusunda derinlemesine yetiştirilmelidir.

Yetenekli olduğu anlaşılan genç askerlerin üçte biri veya dörtte birine, söz konusu deneme tahtasında ahşap yayları ve okları kullanarak sürekli bir şekilde talim yaptırılmalıdır. Bu eğitim için uzmanlar

58 Lejyonda bulunan kıdemli subay.

59 Her lejyonda bulunan albaylar. *Tribunus*lar ilk olarak Roma'daki pleb kesimini temsil etmesi için seçiliyordu, daha sonra orduya entegre edildiler.

seçilmelidir ve acemi erlerin oku mahirane bir şekilde tutması, kuvvetli bir şekilde germesi, sol eli sıkı tutarak sağ eli ölçülü bir şekilde geri çekmesi, gözlerini ve dikkatlerini aynı anda vurulacak olan hedefe odaklaması ve at üstündeyken de yayan bir şekildeyken de doğru düzgün ok atmasını öğrenmeleri için büyük dikkat verilmelidir. Bu teknik ve eğitim özenle öğretilmeli ve günlük idman ve talimlerle sürdürülmelidir. İyi okçuların savaşta ne kadar yararlı olduğunu Cato "Askerlik Üzerine" adlı eserinde açıkça ortaya koymuştur; Claudius da menzilli silahlarla donatılmış iyi eğitimli çok sayıdaki askeri sayesinde o zamana kadar ona üstün olan düşmanını yenmiştir.[60] Roma halkının bir ordusunu boyunduruk altına vurmuş olan Numantialılara karşı savaşa kalkışacak olan Scipio Africanus ise, bütün bölüklerinde okçu bulundurmadıkça hiçbir şekilde galip gelemeyeceğine inanıyordu.[61]

XVI. Acemi erlere sapanla taş atması öğretilmelidir.

Acemi erlere hem elle hem de sapanla taş atmayı özenle öğretmek gerekir. Rivayete göre Balea Adaları[62] sakinleri sapanı kullanmayı ilk bulanlarmış ve bunu öyle maharetli kullanırlarmış ki anneleri küçük oğullarının yemeğe dokunmasına, ancak onu taşla vurduklarında müsaade ederlermiş.[63] Sapanla veya sapan değneği ile[64] fırlatılan yuvarlak

60 Appius Claudius Pulcher, II. Kartaca Savaşı'nda (MÖ 218-201) görev yapmış devlet adamı ve asker. Cannae Muharebesi yanı sıra Hannibal'e karşı, diğer konsül Q. Fulvius Flaccus ile MÖ 212 yılında Capua'da savaştı. Bu savaştan önce yaralandı ve kısa süre sonra öldü. Özellikle Flaccus ile birlikte okçu ve dartçıları toplamasıyla bilinir. Bkz. *Val. Max.* 2. 3. 3; *Liv.* 26. 4.

61 Publius Cornelius Scipio Aemilianus "Africanus" (Afrika Fatihi), III. Kartaca Savaşı'nda (MÖ 149-146) Kartaca'yı yok etmesiyle ve savaşı bitirmesiyle tanınır. Bununla birlikte MÖ 133 yılında İspanya'daki Keltiberlere karşı da savaşan Scipio, Numantia'yı da ele geçirmişti. Frontinus da, Scipio'nun ordusunun bütün birimlerinde okçu ve sapancı bulundurduğunu aktarır. Bkz. *Str.* 4. 27. 7.

62 Barselona'nın güney açıklarında bulunan adalar takımı, bugünkü ismiyle Balear Adaları.

63 Aynı bilgiyi Florus da (1. 43. 5) vermektedir.

64 Sapan erken dönemlerden beri biliniyor ve Roma ordusunda kullanılıyordu, deri bir ipten yapılan bu silah, içindeki taşı kafa üzerinde sallanarak atmakta

taşlar, miğferle, tepeden tırnağa zırhla ve göğüslükle donanmış savaşçılara karşı çoğu zaman oklardan daha tehlikeli olacaktır. Zira bunlar uzuvlara çok bir zarar vermese de yine de ölümcül bir yara açarlar ve düşman herhangi bir kan kaybı yaşamadan taş atışından can verir.[65] Sapancıların, eskilerin tüm savaşlarında yer aldıkları yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla bu silahın tüm acemilerce sıkı bir talimle öğrenilmesi gerekir. Çünkü sapan taşımanın bir yükü de yoktur. Taş ve sapan kullanılarak sık sık taşlık bölgelerde çarpışmaların yaşandığı, herhangi bir dağın veya bir tepenin savunulduğu veya barbarların hisarları veya şehirleri işgal etmelerinin engellendiği olmuştur.

XVII. Kurşun dartlarla yapılacak talimler üzerine.

Acemilere, *mattiobarbulus* olarak bilinen kurşun dart talimi de verilmelidir. Vaktiyle Illyria'da 6000 askerden oluşan iki lejyon vardı. Bunlar bu silahları marifetle ve cesurca kullandıkları için Mattiobarbuli olarak anılırlardı. Çok önceleri onların sayesinde tüm savaşların oldukça başarılı geçtiği bilinir. Öyle ki, Diocletianus ve Maximianus imparator olduklarında, Mattiobarbuli lejyonlarının mertliklerinden dolayı bunların Ioviani ve Herculiani olarak adlandırılmasını buyurdular ve onları tüm lejyonlardan üstün kabul ettiler.[66] Bu lejyonlerlerin her biri genellikle kalkanlarının içine

kullanılıyordu. Sapan değneği ise geç dönemde Roma ordusunda kullanılmaya başlanmıştır; bu silahta taş, sopaya bağlanmış sapandan atılıyordu.

65 Vegetius'un verdiği bilgi tartışmalı görünüyor, fakat burada travmatik beyin hasarından bahsediyor olabilir. Bununla birlikte, bir Hıristiyan olması kuvvetle muhtemel olan Vegetius'un verdiği bilgi, Eski Ahit'teki Samuel Kitabı'nda anlatılan Davud ile Golyat'ın savaşına benziyor; orada da Davud Golyat'ı, dağarcığından çıkardığı taşı sapanla atarak öldürmüştü; taş Golyat'ın alnına saplanmıştı. Bkz. Milner 2001: s. 16, dipnot 6.

66 Diocletianus, MS 284 yılında imparator olmuştu. 2 yıl sonra Maximianus ile tahtını paylaşan imparator, Roma tarihinde tetrarşi (dörtlü erk) olarak bilinen dönemi başlatan imparator olmuştur. Diocletianus ve Maximianus, kendilerini Zeus'un ve Hercules'in (Herkül) yeryüzündeki temsilcileri ve tezahürleri olarak görüyordu. Bu yüzden bu lejyonlara Ioviani ve Herculiani (Zeus'un ve Hercules'in lejyonları) demişlerdir.

koydukları beşer tane kurşun dart taşırlardı. Eğer askerler bunları tam zamanında fırlatırlarsa, sanki kalkanlı birlikler okçuların yerine geçmiş gibi bir görüntü ortaya çıkar. Zira düşmanları ve atlarını, yakın muharebeye girmeden uzak mesafeden vurabilirler.

XVIII. Acemi erler ata binmede nasıl eğitilmelidir?

Yalnızca acemi birliklerden değil, ayrıca yıllarca hizmet etmiş askerlerden de her zaman düzgün bir şekilde ata binmeleri beklenir. Bugünlerde pek umursanmasa da bu geleneğin günümüzde vaki olduğu bilinen bir şeydir. Kışın kapalı bir alanda, yazın da talim sahasında tahtadan atlar yapılırdı. Bunların üstüne acemi askerler ilk başta, alışkanlık kazanana kadar silahsız bir şekilde, daha sonra da silahlı bir şekilde binmeye çalışırdı. Bu işe öylesine önem verilirdi ki, kılıç veya kargı tutsalar bile askerler hem sağdan hem de soldan ata binmeyi ve attan inmeyi öğrenirlerdi. Bu antrenmanı aynı şekilde sürekli egzersizle, savaşın olmadığı zamanlarda gayretli bir şekilde talim yapmış kişiler olarak muharebenin karmaşasında herhangi bir gecikme olmadan ata binebilmek için uygularlar.

XIX. Acemi erler ağırlık taşıma hususunda eğitilmelidir.

Acemiler 60 libre[67] ağırlık taşımayı ve mümkün olduğunca bu şekilde askeri adımda yürümeyi öğrenmeliler. Zira zorlu seferlerde hem erzaklarını hem de silahlarını taşımak zorunda kalacaklar.[68] Eğer alışkanlık edinilirse bunun öyle zor bir şey olduğu düşünülmez; zira günlük egzersizin kolay bir şekilde üstesinden gelemeyeceği hiçbir şey yoktur. Eski askerlerin bu yöntemi sıklıkla uyguladıklarını Vergilius'tan biliyoruz:

67 Bir Roma libresi (libra) yaklaşık olarak 328 gramdır. 60 libre, yaklaşık olarak 20 kg yük demektir.

68 Romalı askerler uzun süren veya sürmesi muhtemel olan seferler için kendi erzaklarını kendileri taşırdı. Mesela Ammianus Marcellinus, İmparator Iulianus'un MS 358 yılındaki Galya seferlerinde askerlerin 17 günlük erzaklarını boyunlarında taşıdığını söyler (Amm. Marc. 17. 9. 2).

"Farklı değildir atalarının silahlarını kuşanmış yiğit Romalı,
Merhametsiz yüküyle yol alır,
Düşmanı bekler daha çadırını kurmadan".[69]

XX. Eskilerin kullandığı silah türleri.

Bu kısımda acemi erlerin, onları kullanarak kendilerini savunacakları silah ve teçhizatı anlatmamız gerekiyor. Ancak bu konudaki kadim öğreti tamamen yok olmuştur. Zira Gotlar, Alanlar ve Hunlar[70] sayesinde süvari silahlarında bir gelişme söz konusu olsa da bilindiği üzere piyadeler savunmasız kalmıştır. Şehrin kuruluşundan[71] Tanrısal İmparator Gratianus'a[72] kadar, piyade ordusu tepeden tırnağa ağır zırh ve miğferlerle donanmışlardır. Fakat ihmalkârlık ve atalet yüzünden saha talimleri yavaş yavaş kesilmiş ve askerlerin nadiren giydikleri teçhizat ağır olarak nitelendirilmeye başlanmıştır; böylece imparatordan piyadelerin önce zırhlarını, sonra da miğferlerini çıkarmaları istenmiştir. Bu şekilde göğüsleri ve kelleleri savunmasız kalan askerlerimiz, birçok savaşta Gotların okçularına karşı yenik düşmüşlerdir. Pek çok şehrin yağmalanmasına sebep olan onca bozgundan sonra bile, kimse piyadelerin tekrar tepeden tırnağa zırh ve miğferle donatılması için çabalamadı.

İşte bunun sonucu olarak savaşta yaralanmalara karşı savunmasız kalan askerler cenk etmeyi değil firar etmeyi düşünür hâle gelmiştir.

---

69 *G.* 3. 346-348.

70 Gotlar, kuzeyden inerek özellikle Tuna ve Don nehirlerinin bulunduğu bölgelerde yaşamış Cermen kavmi. Romalılarla uzun süre savaşmışlardı. Alanlar da İskit-Sarmat kökenli bir kavimdi ve özellikle MS IV. yüzyılda Don havzasında yayılmıştı. Hunlar ise Orta Asya'dan göç edip Avrupa topraklarının bir kısmını da istila eden ünlü Türk kavmidir. Gotlar ve özellikle Alanlar ve Hunlar atçılıkta epey ileriydi.

71 Roma'nın. MÖ 753.

72 MS 375 yılından öldürüldüğü 383 yılına kadar Batı'nın imparatoru. Bir Hıristiyan olması ve paganizme ve Roma'nın pagan unsurlarına karşı olmasına rağmen ölümünden sonra bir pagan âdeti olarak tanrısallaştırılmıştır. Roma'da iyi veya iyi olduğu düşünülen imparatorlar, Iulius Caesar ile başlamak suretiyle ölümlerinden sonra tanrısallaştırılıyordu. Doğu Roma İmparatorluğu'nda imparatora tanrısallık atfedilmesi de bir bakıma bu geleneğin devamıydı.

Yayıyla kalkanını aynı anda taşıyamayan zırhsız ve miğfersiz bir yaya okçu ne yapabilir ki? Sol elleriyle gönderi tutan ve kelleleri ve göğüsleri gün gibi açıkta olan *draco* alemdarları[73] ve sancaktarlar savaşın ortasında ne yapabilir? Nadiren talim yapan ve nadiren teçhizatını kuşanan bir piyadeye zırhı ve miğferi elbette ağır gelir. Diğer yandan günlük egzersiz sayesinde taşınan şey ağır olsa bile zahmet vermez. Ancak, koruma sağlayan eski zırhları taşıma zahmeti gösteremeyen askerler, vücutları çıplak olduğu için yaralanmalara ve ölüme maruz kalırlar, daha da kötüsü esir düşebilir veya firar ederek devletine ihanet edebilirler. Dolayısıyla talim yapmayı ve çalışmayı reddederek, utanç verici bir şekilde kurbanlık koyunlar gibi katledilirler.

Eskilerin, piyade ordusunu "duvar" olarak adlandırmasının sebebi,[74] ağır teçhizatlı lejyon saflarının kalkanları, zırhları ve miğferleriyle parlamasından başka ne olabilir? Bu sebepten ötürü okçular sol kollarına bir kolluk takmışlardır ve kalkanlı piyadelere baştan aşağı zırh ve miğferlere ek olarak sağ bacaklarında demir bir baldır zırhı giyme şartı koşulmuştur. Savaşçılar öylesine teçhizatla donanmıştı ki ilk hattakiler *principes*,[75] ikinci hattakiler *hastati*,[76] üçüncü hattakiler ise *triarii*[77] olarak adlandırılıyordu. *Triarii* hattı, ayakta dururken uçuşan mızraklarla yaralanmamak için kalkanlarının altında dizlerinin üstüne çökerek yedekte beklerdi ve gerektiğinde dinlenerek güç toplamış hâlde düşmana daha şiddetli bir şekilde

73 İlk olarak İmparator Traianus'un Dacia seferlerinde kullanıldığı görülen bu sancağın gönderinde bir ejderha kafası bulunur. MS I. yüzyıldan itibaren giderek yaygınlaşan sancak, MS IV. yüzyılda bütün orduda kullanılır hâle gelmiştir.

74 Tam olarak "duvar" nitelendirmesine rastlanmasa da, Homeros'un "savaş istihkâmı" ve Ammianus'un "kule gibi" benzetmeleri için bkz. *Il.* 4. 299; *Amm. Marc.* 16. 12. 49.

75 "Önde duranlar" olarak çevrilebilecek bu hat, savaş hattının en önünde bulunuyordu.

76 Latince *hasta* (mızrak) kelimesinden *hastatus* (mızrakla kuşanmış) olarak adlandırılan bu askerler, ikinci hattı tutardı.

77 "Üçüncüler", üçüncü hatta duran askerler. Bu üç hat da, özellikle MÖ III.-II. yüzyıl Roma ordusunda teşkil edilen ve uygulanan hatlardır. Polybios da bu hatlar hakkında detaylı anlatım yapmıştır. Bkz. *Polyb.* 6. 22-23.

taarruz ederdi. *Hastati* ve onların önündeki hat düştüğünde zaferi çoğu kez bu *triarii* hattı getirirdi.[78]

Eski ordularda hafif zırhlı denilen piyadeler, sapancılar ve hafif silahlılar da vardı. Bunlar özellikle kanatlarda ve önlerde konuşlanır ve çarpışmayı başlatırlardı. Bu askerler en çevik ve en zinde olanlar arasından seçilirdi, sayıları öyle çok değildi. Savaşın gidişatına göre geri çekilirler ve lejyonların ön saflarına, savaş hattı sabit kalacak şekilde girerlerdi. Bu gelenek neredeyse günümüze kadar baki kalmıştır, öyle ki bütün askerler "Pannonia malı" dedikleri deri başlıklar takmaktadır. Bunlar öyle bir şekilde muhafaza edilmiştir ki, başında sürekli bir şey taşımak zorunda olan birine çarpışmada ağır gelmez.

Piyade ordusunun kullandığı mızraklara *pilum* denirdi; bunlar, dokuz parmak veya bir ayak uzunluğundaki üçgen ve ince demir uçlara sahipti, öyle ki bir kalkana saplandığında tekrar çıkarılması mümkün değildi ve mahirane ve kuvvetli bir şekilde atıldığında da zırhı doğrudan delip geçerdi. Bizde bu tür silahlardan nadiren kaldı. Ancak kalkanlı barbar piyadeleri bunları özellikle kullanıyorlar. Bunlara *bebra* derler ve her biri savaşa ikişer ya da üçer tane getirirler. Ayrıca mızraklar fırlatılırken askerlerin sol adımlarını öne atmaları gerektiğini bilmekte fayda var, bu şekilde mızrak çok daha şiddetli bir şekilde fırlatılır. Ancak söz konusu *pilum* denilen mızraklar olduğunda ve göğüs göğse çarpışmaya geçildiğinde asker sağ adımını öne atmalı ki muhtemel yaralanmalara karşı böğrünü düşmandan çeksin ve sağ eli düşmanına hamle yapabilir yakınlıkta olsun.

O hâlde acemi erler tüm eski zırh ve silahlarla donatılmalıdır. Şüphesiz, başı ve göğsü korunduğu için yaralanmaktan korkmayan biri daha cesur dövüşür.

XXI. Ordugâhın inşa edilmesi üzerine.

Bir acemi erin ordugâh tahkimatını da bilmesi gerekir. Çünkü savaşta bunun kadar güvenli ve gerekli hiçbir şey yoktur. Doğru kurulmuş

78 Livius, yaklaşık olarak MÖ 340 yılındaki bir savaşta, *hastati* hattının ilk saldırıya geçtiğini, daha sonra *principes,* en sonunda da *triarii* hattının hücum ettiğini söyler. Bkz. *Liv.* 8. 8. 9-13.

bir ordugâhta, düşman kuşatıyor bile olsa askerler duvarların ardında gece gündüz güvende olurlar ve sanki kendileriyle birlikte gittikleri her yere surlu bir kent taşıyor gibi gözükürler. Ancak bu teknik tamamen yok oldu, zira uzun bir süredir kimse önünde hendekler kazılmış ve kazıklar dikilmiş bir ordugâh kurmamıştır. Bundan dolayı pek çok ordunun barbar süvarilerinin gece gündüz durmaksızın yaptığı akınlarda kayıplar verdiğini biliyoruz. Bu yalnızca, askerler bir ordugâh olmadan geceyi çadırsız geçirdiklerinde olmaz; ayrıca bir çarpışma esnasında herhangi bir sebepten dolayı geri çekilmeye başladıklarında, geri çekilecekleri müstahkem bir ordugâhları olmadığı için tıpkı hayvanlar gibi intikam alamadan katledilirler. Düşmanların kovalama isteği bitene kadar, öldürmenin bir sonu yoktur.

XXII. Nasıl bir yere ordugâh kurulmalıdır?

Ordugâh, özellikle düşman yakınsa mutlaka yeteri kadar odunun, tahılın ve suyun olduğu güvenli bir mevkide kurulmalıdır ve eğer uzun süre konaklanılacaksa sağlıklı bir yer seçilmelidir. Yakınlarda düşman ele geçirdiği takdirde zorluk yaratabilecek dağ veya yüksek bir mevkinin olmamasına dikkat edilmelidir. Söz konusu arazinin taşkınlardan gelecek sellere karşı açık olmaması ve ordunun böylesi bir ihtimalden zarar görmemesi için de önlem alınmalıdır.[79] Bir ordugâh, askerlerin ve yüklerin sayısına göre inşa edilmelidir ki çok büyük bir kalabalık küçük bir alana tıkışmasın veyahut küçük bir ordu gerektiğinden çok daha büyük bir alana yayılmak zorunda kalmasın.

XXIII. Ordugâhın sınırı nasıl bir şekilde çizilmelidir?

Ordugâh arazinin yapısına ve şartlarına göre bazen kare, bazen üçgen, bazense yarım daire şeklinde kurulmalıdır. *Praetoria* Kapısı[80] ya doğuya ya düşmanın olduğu cepheye ya da yürüyüş hâlinde ise ordunun ilerleyeceği tarafa bakmalıdır. Bu kapının içinde birinci bölükler, yani

79 MÖ 49 yılında iç savaş esnasında İspanya'da savaşan Caesar, Ilerda'da (Lleida) iki nehir arasına ordugâh kurarak hatalı bir karar vermişti. Bkz. *NİS.* I. 48.

80 Bir Roma ordugâhının ana kapısı.

kohortlar çadır kurarlar ve *draco*larını ve sancaklarını buraya dikerler. *Decumana* denilen kapı[81] ise karargâhın[82] hemen arkasındadır; suçlu askerler cezaları infaz edilmek üzere buradan çıkartılır.

XXIV. Ordugâh ne şekilde tahkim edilmelidir?

Ordugâh tahkimatı üçe ayrılır: Eğer ortada bir zorunluluk yoksa, çimler kesilir ve bunlardan duvar benzeri bir şey yapılır. Bu duvar, çimlerin istiflendiği hendeğin önünden üç ayak yükseklikte olur. İkincisi dokuz ayak genişliğindeki ve yedi ayak yüksekliğindeki geçici hendektir. Ancak daha büyük güçte bir düşman yakınlardaysa, o zaman ordugâhı çevreleyen standart hendek kazılır. Bu hendek, 12 ayak genişliğinde ve *linea* denilen zeminden 9 ayak yüksekliktedir. Bunun ötesine/önüne dört bir taraftan çalı çırpı koyulur ve hendekten çıkarılan toprakla istiflenerek dört ayak kadar yükseltilir. Bunun sonucunda hendek on üç ayak derinliğinde ve on iki ayak genişliğinde olur; buranın ötesine/önüne askerlerin taşımaya alışkın olduğu son derece katı kerestelerden kazıklar dikilir. Bu işi yapmak için her zaman hazırda kazma-kürek, tırmık, sepet ve diğer aletlerin olması gerekir.

XXV. Düşman tehdidi altındayken bir ordugâh nasıl tesis edilmelidir?

Düşman tehdidi yokken ordugâh kurmak kolaydır. Ancak düşman taarruzunda, tüm süvariler ve piyadelerin yarısı taarruzu püskürtmek için bir saf oluştururlar, geri kalanlar ise siper kazarak ordugâhı kurarlar. Bir asker, işi bitirmek için hangi bölüklerin birinci, ikinci ve üçüncü olacağını belirtir. Bundan sonra yüzbaşılar siperi ölçerek incelerler ve baştan savma iş yapmış askerleri cezalandırırlar. İşte böylece acemi bir asker, gerektiği zaman zorluk çekmeden hızlı ve dikkatli bir şekilde ordugâh inşa edebilsin diye bu şekilde eğitilmelidir.

81 Bir Roma ordugâhının arka kapısı.

82 Lat. *Praetorium*; başkomutanın ve en yakın kurmaylarının bulunduğu yer.

XXVI. Acemi erlerin, savaşta saflarını ve aradaki mesafeleri korumaları hususunda talim edilmesi.

Çarpışmada sıkı eğitimli askerlerin fazla açılmadan ya da sıkışmadan, kendileri için belirlenmiş saflarını korumasından daha faydalı bir şeyin olmadığı aşikârdır.[83] Zira sıkışık olduklarında dövüşecek boşluğu kaybederler ve birbirlerini engellerler. Seyrek durduklarında ve aralarda boşluklar bıraktıklarında ise düşmana, savaş hattını yarma fırsatı verirler. Eğer ki savaş hattı yarılır ve düşman, askerlerin arkasına sarkarsa genel bir kargaşa ve panik kaçınılmazdır. Bu yüzden acemi erler sıklıkla saha talimine çıkarılmalı ve liste sırasına göre saf oluşturmalıdır. Bu sıra basit ve geniş, eğimsiz ve kavissiz olmalıdır. Ayrıca askerin arasında eşit ve nizami bir boşluk bulunmalıdır. Ardından emir verildiğinde askerler hemen ikinci bir saf oluşturmalılar ki, aktif bir taarruzda yine bu şekilde karşılık vererek düzeni korusunlar. Üçüncü olarak hemen kare şeklinde düzen almaları[84] için emir verilmelidir ve ardından savaş hattı kama denilen üçgen dizilime[85] kendiliğinden geçmelidir. Bu dizilim savaş sırasında çok fayda sağlar. Ardından çember dizilim[86] oluşturmaları için emir verilir. Bu dizilim, düşman gücü safları yardığında deneyimli askerler tarafından karşı koymak için oluşturulur ve böylece bütün ordunun kaçması ve ciddi bir facianın yaşanması engellenir.[87] Genç askerler bu manevraları devamlı bir şekilde talim yaparak iyice öğrenirse, aktif muharebelerde de kolayca uygulayacaklardır.

83 Roma'nın en eski zamanlarında askerlerin saflarını bozmasının idamla cezalandırıldığı olmuştur. Bkz. *Liv.* 2. 59. 11; *Diod. Sic.* 12. 64. 3. Öte yandan, MÖ 130'lu yıllarda Numantia'da savaşan Scipio, idam yerine kırbaçlama cezasını tercih etmişti. Bkz. *Epit. Oxyrh.* 57.

84 Lat. *Acies quadrata;* Ön, arka ve kanatların hatlar tarafından korunduğu dizilim. Genelde düşman topraklarında iken veya düşman tehdidi mevcutken uygulanırdı.

85 Lat. *Cuneus.* Vegetius'un detaylı açıklaması için bkz. III. 19.

86 Lat. *Orbes.* Ordunun olası bir düşman kuşatmasında askerlerin çember hâlinde dizilerek düşmana karşılık vermesi için oluşturulurdu.

87 Örnekler için bkz. *Iug.* 97. 5; *NGS.* 4. 37; 5. 33; *Amm. Marc.* 29. 5. 41; 28. 5. 6.

XXVII. Askerlerin, ordu hareket hâlindeyken ilerlemesi ve geri çekilmesi gereken mesafe ile bir ayda ne kadar talim yapmaları gerektiği.

Ayda üç kez süvarilerin de piyadelerin de manevra yapmak üzere sahaya çıkarılmasına dair kadim gelenek[88] günümüze kadar ulaşmıştır ve tanrısal Augustus ve Hadrianus'un düzenlemeleri sayesinde yasallaştırılmıştır. *Ambulatum* terimini bu tür bir talim yapmak için kullanırlar: Piyadelerin tam teçhizatlı bir şekilde askeri adımda 10 mil gidip yolun bir kısmında hızlarını artırmak suretiyle yolu koşar adım tamamlayarak ordugâha dönmeleri emredilirdi. Süvariler de bölüklere ayrılıp teçhizatlı olarak benzer bir mesafeyi tamamlarlar ve bu esnada kovalama, geri çekilme ve hücum etme gibi süvari taktiklerini uygularlar. Her iki birliğin de yalnızca düz arazide ilerlemesi değil ayrıca eğimli ve çetin bir araziden de inmesi mecburiydi. Böylelikle tesadüfen olsa bile iyi askerlerin başına, daha önce talim yaparken karşılaşmadıkları bir şeyin gelmemesi amaçlanırdı.

XXVIII. Askerliğin ve Roma yiğitliğinin teşvik edilmesi üzerine.

Ey yenilmez imparator, inancımın ve bağlılığımın nişanesi olarak askerlik üzerine yazmış tüm yazarların eserlerinden derlediklerimi bu kitapçıkta kısaca bir araya getirdim ki, eğer birileri özenle acemileri yetiştirmek ve eğitmek niyetinde olursa, kolaylıkla kadim ordu geleneğini örnek alarak ordusunu güçlendirebilsin. Zira ne insanların savaş şevki kırıldı ne de Spartalıları, Atinalıları, Marsusları,[89] Samnitleri,[90] Pelignusları[91] ve biz Romalıları yetiştiren topraklar çorak kaldı.

88 Başka kaynaklarda bu manevralar, her yedi günde bir ve her beş günde bir olarak verilmiştir. Bkz. *Hist. Aug. Avid. Cass.* 6. 3; *Hist. Aug. Maxim.* 6. 2.

89 İtalya'daki savaşçı kavim; *Marsi.*

90 İtalya'da yaşamış bir kavim, özellikle MÖ IV.-III. yüzyıllardaki Romalılarla savaşmalarıyla bilinir.

91 İtalya'da yaşamış bir başka kavim; *Paeligni.* Vegetius'un burada İtalik kavimleri örnek vermesi ilginçtir, zira kendi döneminde bu kavimlerden ziyade Gotlar, Hunlar ve Sâsâniler, Roma'nın savaştığı kavimlerdi.

Bir zamanlar Epiruslular[92] çok güçlü değil miydi? Makedonlar ve Teselyalılar Persleri mağlup edip Hindistan'a kadar gitmediler mi?[93] Mitolojik hikâyelerin anlattığı üzere Mars'ın ta kendisi bu toplumların topraklarında doğmuş olması dolayısıyla Dacialılar, Moesialılar[94] ve Trakyalıların her zaman cengâver oldukları şüphe götürmezdir.[95] Eğer Roma İmparatorluğu'nun hükmü altındaki tüm eyaletlerin gücünü sıralayacak olursam bu çok uzun olur. Ancak uzun süren barışın getirdiği rahatlık[96] insanları kısmen zevküsefaya kısmen sivil bir kariyer peşinde koşmaya yöneltmiştir. Bu yüzden askeri eğitime verilen önem önce ihmal edildi, ardından önemsenmedi ve en sonunda da bir hayli zamandır unutulmaya yüz tutmuştur. Kimse bunun yakın geçmişte olduğuna şaşmasın,[97] çünkü I. Kartaca Savaşı'ndan sonraki yirmi yıldan fazla süren barış dönemi muzaffer Romalıları zevküsefayla ve askerliğe ilgisizlikle öyle gevşetti ki, İkinci Kartaca Savaşı'nda Hannibal'e karşı koyamadılar. Romalılar onca konsülden, onca komutandan ve kaybedilen onca ordudan sonra sonunda askerî disiplini öğrenebildikleri için muzaffer oldular.[98] Bu yüzden sürekli bir şekilde asker celp edilmeli ve eğitilmelidir. Zira kendi ordunuzu yetiştirmek yabancı paralı askerleri tutmaktan daha ucuzdur.

92 Yunanistan'ın batısındaki bugünkü ismiyle Epir'de yaşamış Yunanlar. Efsanevi kralları Pyrrhos ile bilinirler.

93 Büyük İskender'in büyük doğu seferi kast ediliyor.

94 Günümüz Romanya, Bulgaristan ve Moldova'nın bir kısmını kapsayan bölgeye Dacia deniyordu. Moesia ise Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya'nın, Tuna Nehri'nin güneyinde kalan topraklarını kapsayan bölgeydi.

95 Mars'ın bu bölgelerde doğduğuna dair mitolojik hikâye için bkz. *Fast.* 5. 251-260.

96 Vegetius'un "uzun süren barış" dönemi belirsizdir. Roma'nın, MS II. yüzyıldan başlayarak savaşmaya ara verdiği pek görülmemiştir. Belki de zaman zaman orduya çok fazla önem verilmemesini kastediyordu.

97 Belki de MS 378 yılında alınan büyük Hadrianopolis Bozgunu'nu kastetmekte.

98 Roma'nın aralıklarla uzun bir süre devam eden Kartaca Savaşı kastediliyor.

KİTAP II

Eylemlerin sonucu bir kişinin yeteneği için mutlak bir kanıt niteliğindeyse, ardı arkası kesilmeyen zaferler ve galibiyetler inayetinizin, atalarımızın askerî sistemi üzerine dair eksiksiz ve fevkalade bir bilgiyi haiz olduğunu göstermiştir. Yenilmez imparatorum; açıkçası sizin sükûnetiniz dünyevi bir zihnin algılayabileceğinden daha ulvi bir nasihatle, her ne kadar muasır eylemler eskiyi gölgede bırakmış olsa da kitaplardan gelen kadim öğretileri gerektirir. Bu yüzden, hatırlamaktan daha ziyade öğrenilmesi gereken bu kısa derlemeyi majesteleriniz için hazırlamam emredildiğinde, pek çok kez bağlılığım utancımla çekişti. Zira insan ırkının efendisi ve liderine, tüm barbar halklarının fatihine;[99] kendi yapmış olduklarının cesurca yapılmasını emretmediği sürece savaş talimi ve disiplini üzerine bir şeyler aktarmaktan daha pervasız ne olabilir ki? Tekrar belirtiyorum; böyle yüce bir imparatorun buyruklarına itaat etmemek mutlak bir küfür ve tehlikedir. Bu yüzden reddettiğim takdirde oldukça küstah biri olarak gözükmekten korktuğum için sıra dışı bir tavırla itaat etmek suretiyle cesaret buldum. Ebediyetinizin evvelce göstermiş olduğu lütuf beni bu cesaret isteyen işe teşvik etti. Zira daha önce, acemi erlerin toplanması ve talim edilmesi hususunda bir kitapçığı bütün tevazuumla sundum ve bu işten alnımın akıyla çıktım. Bana böyle bir işe girişmem emredildiği için bir korku duymuyorum, çünkü canı gönülden yapılan bu işin tecziyesi olmaz.

99 Roma imparatoru. Geç İmparatorluk Döneminde imparatorlar bu ve bunun gibi unvanlarla anılır olmuştu.

I. Askerlik sanatı kaça ayrılır? 56
II. Lejyonlar ile yardımcı birlikler arasındaki fark nedir? 57
III. Lejyonlar hangi sebepten dolayı eski güçlerini kaybetmişlerdir? 58
IV. Eskiler kaç tane lejyonu savaşa götürürlerdi? 59
V. Lejyon nasıl oluşturulur? 60
VI. Bir lejyonda kaç kohort ve bir kohortta kaç asker vardır? 60
VII. Lejyondaki subayların unvanları ve rütbeleri. 61
VIII. Eski bölüklere komuta eden komutanların unvanları. 63
IX. Lejyon *praefectus*unun görevleri üzerine. 64
X. Kışla *praefectus*unun görevleri üzerine. 65
XI. İstihkâm *praefectus*unun görevleri üzerine. 65
XII. Askeri *tribunus*un görevleri üzerine. 66
XIII. Piyade bölükleri ve sancakları üzerine. 66
XIV. Lejyoner süvari taburları üzerine. 67
XV. Lejyon nasıl savaş düzeni alır? 68
XVI. *Triarius*lar ve yüzbaşılar nasıl silahlandırılırlar? 69
XVII. Çarpışma başladığında ağır zırhlı birlikler duvar gibi durmalı. 69
XVIII. Askerlerin isim ve rütbeleri kalkanlarının ön yüzüne yazılmalıdır. 70

XIX. Acemi erlerde fiziksel gücün yanı sıra yazma ve hesap yapma becerisi de aranmalıdır. 71
XX. Askerler, bahşişlerinin yarısını kendileri için saklanmak üzere sancaklarına bırakmalıdır. 72
XXI. Lejyondaki rütbe terfileri, terfi ettirilen askerler bütün kohortlardan geçecek şekilde yapılmalıdır. 72
XXII. Trompetçiler, savaş borusu çalanlar ve borazancıların arasındaki farklar. 73
XXIII. Askerlerin talimi üzerine. 74
XXIV. Askerî talimi teşvik etmek için başka alanlardan alınmış örnekler. 76
XXV. Lejyondaki araç gereçlerin ve makinelerin listesi. 76

I. Askerlik sanatı kaça ayrılır?

Böylece askerlik sanatı (mütemayiz Latin şairinin[100] de şiirinin başında belirttiği üzere silahlardan ve erkeklerden meydana gelir[101]) süvari, piyade ve donanma olmak üzere üç kısma ayrılır. Süvari kanatları ismini savaş düzenin her iki tarafında da tıpkı bir kanat gibi mevzilenmesinden alır.[102] Artık süvariler ateş renginde bayrak taşıdıkları için *vexillationes* olarak adlandırılıyorlar.[103] Diğer bir süvari tipi "lejyonerler" denen tiptir, bir lejyona bağlı oldukları için böyle adlandırılırlar. Baldır zırhlı süvariler bunlar örnek alınarak oluşturulmuştur. Aynı şekilde, biri savaş gemilerinden, diğeri ise devriye gemilerinden müteşekkil iki çeşit donanma vardır. Süvariler ovaları, donanmalar denizleri ve nehirleri, piyadeler ise tepeleri, şehirleri ve açık ve bozuk arazileri tutarlar. Bundan anlaşılacağı üzere piyadeler devlet için çok daha zaruridir. Zira hem her yere konuşlanabilirler hem de çok sayıda asker az bir masrafla beslenebilir.

Ordu, ismini bizzat talim eyleminden alır[104] ki orduya neden böyle denmesinin unutulmasına asla izin verilmemelidir.[105] Piyadeler ise

100 Vergilius.

101 Bkz. *Aen.* I. 1.

102 Askerî terim olarak bu şekilde kullanılan terimin Latincesi kanattır (ala). Benzer bir açıklama için bkz. *NA.* 16. 4. 6.

103 Bu bayrağa *velum* veya *vexillum* deniliyordu.

104 Lat. talim yapmak *exerceo*, talim *exercitium*, ordu ise *exercitus* kelimeleridir.

105 Varro da ordu isminin talim yapmak anlamıyla daha anlamlı olduğuna değinmiştir. Bkz. *Ling.* 5. 87.

yardımcı birlikler ve lejyonlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Yardımcı birlikler, müttefikler ve federe kavimler tarafından oluşturulur,[106] fakat Roma'nın ana kuvveti özellikle lejyon birimlerinde ağır basar. Lejyon ismi de seçmekten gelir, çünkü seçilmiş askerlerin sadakatini ve çabasını ister.[107] Genelde yardımcı birliklere daha az, lejyonlara ise çok daha fazla asker yazılır.

II. Lejyonlar ile yardımcı birlikler arasındaki fark nedir?

Makedonlar, Yunanların ve Dardanların[108] her biri 8.000 kişiden oluşan falanksları[109] vardı. Galyalılar, Keltiberler ve daha pek çok barbar kavmi ise savaşta 6.000 kişiden oluşan sürüleri[110] kullanırlardı. Romalıların ise geleneksel olarak her birinde 6.000 kişinin (bazen daha fazla) görev aldığı lejyonları vardı.[111] Şimdi lejyon ve yardımcı birlikler arasında ne gibi farklılıklar görüldüğünü açıklayacağım. Yardımcı birlikler savaşa farklı bölgelerden farklı mevcutlarda götürüldüğü için aralarında disiplin, tanışıklık ya da düşünüş tarzı bakımından bir benzerlik yoktur. Bunların taktik ve silah kullanımı da birbirinden farklıdır. Çarpışmadan önce ihtilaf hâlinde olanların zafere çok daha yavaş ulaşması kaçınılmazdır. Bununla birlikte, sefer sırasında tüm askerlerin tek bir emirle manevra yapmaları çok önemli olsa da, daha önce bir araya gelmemiş olan askerler emri düzgün bir şekilde yerine getiremezler. Öte yandan bu birlikler neredeyse günlük bir şekilde çeşitli mutat

106 Lat. *Auxilium* (çoğul Auxilia), Romalıların İtalya'daki ve diğer bölgelerdeki müttefiklerinden aldıkları birlikler.

107 Lejyon: *legio,* seçmek: *lego, eligo.*

108 Dardanlar (Lat. çoğul Dardani) bugünkü Kosova civarında yaşamış savaşçı topluluk. Önce Makedonların, sonra da Romalıların egemenliğine girmişlerdir ve askerî birlikleri iyi olan bir topluluktur.

109 Yunan ve Makedon ordusunda, mızraklı birliklerin ön saflarda yer almasıyla oluşturulan dizilim.

110 Lat. *Caterva,* barbar ordularını nitelemek için kullanılan geç dönem terimlerinden biri.

111 Geç dönem yazarı Sevillalı Isidorus'a göre falanks Makedonların, sürü Galyalıların, lejyon ise Romalıların birimiydi. Bkz. *Etym.* 9. 3. 46.

talimlere tabi tutulursa, verdikleri katkı hiç de az olmayacaktır. Zira yardımcı birlikler çarpışmada lejyonlara hafif birlikler olarak katılırlardı ve bu yüzden ana ihtiyat birliğinden ziyade takviye kuvvet olarak çarpışmaya girerlerdi. Öte yandan bir lejyon kendi kohortlarıyla tam olduğunda, *principes, hastati, triarii* ve öncü birlikler olan ağır silahlılarıyla ve ayrıca hafif tertibatlılar, okçular, sapancılar, mancınıkçılar olan hafif silahlılarla donandığında, lejyona eklenmiş ve aynı listede bulunan lejyoner süvarilerini bulundurduğunda, bir ordugâhı tahkim etmek, savaş hattı oluşturmak, çatışmaya girmek için ortak bir akıl ve kararlılıkla hareket ederse, her açıdan tastamam olup hiçbir yardıma ihtiyaç duymazsa işte o zaman sayısı ne olursa olsun düşmanları alt eder. Bunun kanıtı Roma'nın büyüklüğüdür. Zira ister kendi isteğiyle olsun ister doğal şartlar gereği olsun daima lejyonlarla savaşarak onca düşmanı yenmiştir.

III. Lejyonlar hangi sebepten dolayı eski güçlerini kaybetmişlerdir?

Günümüzde lejyon ismen orduda olsa da ihmalkârlık yüzünden eski zamanlardaki gücü kalmamıştır. Zira ihtiras erdemin mükâfatını ele geçirdi ve askerler liyakat yerine iltimasla yükselmeye başladılar.[112] İkinci olarak acemi erler hizmet sürelerini tamamlayıp usule uygun olarak tezkereleriyle terhis edildiklerinde yerlerine yenileri getirilmedi. Dahası, kaçınılmaz olarak bazı askerler hastalığa yakalanıp zayıf düştükleri için terhis edildi, diğerleri de muhtelif sebeplerden ötürü firar etti veya öldü. Dolayısıyla her yıl ya da hemen hemen her ay taze birlikler boşalan bu yerleri doldurmadıkları sürece ordu ne kadar kalabalık olursa olsun gücünü kaybedecektir. Lejyonların neden bozulduğunun başka bir sebebi daha var: Lejyonlarda askerlik yapmanın emeği büyüktür, teçhizat oldukça ağır, görevler daha fazla ve disiplin daha sıkıdır. Bundan kaçmak için pek çok asker

112 MS 360 yılında *Augustus* olarak imparator ilan edilen Iulianus, askerlerine verdiği nutukta özellikle liyakate dikkat edeceğini ve yozlaşmaya karşı mücadele edeceğini söylemişti. Bkz. *Amm. Marc.* 20. 5. 7.

hızla yardımcı birliklerdeki kadrolara üşüşüp askerlik yemini ederler. Çünkü orada emek daha azdır, mükâfat ise daha çabuk gelir.[113]

Yaşlı Cato hem savaşta yenilmez olduğundan hem de konsül olarak sıklıkla orduya komuta ettiğinden, askerlik sanatı üzerine bir eser kaleme almasının devlete daha faydalı olacağını düşünmüştü. Zira cesaretle yapılan işler bir ömürlüktür, ancak gerçekten devletin bekası için yazılanlar ise ebedidir. Aynısını yapan başkaları da olmuştur. Özellikle Frontinus bu tarz çalışmalarından dolayı Tanrısal Traianus'tan takdir görmüştü. Bu adamların tavsiyelerini ve öğretilerini elimden geldiği kadar kısa ve aslına sadık bir şekilde ifade edeceğim. Her ne kadar titizce ya da ihmalkâr bir şekilde donatılmış orduların masrafları aynı olsa da, eğer siz Majesteleri İmparator Augustus'un öngörüsüyle ordunun düzeni en güçlü olacak şekilde tertip edilirse ve seleflerinizin savrukluğu da ıslah edilirse bu, sadece şimdiki nesillerin değil gelecek kuşakların da faydasına olur.

IV. Eskiler kaç tane lejyonu savaşa götürürlerdi?

Tüm yazarlarda bulunduğu üzere konsüllerin her biri kalabalık düşmana karşı bile iki lejyon ve müttefiklerin getirdiği yardımcı birliklerden daha büyük bir orduyla gitmemişlerdir. Bu lejyonların talimi ve kendilerine güveni o kadar fazlaydı ki herhangi bir savaş için iki lejyonun yeterli olabileceğine inanılıyordu.[114] Buna mukabil, askerî hukuku rehber edinerek eski lejyonun teşkilatlanmasını açıklayacağım. Eğer bu konudaki açıklamam belirsiz veya eksik görülürse bunu bana değil de bizzat konunun zorluğuna atfetmek gerekir. Bu yüzden dikkatli bir zihinle tekrar tekrar okumalı ki bellek ve izanla iyice idrak edilsin. Askerlik sanatını kavramış ve dilediği kadar savaşa hazır ordular toplayan bir imparatora sahip olan bir devletin yenilmez olması kaçınılmazdır.

113 Ammianus Marcellinus da (18. 2. 6.) MS 359 yılına ait bir olaydan bahsederken yardımcı birliklerin, verilen görevleri küçümsediğini yazmıştır.

114 Vegetius, MÖ III. yüzyıldan önceki dönemleri ve savaşları kast ediyor olmalı. Zira Kartaca Savaşları ile birlikte çok daha fazla lejyon kullanılmaya başlanmıştı.

V. Lejyon nasıl oluşturulur?

Zihnen ve bedenen elverişli olan gençler dikkatle seçilip dört ya da daha fazla ay boyunca günlük olarak talim edildikten sonra lejyon yenilmez imparatorun emri ve himayesiyle oluşturulur. Askerler, üzerlerinde kalacak bir dövmeyle damgalanır ve isimleri listelere yazıldıklarında sadakat yemini ederler. İşte bu yüzden askerî yemine "sacramentum" denilir.[115] Çünkü Tanrı'ya, İsa Mesih'e, Kutsal Ruh'a ve Tanrı'dan sonra gelen ve tüm insanlarca sevilip tapınılması gereken imparatorun haşmetine yemin ederler.[116] İmparator, Augustus unvanını aldığından ötürü, tebaası ona vücut bulmuş kâin bir tanrı gibi inançlı bir bağlılık ve kesintisiz bir saygı göstermelidir. Zira Tanrı'nın otoritesiyle hüküm sürene sadakatle itibar eden yurttaş ve asker bizzat tanrıya hizmet ediyor demektir. Askerler imparatorun buyurduğu her şeyi gayretle yapacaklarına, asla firar etmeyeceklerine ve Roma Devleti için ölmekte tereddüt etmeyeceklerine dair ant içerler.

VI. Bir lejyonda kaç tane kohort vardır ve bir kohortta kaç tane asker vardır?

Bir lejyonda 10 kohort olması gerektiği bilinmelidir. Ancak birinci kohort asker sayısı ve kıdem bakımından diğerlerini aşar, zira soyuna ve eğitimine göre seçkin erkekler ister. Birinci kohort Roma Ordusu'nda öteden beri önemli bir sancak olmuş ve tüm lejyonların simgesi olan kartal sancağını taşır. Ayrıca imparatorun kutsal ve mücehhez imgelerine tapınma görevini de üstlenir. 1105 piyade ve 132 zırhlı süvariden müteşekkildir ve "binlik kohort" olarak adlandırılır ve lejyonun başıdır. Çarpışmaya girileceği zaman savaş düzeni buradan alınmaya başlanır. "Beş yüzlük kohort" denilen ikinci kohort 555 piyadeden ve 66 süvariden meydana gelir. Üçüncü kohort da aynı şekilde 555 piyadeden ve 66 süvariden oluşur, ancak savaş hattının merkezinde yer aldığı için üçüncü kohortun

115 Kutsal (Lat. sacer) kelimesinden türeyen isim.

116 Vegetius'un Hıristiyan olduğuna dair elyazmalarında açıkça okunan en net ifade budur. Ayrıca, imparator Theodosius'la birlikte resmî olarak Hıristiyanlaşan Roma'da artık sadece imparatora değil Tanrı'ya da ant içiliyordu.

daha güçlü askerlerden oluşturulması âdettendir. Dördüncü kohort da 555 piyadeden ve 66 süvariden müteşekkildir. Beşinci kohort aynı şekilde 555 piyadeden ve 66 süvariden meydana gelir, ancak o da güçlü askerler ister. Zira tıpkı birinci kohortun sağ kanatta mevzilenmesi gibi beşinci kohort da sol kanatta konuşlanır. Bu beş kohort birinci hattı oluşturur. Altıncı kohortta 555 piyade ve 66 süvari bulunur; bu kohorta da seçkin birlikler yazılmalıdır, çünkü altıncı kohort kartal sancağının ve diğer sancakların ardında ikinci hatta yer alır. Aynı şekilde yedinci kohort da 555 piyadeden ve 66 süvariden meydana gelir. Sekizinci kohort da 555 piyadeden ve 66 süvariden oluşur. Ancak ikinci hattın merkezini oluşturduğu için bu kohort da cesur askerler ister. Dokuzuncu kohort da 555 piyade ve 66 süvariden meydana gelir. Son olarak onuncu kohort da 555 piyadeden ve 66 süvariden ibarettir. Bu kohort da iyi savaşçıları alır, çünkü ikinci hattın sol kanadını tutar. Bu on kohort, 6.100 piyade ve 730 süvariyle[117] tam bir lejyonu meydana getirir. Bu yüzden bir lejyonda daha az sayıda asker olmamalıdır, ancak eğer birden fazla binlik kohort oluşturulması emredildiyse bu sayının daha fazla olduğu da olur.

VII. Lejyondaki subayların unvanları ve rütbeleri.

Bir lejyonun eski teşkilatlanma sistemini açıkladıktan sonra, kıdemli subayların veya günümüzdeki listelere uygun bir şekilde söylemem gerekirse, önde gelen askerlerin unvanlarını ve rütbelerini açıklayacağım. Üst-tribunus imparatorun kararına göre onun kutsal mektubuyla atanır. Ast-tribunus ise liyakata göre belirlenir. *Tribunus* ismi "kabile" isminden[118] gelmektedir, çünkü bu subay, ilk olarak Romulus'un[119] kabilelere göre seçtiği askerlere komuta ederdi.[120] *Ordinarius*lar, kendileri birinci oldukları için *ordines* hattına savaşta

117 Elyazmasında verilen rakam 730 süvari olsa da yukarıdaki hesaptan 726 süvari yapıyor.

118 Lat. *tribus.*

119 Efsaneye göre kardeşi Remus ile birlikte Roma'yı kuran kişi.

120 Varro'ya göre (Ling. 5. 81) Romulus, Roma'daki Ramnes, Luceres ve Tities kabilelerinden her birinin gönderdiği kişilerle bu kişileri seçmişti.

komuta eden askerlerin rütbesidir.[121] *Ordinarius*lara *Augustus* tarafından eklenen askerlere ise *Augustalis*ler[122] denir. *Augustalis*leri kıdem olarak takip eden *Flavialis*ler ise, tanrısal Vespasianus tarafından lejyonlara eklenmiştir.[123] Kartal sancaktarları,[124] kartal sancağını taşır. Sancaktarlar[125] da imparatorların suretlerinin olduğu sancakları taşır. *Optionis*ler "adapte olmak" fiilinden ismini alır,[126] çünkü yüksek rütbeliler hastalıktan ötürü savaşamaz hâlde olduklarında bu subaylar, yüksek rütbelileri tatbik eden yedek birlikler olarak geleneksel bir şekilde onların bütün görevlerini üstlenirler. Alemdarlar da sancakları taşır; bunlara günümüzde *draco* alemdarları denir. *Tesserarius*lar, *tessera*yı[127] mangalara[128] duyurur. *Tessera* ise komutanın, ordunun herhangi bir görev ya da savaş için harekete geçmesi adına verdiği emrin aktarılmasıdır.[129] Öncü birlikler *campigenus*lar olarak adlandırılır çünkü vazifeleri ve kuvvetleri sahadaki bir talim türünden gelmektedir.[130] Alan ölçümü yapan askerler[131] önden giderek ordugâh için arazi seçerler. *Beneficiarius*lar, *tribunus*ların lütufları sayesinde terfi ettikleri için böyle adlandırılır.[132] *Librarius*lar askerleri ilgilendiren hesap kitap işleriyle uğraştıkları için böyle anılmaktadır.[133] Trompetçiler, borazancılar ve boynuzcular ise trompetle, borazanla ya da boynuzla çarpışmayı başlatırlar. *Armaturae duplares* çifte maaş alan, *simplares* ise tek maaş alan askerlerdir. Ölçmenler askerlerin çadırlarını kurmaları için ordugâhtaki bölgeleri ayak kare

121 Üst düzey yüzbaşılara *ordinarius* deniyordu.

122 "Augustus tarafından atananlar".

123 "Flavius Vespasianus tarafından atananlar".

124 Lat. *aquilifer.*

125 Lat. *signifer.*

126 Lat. *Adopto.*

127 Orduda kullanılan parola veya yazılı emir.

128 Lat. *contubernium.* Ordunun en küçük birimi.

129 Iulianus'un verdiği bir emir için bkz. *Amm. Marc.* 21. 5. 13.

130 Lat. *campus* "saha, meydan".

131 Lat. *metator.*

132 Lat. *beneficium* "lütuf, ayrıcalık gösterme, himaye". Bu askerler bazı üst rütbelilerin yaverleriydi.

133 Lat. *liber* "kitap". Bu askerler ordudaki kâtiplerdi.

ölçüsünde[134] ölçen veya onların şehirlerdeki geçici meskenlerini belirleyen kişilerdir.[135] İki boyun zinciri veya tek boyun zinciri takan askerler vardır; som altından yapma boyun zinciri cesaret göstermiş askerlere verilen bir ödüldür, bunu kazananlar methedilmekle beraber zaman zaman çifte maaş da alırlar. *Duplares* ve *sesquiplares* denilen askerler vardır; *duplares* çifte maaş alırken *sesquiplares* bir buçuk maaş alır. *Candidati duplares* ve *candidati simplares* denilen askerler vardır; bunlar bazı imtiyazlara sahip kıdemli subaylardır. Diğer askerlere "görevciler" denir; zira bunlar görevleri yerine getirmek zorundadır.

VIII. Eski bölüklere[136] komuta eden komutanların unvanları.

Eski geleneğe göre, *primus pilus*[137] rütbesi, lejyondaki *principes* hattının önde gelen bir subayından terfi ettirilirdi. *Primus pilus* kartal sancağını yönetmekle kalmaz, birinci hattaki dört yüz askere tekabül eden dört bölüğe de komuta ederdi. Bütün bir lejyonun başı olarak bu subay bazı ayrıcalıklara ve ikramiyelere sahipti. Benzer şekilde *primus hastatus*[138] ikinci sıradaki 200 askerlik iki bölüğe komuta ederdi. Bu subaya artık *ducenarius* denilmektedir. Birinci kohortun komutanı ise 150 askerlik bir buçuk bölüğü yönetir. Lejyonda düzenlenmesi gereken hemen hemen her şey onun vazifesidir. Aynı şekilde *secundus hastatus*[139] da 150 askerlik bir buçuk bölüğe komuta eder. *Triarius prior* yüz adamı yönetirdi. Böylelikle birinci kohortun içindeki on bölük, beş yüzbaşı tarafından kontrol edilirdi. Bunlara eskiler tarafından öyle çok ödül ve büyük onurlar bahşedilmiştir ki, bütün lejyonun geri kalanı bu mükâfatlara ulaşmak için bağlılıkla

134 Lat. *podismus.*

135 Burada ölçme işi yapan askerlerle yukarıdaki alan ölçümü yapan askerler, Theodosius Kodeksi'nde aynı kişiler olarak verilmiştir. Bkz. *Cod. Theod.* 7. 8. 4.

136 Lat. *Ordines.*

137 "Birinci mızrak".

138 *Primus hastatus prior;* diğer bir üst düzey subay rütbesi.

139 *Primus hastatus* rütbesinden sonra gelen rütbe.

ve canla başla çalışırdı. Ayrıca, tek tek her bir bölüğe komuta eden yüzbaşılar da vardı; günümüzde bunlara "bölük başı"[140] denir. 10 askerden sorumlu onbaşı da vardı. Buna şimdilerde "manga başı"[141] da denir. İkinci kohortun üçüncü, dördüncü ve diğer kohortlar gibi beş yüzbaşısı vardı. Tüm lejyonda toplamda 55 yüzbaşı bulunmaktaydı.

IX. Lejyon *praefectus*unun[142] görevleri üzerine.

Vaktiyle, daha önce konsüllük yapmış olanlar ordulara imparatorun *legatus*u[143] olarak gönderilirdi. Tüm lejyonlar ve yardımcı birlikler onlara barış hâlinde ve savaş şartlarında itaat ederdi. Bilindiği üzere günümüzde bu komutanların yerine, yalnızca iki tane değil çok daha fazla lejyona komuta eden kuvvet komutanlarından[144] seçkin adamlar geçmiştir. Bununla birlikte lejyonun önde gelen komutanı, "birinci sınıfın kontu"[145] rütbesini haiz olan lejyon *praefectus*u idi; *legatus*un yokluğunda tam yetkiyle onun yerine vekalet ederdi. *Tribunus*lar, yüzbaşılar ve diğer askerler *praefectus*un emirlerine uyardı. Gece nöbetleri veya yürüyüş için yazılı emri o verirdi. Eğer bir asker herhangi bir suç işlerse, cezası lejyon *praefectus*unun yetkisiyle *tribunus* tarafından infaz ediliyordu. Bütün askerlerin teçhizatı, atlar, üniformalar, maaşlar bizzat onun sorumluluğundaydı. Disiplinin katı bir şekilde uygulanması ve hem piyadelerin hem de lejyoner süvarilerinin eğitimi onun kontrolünde günlük olarak gerçekleştiriliyordu. Kendisi adil, vazifeşinas ve aklı başında biri olarak şahsına emanet edilmiş lejyonu ardı arkası kesilmeyen talimlerle sadık ve özenli bir askerlik hizmeti yapması için eğitirdi. Zira komutası altındakilerin erdemli olmasının kendisine övgü olarak geri döneceğinin bilincindeydi.

140 Lat. *Centenarius.*

141 Lat. *Contubernius.*

142 Geç İmparatorluk döneminde şehir *praefectusu* (belediye başkanı) ve *praefectus praetorio* (üst düzey sivil yönetici) ile birlikte bilinen askerî rütbe.

143 İmparatorun generali, bir eyaletin valisi olarak gönderilirdi.

144 Geç dönemde ordu temel olarak piyade ve süvari birlikleri olarak ikiye bölünmüştü ve bu kuvvetlere kuvvet komutanları komuta ediyordu.

145 Kont (Lat. comes) Geç dönem ordusunda kullanılan bir askerî rütbedir.

X. Kışla *praefectus*unun[146] görevleri üzerine.

Bunun dışında düşük bir rütbe olmasına rağmen, ordugâhın kurulacağı mevkiden siper ve hendeklerin değerlendirilmesine kadar ciddi sorumlulukları olan kışla *praefectus*u da vardı. Askerlerin çadırları, barakaları ve bütün ağırlıkları bizzat onun sorumluluğundaydı. Ayrıca hasta askerler, onlarla ilgilenen hekimler ve ordugâh giderleri yine onun sorumluluğu altındaydı. Arabaların, yük hayvanlarının, ağaç kesip biçmekte, hendek açmakta, siper veya su kemeri yapmakta kullanılan demir araç gereçlerin, aynı şekilde odunun, samanın ve koçbaşı, mancınık, *ballista* gibi kuşatma aletlerinin de noksansız tedarik edilmesinden sorumluydu. Bu göreve, layığıyla öğrendiği şeyleri başkalarına doğru düzgün bir şekilde aktarabilsin diye uzun ve mücerrep bir askerlik hizmetinin ardından tüm askerlerin en deneyimli kişisi seçilirdi.

XI. İstihkâm *praefectus*unun[147] görevleri üzerine.

Bir lejyonda ayrıca mühendisler, duvar ustaları, yük arabası ustaları, nalbantlar, boyacılar ve diğer zanaatkârlar da bulunur. Bunlar kışlalar için yapılar yapmaya, kuşatma makineleri, ahşap kuleler, düşman şehirlerini istila etmek veya kendi şehirlerini muhafaza etmek için diğer aletleri yapmaya, yepyeni silahlar, yük araçları veya çeşitli mancınıklar yapmaya ve bunları hasar görmüşse onarmaya hazırdırlar. Bu insanların kalkan, zırh ve ok yapmak için atölyeleri vardı ve bu atölyelerde ok ve diğer menzilli silahlardan miğfere kadar her tür silah ve zırh yapılırdı. Burada asıl amaç, ordunun kışlada ihtiyacı olan hiçbir şeyden mahrum kalmamasıydı. Dahası lağımcılar[148] da vardı. Bunlar Bessi kavminin[149] geleneksel yöntemini izleyerek toprağın altına lağım kazar ve duvarların temelini oyarak düşman şehrini ele geçirmek için aniden ortaya çıkardı. Bu işlerden özellikle sorumlu kişi istihkâm *praefectus*uydu.

146 Lat. *Praefectus castrorum.* Bu rütbe, imparator Augustus tarafından oluşturulmuş olsa da, lejyon *praefectus*u arasındaki farklılıklar kesin değildir.

147 Lat. *Praefectus fabrum;* istihkâm eri.

148 Lat. *Cunicularius.*

149 Trakya'da yaşamış, özellikle altın madenciliğiyle ünlü kavim.

XII. Askerî *tribunus*un[150] görevleri üzerine.

Bir lejyonda on kohort olduğunu söylemiştik. Fakat birinci kohort, varlıkları, soyları, okur yazarlıkları, fizikleri ve kuvvetleriyle öne çıkan askerlerin olduğu binlik kohortuydu. Diğer kohortlar subayların uygun gördüğü ölçüde *tribunus*lar ya da vekilleri tarafından komuta ediliyordu. Askerlerin eğitilmesi konusu öyle ciddiye alınıyordu ki; *tribunus*lar ve vekilleri de kendilerine emanet edilen askerlerin kendi gözetimlerinde günlük talim yapmalarını emretmekle kalmıyorlar, aynı zamanda silah kullanma konusunda çok iyi olduklarından geri kalanların kendilerini örnek almaları için cesaret veriyorlardı. Bir asker, üniformasıyla kusursuz olup, silahlarıyla mahfuz ve ışıldadığında, talimini uygulamada ve disiplinini muhafaza etme konusunda üstün bir duruma geldiğinde *tribunus*un, çabaları ve uğraşları methedilir.

XIII. Piyade bölükleri ve sancakları üzerine.

Tüm lejyonun birincil sancağı kartaldır ve bu, kartal sancaktarı tarafından taşınır. *Draco*lar ise her kohorta birer tane düşecek şekilde *draco* alemdarlarınca savaşa götürülür. Eskiler, savaşa tutuşulduğunda safların ve savaş hattının hızlıca bozulup dağıldığının bilincindeydiler. Bu ihtimali engellemek için kohortları bölüklere ayırıp her birine hem kohortun hem de bölüğün numarasının ve adının yazıldığı birer sancak vermeye karar verdiler. Bu sayede bunu gören ve okuyan askerler kargaşa ne kadar büyük olursa olsun silah arkadaşlarından uzaklaşamazdı.[151] Ayrıca, günümüzde bölük başı denilen, son derece cengâver, baştan aşağı zırhlı, daha kolay fark edilebilmek için miğferlerinde enlemesine sorguçları olan yüzbaşılarına da her bir bölüğe komuta etmelerini emretmişlerdir. Bunun sebebi, bölükteki askerlerin herhangi bir hata olmaması adına sadece kendi sancaklarını değil ayrıca sorguçlu miğfer takan yüzbaşıyı da takip etmeleriydi. Buna ilaveten bölükler da mangalara ayrılırdı. Aynı

150 Lat. *Tribunus militum.*

151 Bununla birlikte ordudaki her asker okuma yazma bilmiyordu.

çadırı paylaşan her 10 askere komuta eden bir onbaşı[152] da vardı ki bu subaya günümüzde manga başı[153] denilir. Mangalar birlikte gruplar halinde savaştıkları için *manipulus*[154] da olarak bilinirdi.

XIV. Lejyoner süvari taburları üzerine.

Nasıl ki piyadeler arasında bölük ve tabur gibi terimler varsa, süvariler için de *turma* terimi kullanılır. Bir süvari taburu 32 atlıdan meydana gelir, bunlar *decurio* denilen bir subayın komutasındadır. Nasıl ki 110 piyade bir sancak altında yüzbaşı tarafından komuta ediliyorsa, aynı şekilde 32 süvari de tek bir sancak altında tabur komutanı tarafından yönetilmektedir.

Bir yüzbaşı, büyük kuvveti ve endamı, mahirane ve kuvvetli bir şekilde mızrak veya kargı atması, kılıçla savaşma ve kalkanını savurma konusunda üstün bilgisi olması ve bütün tatbikat sanatını öğrenmiş olması, tetikte, uyanık ve cevval olması, konuşmaktan ziyade kendisine emredilen şeyi yapma konusunda hazır bulunması, askerlerini disiplinde tutması, onlara silah talimi yaptırması, üniformalarının ve ayakkabılarının muntazam olmasını ve herkesin silahının ışıl ışıl parıldamasını sağlaması sayesinde seçilir. İşte tıpkı bunun gibi bir *decurio* olarak seçilip süvari taburunun komutasına atanacak olan adam da, baştan aşağı zırhlı ve bütün silahlarıyla donanmış bir hâldeyken hayran bıraktıracak şekilde ata binme konusunda fiziksel olarak diğerlerinden daha üstün olmalı, cengâver bir şekilde atını sürmeli, kargısını mahirane bir şekilde kullanmalı, oklarını fevkalade yetenekli bir şekilde atmalı, kendi emrine verilmiş olan tabur süvarilerini süvari savaşı için gereken her konuda yetiştirmeli ve bu süvarilerin göğüslüklerini, bütün zırhlarını, kargılarını ve miğferlerini sık bir şekilde temizletmeli ve bunların bakımını yaptırmalıdır. Silahların parıltısı düşmana müthiş bir korku salar. Bakımsızlığı yüzünden silahları çürüyen ve pas tutan bir askerin cengâver olduğuna kim inanır ki? Yalnızca süvarileri değil aynı zamanda atları da sık sık

152 Lat. *decanus*.

153 Lat. *caput contubernii*.

154 Lat. grup, birlik: *manus*.

egzersiz yaparak eğitmek gerekir. Böylece, askerlerin olduğu kadar atların da zindeliği ve taliminin sorumluluğu *decurio*ya aittir.

XV. Lejyon nasıl savaş düzeni alır?

Şimdi, olası bir çarpışma durumunda savaş düzenine nasıl geçildiği tek bir lejyon örneği üzerinden anlatılacak. Eğer gerekirse bu yöntem birçok lejyon için de uygulanabilir.

Süvariler kanatlara konuşlandırılır. Piyade hattı, birinci kohortun sağ kanatta konuşlandırılmasıyla hiza edilmeye başlanır. Bunu ikinci kohort izler. Üçüncü kohort hattın merkezine konuşlanır. Dördüncü kohort da yanına gelir. Beşinci kohort ise sol kanadı tutar. Sancakların önünde, etrafında ve de öndeki hatta çarpışanlara *principes* denir, yani bunlar *ordinarius*lar ve diğer kıdemli subaylardır. Bunlar miğferleri, baştan aşağı zırhları, baldır zırhları, kalkanları, *spatha* denilen uzun kılıçları ve *semispathia* denilen kısa kılıçları,[155] birinci taarruzda fırlatmak üzere kalkana konulan kurşun dartları olan ağır silahlı birliklerdir. Ayrıca iki mızrak taşırlar. Bunlardan daha büyük olanının 9 parmaklık üçgen bir başlığı, 5 ayaklık bir gövdesi vardır. Bu mızrak eskiden *pilum* olarak bilinirdi, ancak artık *spiculum* adıyla biliniyor. Askerler özellikle bu mızrağı fırlatma konusunda talim edilirler. Bu mızraklar hünerli ve güçlü bir şekilde fırlatıldığında genellikle kalkanlı piyadeleri ve zırhlı süvarileri delip geçerler. Diğeriyse daha ufaktır. 5 parmaklık bir demir ucu ve 3 buçuk ayaklık bir sapı vardır. Buna bir zamanlar *vericulum* denirken artık günümüzde *verutum* olarak adlandırılmaktadır.

*Princeps*lerin tuttuğu birinci hattın ve *hastatus*ların tuttuğu ikinci hattın işte bu teçhizatla dizildiği düşünülür. Bunların arkasına bizim *exculcatores* ve *armaturae* dediğimiz hafif zırhlı ve hafif silahlı birlikler gelir. Ayrıca kurşun dart, kılıçlar ve menzilli silahlarla donatılmış kalkanlı piyadeler de vardır. Bunların teçhizatı hemen hemen günümüzde tüm askerlerde gördüklerimiz gibidir. İlaveten miğfer, zırh, kılıç, ok ve yayla donatılmış okçular da vardır. Son

155 *Spatha* ve *semispathia*, geç dönemde Roma ordusunda, eski *gladius*un yerini almış olan kılıçlardır.

olarak sapanları ve sapan değnekleri ile taş atan sapancılarla beraber, arbalet ve kundaklı yaylarla ok atan *tragulariuslar* vardır. İkinci hat da benzer şekilde teçhiz edilmiştir. Burada mevzilenen askerlere *hastati* denir. İkinci hatta altıncı kohort sağ kanada konuşlandırılır, onu yedinci izler. Sekizinci kohort hattın merkezini tutar ve ona dokuzuncu eşlik eder. Onuncu kohort ise daima ikinci hattın sol kanadını tutar.

XVI. *Triariuslar* ve yüzbaşılar nasıl silahlandırılır?

Tüm hatların arkasında kalkanlı, ağır zırhlı, miğferli, baldır zırhlı, kısa ve uzun kılıçlı, kurşun dartlı ve çift mızraklı *triariuslar* konuşlandırılır. Bu askerler dizlerini kırıp yedekte beklerler, böylece ön hatlar çöktüğü takdirde dinç bir şekilde çarpışmanın seyrini değiştirerek zafer getirebilirler. Tüm öncü birlikler ve sancaktarlar piyade olmalarına rağmen hafif zırhla ve düşmanlarını korkutmak için ayı postuyla kaplanmış miğferlerle donanmışlardır. Yüzbaşıların ise ağır zırhları, kalkanları ve askerleri tarafından çabuk fark edilmesini sağlayacak demirden olmasına karşın gümüşle kaplanmış enlemesine sorguçları olan miğferleri vardır.

XVII. Çarpışma başladığında ağır zırhlı birlikler duvar gibi durmalı.[156]

Şu husus iyi bilinmeli ve her bakımdan hatırlanmalıdır: Savaş başladığı zaman birinci ve ikinci hat hareketsiz bir şekilde sabit durur, *triarii* hattı da aynı şeyi yapardı. Bu esnada hafif zırhlı birlikler olan *ferentarii*, *armaturae*, *exculcatores*, okçular ve sapancılar ise birinci hattın önüne geçerek düşmanı kışkırtırdı. Bunlar eğer düşmanı kaçmaya mecbur ederlerse onları kovalardı, fakat eğer düşmanın gücü ve sayısı yüzünden zor durumda kalırlarsa kendi hatlarının arkasına çekilirlerdi. Bu durumda çarpışmayı ağır zırhlı birlikler göğüsler ve bahsettiğim üzere tabiri caizse demirden bir duvar gibi hem menzilli silahlarıyla hem de yakın mesafede kılıçlarıyla dövüşürlerdi. Eğer

156 Kral Agamemnon'un Troia Savaşı'nda yaptığı benzer bir taktik için bkz. *Il.* 4. 299.

düşman geri çekilirse, savaş düzenlerini bozmamak adına ağır zırhlı birlikler onları kovalamazdı. Çünkü bu durumda düşman, onları dağınık durumlarından istifade ederek gafil avlayabilir. Buna karşın, sapancılarla okçulardan oluşan hafif zırhlı birlikler ve süvariler kaçan düşmanı kovalarlar. İşte bu dizilimi ve önlemleri uygulayan lejyon tehlikesiz bir şekilde galip gelebilir ya da tehlikeli bir durumdaysa da bunu sağ salim atlatabilir. Zira lejyonun temel kuralı kolay kolay kaçmamak ve kovalamamaktır.

XVIII. Askerlerin isim ve rütbeleri kalkanlarının ön yüzüne yazılmalıdır.

Savaşın hengamesi ortasında askerlerin herhangi bir zamanda silah arkadaşlarından kopmaması adına, muhtelif kohortlar için kalkanlarına muhtelif işaretler, kendi tabirleri üzerine *digmata*[157] çizerlerdi. Bu uygulama hâlen sürmektedir. Ayrıca her bir askerin ilaveten hangi kohort ve bölükten olduğuyla birlikte kendi ismi de kalkanın ön yüzüne yazılırdı.

Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere iyi tertip edilmiş bir lejyon son derece müstahkem bir kent gibidir. Savaşta gereken her şeyi beraberinde her yere götürür ve beklenmedik bir düşman taarruzundan da korkmaz. Bir ovanın ortasında olsa bile hendek ve siperlerle çabucak kendisini korur. Bünyesinde her çeşit silah ve zırh bulundurur. Eğer barbarları meydan savaşında yenmek niyetinde olan biri varsa, ilahi iradeyle ve yenilmez imparatorun buyruğuyla acemi erlerden bir lejyon oluşturulması için dua etsin. Kısa sürede acemi erler özenle seçilip sabah-akşam her gün tüm silah tekniklerinde ve savaş sanatında talim edilirse, eskinin neredeyse tüm dünyayı fethetmiş askerlerine kolaylıkla denk olacaklardır. Bir zamanlar başarılı olan bu yöntemlerin değişmiş olması endişe yaratmasın, zira devletin bekası için yeni bir düzen oluşturmak ve kadim gelenekleri geri getirmek siz majestelerinin kısmeti ve kaderidir. Her iş kalkışmadan önce zor gözükür. Eğer iyi talimli yetenekli kimseler seçilip görevlendirilirse, hızla savaşa hazır birlikler oluşturulup özenle

157 Yunanca "işaret, sembol".

eğitilebilirler. Yeteri kadar fon ayrıldığı müddetçe kabiliyet, istediğiniz her şeyi elde edebilir.

XIX. Acemi erlerde fiziksel gücün yanı sıra yazma ve hesap yapma becerisi de aranmalıdır.

Lejyonlarda çok sayıda kol[158] bulunduğu için buralara eğitimli askerler aranır. Acemi erleri seçenler hepsinde uzun boya, fiziksel kuvvete, açıkgözlülüğe dikkat etmelidir. Ancak bu askerlerin bir kısmında da yazma becerisi ve hesap yapma kabiliyeti aranmalıdır. İster özel hizmetler ister askerî hizmetler isterse de parayla ilgili olsun bir lejyonun bütün işlemleri, askerî kayıtların veya vergi hesaplarının resmi kayıtlara kaydedilmesinde olduğundan daha kesin bir şekilde büyük bir özenle günlük olarak kayıt altına alınır.

Barış zamanı tüm bölüklerden ve mangalardan askerler sırayla her gün nöbet tutarlar, devriyeye çıkarlar ve ileri karakol görevleri yaparlar. Kimseye bir haksızlık olmasın ya da ayrıcalık tanınmasın diye vazifesini tamamlayan herkesin ismi yazılır. Bir askere izin verildiğinde, iznin kaç günlük olduğuyla beraber bu, listelere yazılırdı. Zira eskiden, çok geçerli bir sebep olmadıkça izin verilmezdi.[159] Kıdemli askerlere özel görevler verilmezdi, bunlar kişisel işler için de görevlendirilmezdi. İmparatorun, üniforması olan ve devletin ödemesiyle geçinen bir askerinin özel işlere vakit ayırması münasebetsiz olarak görülürdü.[160] Bununla birlikte kadro dışı olarak adlandırılan askerler komutanlara, *tribunus*lara veya kıdemli subaylara hizmet etmek üzere atanırlar; bunlar, lejyonlar tam mevcuda ulaştıktan sonra yazıldıkları için bu şekilde adlandırılmışlardır. Günümüzde bu askerlere *supernumerarius* deniyor. Ancak profesyonel askerler bile yakacak odun, saman, kuru ot demetleri ve su gibi şeyleri ordugâha taşırlar. Bu askerlere, bu hizmetleri yerine getirdikleri için "hizmet edenler" denilir.

158 Geç dönemde orduda birçok birim ve kol oluşmuştu. Bunlara *schola* deniyordu.

159 Geç dönemde askerlere izin vermek suiistimal edilmişti ve bu ordudaki disiplini bozmuştu.

160 İmparator Augustus, bu konuda yasak getirmişti fakat bu yasağı askerler sürekli çiğniyordu. Başka bir Savaş Sanatı yazmış olan Aemilius Macer de bu konuya değinmiştir. Bkz. *Dig.* 49. 16. 12.

XX. Askerler, bahşişlerinin[161] yarısını kendileri için saklanmak üzere sancaklarına bırakmalıdır.

Eskilerin, askerlerin almış olduğu bahşişleri sancaklarının arasında güvence akçesi olarak bırakması ve silah arkadaşları tarafından lükse veya boş şeylere harcanmasın diye her bir asker için orada saklanmasına dair kutsal bir geleneği vardı. Zira, başta fakirler olmak üzere birçok insan bulabildiği kadar çok para harcar.

Paranın bu şekilde saklanmasının ilk olarak askerlerin çıkarı için olduğu düşünülürdü; zira bunlar devlet hazinesinden maaş[162] aldıkları için bu bahşişlerin yarısıyla askerî kariyerlerindeki birikimleri artar. İkinci olarak, kendi paralarının sancaklarda ayrıldığını bilen bir asker asla firar etmeyi düşünmez, sancaklarına daha büyük bir bağlılık duyar ve onlar için savaşta daha cesurca savaşır. Kendi refahının bağlı olduğunu gördüğü bir şey için endişe duymak insanların karakteristik bir özelliğidir.

Bu yüzden on adet çuval, yani para kesesi her bir kohortta bulunurdu ve bu keselerin içinde askerlerin parası vardı. Ayrıca, bütün bir lejyonun gömü işlerindeki masraflar için küçük bir katkı payı verdiği on birinci para kesesi de vardı. Askerlerden herhangi biri ölürse, gömülmesinin masrafı bu on birinci keseden karşılanıyordu. Bu meblağlar, günümüzdeki deyimle sancaktarlar tarafından hasır bir sepette saklanırdı. İşte bu yüzden sancaktarlar yalnızca güvenilir değil ayrıca, güvence akçelerini korumayı ve her bir askerin hakkını hesap etmeyi bilen okuma yazması olan kişilerden seçilirdi.

XXI. Lejyondaki rütbe terfileri, terfi ettirilen askerler bütün kohortlardan geçecek şekilde yapılmalıdır.

Kanımca lejyonlar yalnız insan aklıyla değil ilahi bir esinin de yardımıyla Romalılarca oluşturulmuştur. Bu lejyonlardaki on kohort

161 Lat. *Donativum*. Askerlere, imparatorların doğum günlerinde ve tahta çıkışlarında verilen bahşiş. Osmanlı'daki cülus bahşişi ile benzerdir.

162 Lat. *Annona*. Bu terim ayrıca askerlere verilen iaşe, içecek, kıyafet ve üniformayı da kapsar. Cumhuriyet ve Erken-Orta İmparatorluk dönemlerinde askerler bu hizmetler için kendi ceplerinden para öderdi, fakat Vegetius'un zamanı olan geç dönemde askerler artık bunlar için para ödemiyordu.

öyle bir düzenlenmişti ki hepsi birden tek bir bedeni oluşturan bir bütün gibi gözüküyordu. Zira askerler sanki bir çember içindeymiş gibi muhtelif kohortlardan ve diğer kollardan geçecek şekilde terfi ettirilirdi. Öyle ki birinci kohorttan herhangi bir rütbeye terfi ettirilmiş bir asker onuncu kohorta gider ve ardından hizmet süresi arttıkça daha yüksek rütbelerle diğer kohortlardan geçerek tekrar birinci kohorta gelir. Böylece *primus pilus* olan yüzbaşı, farklı kollardan geçerek her kohortu sırayla yönettikten sonra bütün bir lejyondan sınırsız ayrıcalığa sahip olduğu kariyerinin bu şanlı zirvesine birinci kohortta erişir; aynı şekilde *praefectus praetorio*ların baş kâtipleri de hizmetlerini böylesine onurlu ve kazançlı bir konumda sonlandırır. Bu şekilde süvarilerle piyadeler arasında doğal bir anlaşmazlık olmasına rağmen, lejyoner süvarileri mangalarıyla aralarındaki bağ sayesinde kendi kohortlarına saygı gösterirler. Böylelikle, lejyonlardaki bütün piyade ve süvari kohortlarının arasındaki bağlantı sayesinde bir uyum muhafaza edilir.

XXII. Trompetçiler, savaş borusu çalanlar ve borazancıların arasındaki farklar.

Bunlara ek olarak bir lejyonda trompetçiler, savaş borusu çalanlar ve borazancılar da vardır. Trompetçi askerleri savaşa çağırır ve geri çekilme için de trompet çalar. Savaş borusu çaldığında askerler değil sancaklar işarete uyar. Bu yüzden askerler bir işe kalkışacakları zaman trompetler çalar; sancaklar ilerletileceği zaman ise savaş boruları çalar. Çarpışma yaşanacağı zaman ise hem trompetler hem de savaş boruları aynı zamanda çalar. *Classicum,* borazancıların boynuzla çaldıkları şeyin adıdır. Bu, en yüksek komuta olarak değerlendirilir, zira borazan yalnızca imparator mevcutken veya bir askere infaz cezası uygulanıyorken çalınır; bunun ancak imparatorun kanunlarıyla yapılması zaruridir.

Ayrıca, askerler bir görevi yerine getirmek üzere gece nöbeti veya ileri karakol nöbeti yapacakları veya geçit töreni ifa edecekleri zaman trompetçinin çağrısıyla işe koyulurlar ve tekrar trompetçiden gelen işaretle dururlar. Fakat sancaklar ilerletilirse veyahut zaten

ilerletilmişse ve toprağa sabitlenecekse, borazanlar çalar. Bu şekilde işaretler bütün talimlerde ve yürüyüşlerde verilir ki, eğer komutanlar çarpışma, konumunu koruma, kovalama veya geri dönme emri verirse askerler savaşın içinde kolayca bu emirlere uyabilsin. Çünkü askerlerin, savaşta yapılması elzem görülen şeyleri daima bir bütün hâlinde yerine getirmesi mutlak bir gerekliliktir.

XXIII. Askerlerin talimi üzerine.

Artık, bir lejyonun nasıl teşkilatlandığını özetlediğimize göre, daha önce söylediğimiz gibi[163] ordunun ismini aldığı talimlere geri dönüyoruz. Genç ve yeni askerler sabahleyin ve öğleden sonra her türlü silahla talim edilirdi. Fakat veteran ve deneyimli askerler günde bir kez herhangi bir ara vermeden silahlarla talim yapardı. Zira savaş sanatını diri tutan şey zamanın uzunluğu veya yılların fazlalığı değil, devamlı bir şekilde yapılan talimdir; ne kadar yıl hizmet ettiği fark etmeksizin talimsiz olan bir asker daima acemidir.

Hipodromdaki[164] festival günlerinde sergilenen tatbikatları yalnızca bir eğitim subayının kontrolünde özel birlikler değil ayrıca bütün erler de eşit bir şekilde günlük olarak öğrenirlerdi. Zira hem sürat hem de, özellikle kılıçla göğüs göğse çarpışma esnasında kendini korurken düşmana hamle yapma becerisi yalnızca bedenin idman yapmasıyla kazanılır. Buna ek olarak askerler kendi saflarını muhafaza etmeyi ve çarpışmanın curcunası başladığı anda böylesine karmaşık yöntemlerle sancaklarını takip etmeyi öğrenir. Ordudaki sayının karmaşıklığı ne kadar olursa olsun eğitimli askerler arasında hiçbir uyumsuzluk çıkmaz. Ayrıca askerler için deneme tahtalarıyla veya kazıklarla talim yapmak da fevkalade faydalıdır, zira silahın ucuyla veya köşesiyle düşmanın böğrüne, ayaklarına veya kafasına saldırı yapmayı öğrenirler. Askerler eşit bir şekilde atlama yapmayı ve darbe vurmayı, bir kalkanla beraber sıçrayarak hücum etmeyi ve tekrar yere çökmeyi, gerektiğinde zıplayarak gayretli bir şekilde

163 Bkz. *Veg.* II. 1.

164 Büyük ihtimalle Roma'daki devasa hipodrom, *Circus Maximus*.

mızrak atmayı, gerektiğinde de arkasına doğru atlayarak geri çekilmeyi öğrensinler. Ayrıca, hedef alma yeteneklerini ve sağ kollarının kuvvetini artırmak için aynı deneme tahtasına uzaktan mızrak atışı yapma konusunda talim yapsınlar.

Öte yandan okçular ve sapancılar, çalı çırpı veya çer çöp demetleri olarak söyleyebileceğimiz dalları, hedefi oklarla veya sapanlardan atılan taşlarla sık sık vurarak talim yapmak için hedeften altı yüz ayak kadar uzakta konum alarak atış yaparlardı. Bu şekilde herhangi bir panik yaşamadan çarpışmanın içinde de her zaman, arazide talim yaptıkları gibi atış yapabilir hâle gelirlerdi. Ayrıca taş atıldıktan hemen sonra sapanı kafaya doğrultmaya da alışılması gerekir. Bütün askerler yalnızca elleriyle bir librelik taş atma alıştırması yaparlardı. Bu, herhangi bir sapan gerektirmediği için daha kullanışlı bir yöntem olarak değerlendiriliyordu.

Askerler aynı şekilde sürekli talim yaparak cirit ve kurşun dartları da atmak durumundaydı; öyle ki kış günlerinde süvariler için, üzerleri kiremit veya tuğlayla kaplı, eğer bunlar yoksa kamışlar, hasırotları veya sazla örtülü binicilik kulübeleri ve piyadeler için de talim salonları yapmışlardı. Bu yapıların içinde ordu, fırtına veya yağmur muhalefetinin olduğu zamanlarda bir çatı altında silahlı talim yapardı. Fakat kışın olsa bile diğer günlerde kar veya yağış durduğu anda askerler saha talimi yapmak zorundaydı ki alışkın oldukları sisteme bir ara verilerek zihinleri ve bedenleri zayıflamasın.

Askerlerin oldukça sık bir şekilde ağaç kesmesi, yük taşıması, siperlerden atlaması, denizde veya nehirlerde yüzmesi, cebrî yürüyüşle yürümesi veya silahlı olsa da yüklü bir şekilde koşması gerekir. Barış zamanı hâkimken günlük bir şekilde egzersiz yapma alışkanlığı savaşta zor gözükmez. Bu yüzden lejyon olsun yardımcı birlik olsun, askerlerin sık sık talim yapmaları lazımdır. İyi talimli bir asker çarpışmaya girmek istediği gibi talimsiz bir asker de çarpışmadan o kadar korkar. Son olarak şurası da bilinmelidir ki teknik bilgi savaşta kuvvetten çok daha faydalıdır; zira silah talimi zayıflarsa bir asker ile sivil vatandaş arasında bir fark kalmaz.

XXIV. Askerî talimi teşvik etmek için başka alanlardan alınmış örnekler.

Atletler, avcılar ve at arabacıları az sayıda kazanç elde etmek veya en azından halkın desteğini kazanmak için yeteneklerini muhafaza etmek ve günlük egzersizlerle geliştirmek âdetindedirler. Devleti kendi elleriyle koruması gereken bir asker de çatışmaya dair bilgisini ve savaş disiplinini sürekli talim yaparak muhafaza etme konusunda gayretli olmalıdır. Asker yalnızca şanlı bir zafer kazanmakla kalmaz, ayrıca büyük mükâfatlar da elde eder; zira askerî hiyerarşi ve imparatorun hükmü sayesinde sık sık refaha ve yüksek makamlara erişir. Tiyatro sanatçıları halkın övgüsünü kazanmak için prova yapmayı asla bırakmaz; işte asker de orduya seçildikten ve yeminini ettikten sonra toy olsa da deneyimli olsa da silah talimi yapmayı bırakmamalıdır. Asker kendi güvenliği ve halkının özgürlüğü için savaşmak zorundadır; şurası bütün eski ve bilge öğretilerden üstündür ki bütün sanatlar egzersiz yapmaya bağlıdır.

XXV. Lejyonların araç gereçlerin ve makinelerin listesi.

Bir lejyonun yalnızca askerlerinin sayısıyla değil ayrıca aletlerinin çeşidiyle de üstün olması âdettendir. Her şeyden önce bir lejyonda hiçbir göğüslük zırhın veya kalkanın karşı koyamayacağı mancınıklar vardır. Zira her bir bölükte geleneksel olarak arabalı *ballista*lardan vardır; ayrıca bu mancınıkları çekecek katırlar ve silahı hazırlamak ve hedef almak için, on bir kişinin içinde bulunduğu bir tim de yanında bulunur. Bu mancınıklar ne kadar büyük olursa mermileri de o kadar uzağa ve o kadar şiddetli bir şekilde atarlar. Yalnızca ordugâhı savunmakla kalmazlar, ayrıca savaş meydanında ağır zırhlı hattının hemen arkasına da yerleştirilirler. Bunların saldırısına uğrayan zırhlı süvariler de kalkanlı piyadeler de konumlarını tutamazlar. Bir lejyonda geleneksel olarak 55 tane arabalı *ballista*lardan bulunur. Ayrıca, her biri bir kohorta düşecek şekilde on tane de *onager* bulunur. Bunlar kağnıların üzerinde kurulu bir şekilde taşınır ki düşmanlar tahkimata saldırmaya gelecek olursa ordugâh ok ve taş atışlarıyla savunulabilsin.

Ayrıca bir lejyon, tek bir kütüğe oyulmuş kanolar, son derece uzun ipler ve zaman zaman demir zincirleri de beraberinde taşır. "Monoxyli" dedikleri tekli keresteleri birbirine bağlayarak ve bunların üstünü kalaslarla kaplayarak köprüleri olmayan ve sığlıktan geçilemeyen nehirler tıpkı süvariler tarafından olduğu gibi piyadeler tarafından herhangi bir tehlike olmadan geçilir.

Bir lejyonda "kurt" dedikleri demir kancalar ve son derece uzun sırıkların ucuna bağlanmış demir kuşatma çengelleri vardır. Lejyon ayrıca siper kazmak için de yaba, kazma, bahçıvan küreği ve normal kürek, toprak taşımak için de tekne ve sepetlerle doludur. Ayrıca bir lejyonda iki uçlu ve normal kazmalar, keresteleri ve kazıkları doğrayıp kesmek için de keserler ve testereler bulunur. Lejyonun düşman şehirlerini istila etmek için kuşatma kulübeleri ve sığınakları, koçbaşları, öyle söyledikleri üzere sundurmaları ve hareket ettirilebilir kuleleri yapan her türlü aletle donanmış mühendisleri de vardır. Buna karşın, her bir aleti listeleyerek çok fazla konuşmayacak olursam, bir lejyon kendisiyle beraber herhangi bir savaş çeşidi için elzem olduğu düşünülen ne varsa götürmelidir ki, ordugâhını nerede kurarsa kursun silahlı bir şehir oluşturabilsin.

KİTAP III

Eski yıllıklar Atinalıların ve Spartalıların, Makedonlardan önce dünyanın en güçlüleri olduklarını belirtir. Atinalılarda sadece savaş sanatı değil başka sanatlar da gelişmişken Spartalılar için öncelikli husus savaştı. Gerçekten de ilk olarak Spartalıların, savaşların sonuçlarından bilgi toparlayıp savaş sanatına dair bir şeyler yazdıkları kabul edilir. Hatta öyle ki, daha önceleri yalnızca cesaretle veya talihle sınırlı olduğu düşünülen harp sanatını bir disiplin ve maharet öğretisi hâline getirmişler, "taktik uzmanı"[165] dedikleri silah uzmanlarına, gençlere çeşitli savaşma metotlarını öğretme görevi vermişlerdir. Bu insanların, kendisi olmadan diğer hiçbir sanatın var olamayacağı bir sanatı bilhassa öğrenmeyi istemiş olmaları ne kadar da hayranlık uyandırıcı ve övgüye layıktır!

İşte Romalılar da Spartalıların emsalini izleyerek savaşın ilkelerini uygulamayla muhafaza etmişler ve yazıyla aktarmışlardır. Ey yenilmez imparator, pek çok yazar ve kitaba dağılmış bu bilgiyi, mütevazı kulunuz olan bana bir özet hâline getirmem için emir verdiniz. Böylece hem çok fazla detay bıkkınlık yaratmayacak hem de kısalığı yüzünden eserin güvenilir olmaması gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Spartalıların savaşlarında askerî disiplinin faydası o kadar açıktır ki, Ksanthippos dışındakilerden bahsetmesem de olur. O, tek başına Kartacalılara yiğitliğiyle değil de aklıyla yardım getirdiğinde, Atilius Regulus'u ve sık sık muzaffer gelen Roma

165 *Tacticus.*

ordusunu ele geçirip kontrolü altına almıştı ve tek bir karşılaşmada zafer elde ederek bütün bir savaşı sona erdirmişti.[166] Benzer şekilde Hannibal da İtalya'ya yürüyeceği zaman Spartalı bir savaş uzmanından istifade etmiş, onun tavsiyeleriyle, kendisi sayı ve güç bakımından daha yetersiz olmasına rağmen o kadar konsül ve lejyonu yok etmiştir.

O hâlde barış isteyen, savaşa hazırlansın![167] Kim zafer istiyorsa, askerlerini özenle eğitsin. Kim başarılı bir sonuç elde etmek istiyorsa rastgele değil, bir stratejiyle savaşsın. Hiç kimse, savaştığı takdirde kazanacağını bildiği birine saldırmaya ya da zarar vermeye cesaret edemez.

166 I. Kartaca Savaşı'nda, Kartacalıların Roma'ya karşı istifade ettiği Spartalı Komutan Ksantippos, Kartaca ordusunu disipline etmiş ve MÖ 255 yılında, günümüz Cezayir ve Tunus topraklarında bulunan Bagrada (Medjerda) Nehri civarında Konsül Regulus'un komutasındaki Roma ordusunu bozguna uğratmıştı. Buna karşın 241 yılında savaşı Roma kazanmıştı.

167 Latincedeki "Barış istiyorsan, savaşa hazırlan" (Si vis pacem, para bellum) deyimi, Vegetius'un bu sözünden türemiştir.

I. Bir ordunun makul olan boyutu. 83
II. Ordunun hijyen şartları nasıl sağlanır? 85
III. Tahıl ve yem tedarik etmeye ve saklamaya ne kadar özen gösterilmelidir? 86
IV. Askerlerin ayaklanmaması için ne gibi önlemler alınmalıdır? 88
V. Askerî işaretlerin çeşitleri. 89
VI. Ordu düşman toprağında ilerlerken ne kadar önlem alınmalıdır? 91
VII. Büyük nehirler nasıl geçilmelidir? 95
VIII. Ordugâh nasıl düzenlenmelidir? 96
IX. Düşmana beklenmedik bir saldırı yapılması, pusu kurulması ya da meydan savaşında çarpışılması gerektiği düşünüldüğünde neler ve kaç şey dikkate alınmalıdır? 99
X. Savaş tecrübesi olmayan ya da yeni toplanmış bir ordusu olan birinin ne yapması gerekir? 101
XI. Meydan savaşının yapılacağı gün hangi önlemler alınmalıdır? 105
XII. Savaşa girecek askerlerin nasıl hissettiği araştırılmalıdır. 106
XIII. Muharebe için elverişli arazi nasıl seçilir? 107

XIV. Çarpışma sırasında yenilmez olması için bir hat nasıl hiza edilir? 107

XV. Ayak ölçüsünü hesaplama; savaş hattında her bir asker arasında ne kadar mesafe bırakılmalı ve kademeler arasındaki genişlik ne kadar olmalıdır? 109

XVI. Süvarileri hiza etmeye dair. 110

XVII. Savaş hattının ardında konuşlandırılan yedek birlikler üzerine. 111

XVIII. Başkomutan ve yetki bakımından ikinci ve üçüncü olan komutanlar nerede konum almalıdır? 112

XIX. Savaşta hangi yollarla düşmanın gücüne ve taktiklerine karşı konulabilir? 113

XX. Bir meydan muharebesine girmenin yöntemleri, sayı ve kuvvet bakımından az olan tarafın nasıl galip gelebileceği. 114

XXI. Kaçanları kolaylıkla imha etmek için düşmana bir kaçış güzergâhı verilmelidir. 117

XXII. Eğer savaşmaktan vazgeçildiyse düşmandan uzağa nasıl geri çekilmek gerekir? 118

XXIII. Develer ve baştan aşağı zırhlı süvariler üzerine. 121

XXIV. Savaşta tırpanlı olan savaş arabalarına ve fillere nasıl karşı koyulabilir? 121

XXV. Ordunun bir kısmı ya da tamamı kaçarsa ne yapılması gerekir? 123

XXVI. Genel savaş prensipleri. 124

I. Bir ordunun makul olan boyutu.

Birinci kitap acemi erlerin seçilmesi ve talim edilmesini, ikinci kitap bir lejyonun düzenini ve askerî prensipleri anlatmıştı. Üçüncü kitap ise savaş borusunu çalıyor! Bu sayede daha önce anlatılmış olan savaş taktiklerini ve zafere götüren en önemli ilkeleri içeren bu bilgiler, prensiplerin sırasının korunmasıyla hem daha çabuk anlaşılsın hem de daha faydalı olsun diye ilk olarak ele alınmıştır.

"Ordu",[168] bir dizi lejyondan, yardımcı birlikten ve süvari taburlarından oluşan ve savaş faaliyetleri doğrultusunda kurulan topluluğun ismidir. Bir ordunun makul boyutları, askerî uzmanlar tarafından tartışılmıştır. Zira Xerxes'in,[169] Darius'un,[170] Mithridates'in[171] ve sayısız

168 Lat. *Exercitus.*

169 I. Xerxes (I. Serhas), Ahameniş Hanedanı Pers imparatoru. MÖ 486-465 yıllarında hüküm sürmüştür. Hellespontos'a (Çanakkale Boğazı) bir köprü yaptırarak ordusunu buradan geçirmesi ve Yunanistan'ı büyük bir orduyla işgal etmesiyle bilinir. 465 yılında öldürülmüştür. Herodotos, Xerxes'in Yunanistan işgali için abartı bir rakam olarak 1.5 milyondan fazla piyade, 800.000 civarı süvari ve 1.000'den fazla gemiye sahip olduğunu söyler. Bkz. *Hdt.* 7.60, 7.184.

170 Xerxes'in babası I. Darius (Büyük Darios) MÖ 521-486 yılları arasında Pers kralı. Anadolu'nun neredeyse tamamını ele geçirmiş, MÖ 490 yılında Yunanistan'a sefer düzenlemiş ve ünlü Marathon Muharebesi'nde ordusuyla bozguna uğramıştır.

171 VI. Mithridates Eupator, Pontos kralıydı. MÖ 90'lı yıllardan başlayarak Romalılarla savaşmıştır. Özellikle Batı Anadolu'da, büyük kısmı Roma vatandaşı

topluluğu silah altına almış olan diğer kralların örnekleri okunduğunda açıkça görülüyor ki aşırı kalabalık ordular, düşmanın sergilediği cesaretten ziyade kendi sayılarının fazlalığı yüzünden bozguna uğramıştır. Zira fazlasıyla kalabalık bir ordu daha çok hataya düşer: Büyüklüğü yüzünden seyrüseferde daima daha yavaştır, uzun sırası yüzünden birkaç asker tarafından bile pusuya düşürülebilir, çetin arazilerde veya nehir geçişlerinde yük kervanının gecikmesi yüzünden çoğu kez tuzağa düşürülür, ayrıca çok sayıda hayvan ve at için yem toplamak müthiş bir zahmettir. Tüm seferlerde kaçınılması gereken erzak kıtlığı büyük orduları daha çabuk etkiler. Zira iaşe ne kadar gayretli bir şekilde hazırlanırsa hazırlansın daha çok kişiye dağıtıldıkça daha hızlı bir şekilde tükenir. Çoğu zaman su bile böyle büyük bir kalabalığa zar zor yeter. Eğer herhangi bir sebepten ötürü savaş hattı arkasını dönecek olursa birçok zayiat verilmesi kaçınılmaz olacaktır; dahası kaçanlar bir kez korkuyu hissetti mi o andan itibaren savaştan korkar olur.

Fakat, zorluklarının üstesinden deneyim edinerek gelmiş olan eski insanlar, mevcudu çok olmasındansa silah talimi fazla olan ordulara sahip olmak isterdi. Bu yüzden, küçük savaşlar için 10.000 piyade ve 2.000 süvariye tekabül eden bir lejyonla beraber yardımcı birliklerin yeterli olacağını düşünüyorlardı.[172] Böyle bir kuvvete genellikle daha düşük rütbeli komutanlar gibi *praetor*lar[173] komuta ediyordu. Fakat eğer düşmanın kalabalık olduğu söyleniyorsa, tıpkı büyük bir kont gibi konsül yetkisi olan bir komutan yirmi bin piyade ve dört bin süvariyle gönderilirdi. Ancak eğer en acımasız kabilelerden meydana gelen devasa bir ordu ayaklanmışsa, işte o zaman bu hayatî durum karşısında iki komutan ve iki ordu şu talimatla gönderilirdi: "İki konsül birlikte

olan 80.000'den fazla kişiyi katlettirmesi, Sulla'ya, Lucullus'a ve Pompeius'a karşı savaşması ve zehirlere karşı olan bilgisiyle tanınır. MÖ 63 yılında Pompeius'un komutasındaki Roma ordusuna teslim olmaktansa zehir içerek intihar etmeye teşebbüs ettiyse de zehre karşı kazandığı bağışıklık nedeniyle başarılı olmamış ve kendini muhafızına öldürtmek zorunda kalmış (App. Mith. 16, 111) ya da düşmanlarınca öldürülmüştür. (Cass. Dio 37, 13) Romalılara karşı çok sayıda asker kullanmıştır.

172 Bir lejyonda bu kadar fazla sayıda asker olması çok mümkün değildir, verilen sayı yardımcı birliklerle beraber elde edilen toplam sayı olmalı.

173 Cumhuriyet döneminde üst düzey sivil ve askerî görevli.

ya da ayrı ayrı, devletin güvenliğini sağlasınlar."[174] Zira Roma halkının neredeyse her yıl farklı coğrafyalarda envaiçeşit düşmana karşı savaştığı zamanlarda, orduların öyle çok büyük olmamasının daha faydalı olacağını düşündükleri için askerî birlikler yeterli geliyordu. Bununla birlikte şu prensip korunmuştur: Bir ordugâhta Roma vatandaşlarından daha kalabalık bir müttefik ordusu asla yer alamaz.[175]

II. Ordunun hijyen şartları nasıl sağlanır?

Şimdi çok önem verilmesi gereken bir konu olan ordu hijyeninin yer, su, mevsim, tıp ve talim bakımından nasıl korunması gerektiğini açıklayacağım. Yer bakımından askerler hastalıklı bataklıklara yakın tehlikeli bir bölgede, ağaçların gölgesinin olmadığı çorak ova ve tepelerde hele hele yazın çadırsız bir vaziyette kalmamalılar. Günün geç vakti yola çıkmamalı ve güneş çarpmasından ve yürüyüş yaparak bitkin düşmekten hastalığa yakalanmamalıdırlar; bunun yerine şafak sökmeden yürüyüşe geçerek öğle vakti hedeflenen bölgeye ulaşmalıdırlar. Kış dönemlerinde geceleyin karlı ve buzlu yerlerden geçerek yürüyüş yapmamalı, yakacak yokluğundan veya kıyafet yetersizliğinden ötürü hasta düşmemelidirler. Zira üşümek durumunda kalan bir asker ne sağlıklı olur ne de bir sefer için elverişli olur. Ordu kötü su ya da bataklık suyu kullanmamalıdır. Zira kötü içme suyu zehir gibidir, içende hastalık yapar. Ayrıca, kıdemli subayların, *tribunus*ların ve yüksek komutayı tutan kontun, bu sebepten ötürü hasta düşmüş olan erlerin gerekli yiyeceklerle ve bir hekimin uzmanlığıyla tekrar sağlığına kavuşturulması işiyle sürekli bir şekilde ilgilenmesi gerekir. Çünkü hem savaşla hem de hastalıkla mücadele edenlerin işi oldukça zordur.

174 Ciddi bir tehlike veya düşman karşısında senato tarafından verilen yüce ferman, talimat. Cumhuriyet dönemlerinin en erken zamanlarından son zamanlarına kadar farklı şekilde olsa da hep kullanılmıştır. Erken bir tarih için (MÖ 464) bkz. *Liv.* 3. 4. 9. Geç bir dönem için (MÖ 49) bkz. *NİS.* 1. 5.

175 Müttefiklerin askerleri ve yardımcı birlikler, diğer toplumlardan toplanıyorlardı ve çoğunlukla Roma vatandaşı değildi. Vegetius, özellikle eseri yazdığı dönemde (MS IV. yüzyıl sonları) orduda sayıları iyice artan yabancıların Roma'nın zayıflamasına ve karakteristik ordu disiplinini ve gücünü bozduğuna inanıyor ve bunun önüne geçebilmek için yazıyordu.

Askerî uzmanlar günlük bir şekilde yapılan silah talimlerinin askerlerin sağlığı için hekimlerden daha faydalı olduğunu düşünmüşlerdir. İşte bu yüzden piyadelerin herhangi bir fasıla olmadan yağmurlu veya karlı havalarda kapalı alanda, diğer günlerde de açık sahada talim yapmalarını istemişlerdir. Benzer şekilde, savaş sırasında başlarına alışılmadık bir şey gelmesin diye süvarilerin sadece düzlüklerde değil aynı zamanda da engebeli alanlarda, geniş hendeklerde ve zorlu patikalarda kendilerini ve atlarını talim etmelerini emrederlerdi. Bundan şu anlaşılmalı; bir ordu askerlik sanatında ne kadar özenli eğitilirse, bu çabanın alışkanlığı ordugâhta sağlığı, savaşta ise zaferi sağlayabilir.

Sonbahar veya yaz zamanlarında bir ordu aynı yerde uzun süre boyunca kalırsa, pislenen içme suyu ve iğrenç kokuyla kirlenen hava son derece ölümcül bir hastalığa yol açar.[176] Bu durum ordugâhın yeri sıklıkla değiştirilmezse başka türlü engellenemez.

III. Tahıl ve yem tedarik etmeye ve saklamaya ne kadar özen gösterilmelidir?

Konunun gidişatı uyarınca şimdi tahıl ve yem tedariki üzerine konuşmamız gerekiyor. Zira bir orduyu çoğu kez savaştan ziyade kıtlık yok eder ve kıtlık kılıçtan daha ölümcüldür. Ayrıca diğer sorunların zamanla üstesinden gelinebilir, fakat kriz anında tahıl ve yem tedarikinin, daha önceden stok yapmış olmaktan başka bir çaresi yoktur.

Tüm seferlerde en büyük silah, sizin yeterli erzakınızın olması, düşmanın ise açlıktan kırılmasıdır. Bu yüzden savaş başlamadan önce erzak tedariki meselesine önem verilmelidir. Eyaletlerden istenen tahıl, yem ve diğer iaşenin zamanında tedarik edilmesi gerekir.[177] Ayrıca elverişli, müstahkem bölgelerde yeterli olandan daha fazla miktarda erzak stoklanmalıdır.[178] Ancak eğer ayni vergi yetersiz gelirse,

176 Asker veya "lejyoner" hastalığı olarak da bilinen kolera ve tifo.

177 Eyaletler, özellikle ordu için, zaman zaman vergi yerine geçecek tahıl, erzak veya yem teslimatı yapmak zorundaydı.

178 Bu tür erzak, tahıl veya saman depoları özellikle Geç İmparatorluk döneminde fazlaca bulunuyordu. Hatta Ammianus Marcellinus'un bahsettiğine göre (Amm. Marc. 23. 2. 8) bugünkü Suruç bölgesi olan Batnae'da bulunan bir

ihtiyaç duyulan her şey mecburen altın karşılığında satın alınmalıdır. Zira silahlarla korunmadığı sürece mal varlığı güvende olamaz.

Açlık çekiyor olsa da düşmanlar, kıtlık yüzünden yenileceklerini düşündükleri kişileri kuşatmaya bir son vermediği zaman bu zor durum iki katına çıkar ve kuşatma düşünülenden çok daha uzun sürer. Ayrıca, işgalci düşmanın kendi iaşesi için ele geçirebileceği bütün besi hayvanları, her çeşit meyve ve şarap yalnızca toprak sahiplerinin, fermanlardan gelen ihtar doğrultusunda hareket etmesiyle değil ayrıca özel seçilmiş görevlilerin zorlamasıyla da elverişli hisarlarda ve silahlı birliklerle korunan garnizonlarda ve son derece güvenli şehirlerde tutulmalıdır ve eyalet sakinlerine düşman akınından önce kendilerini ve mallarını tahkimatların gerisinde tutmaları emredilmelidir.[179] Ayrıca surların ve bütün mancınıkların onarımıyla da önceden ilgilenilmelidir. Zira düşmanlar hazır olmayan kişilere saldırırsa her şey panik ortamı içinde birbirine karışır ve diğer şehirlerden istenen her şey yolların bloke edilmiş olmasından ötürü sekteye uğrar. Fakat tahıl ambarlarıyla doğru düzgün ilgilenmek ve iaşe dağıtımı işinin kontrol altında tutulması, özellikle de savaş başlamadan önce yapılmışsa yeterince bolluk yaratır; öte yandan tahıl azaldığında stok yapmak geç kalınmış bir tutumluluktur.

Eskiler zorlu seferlerde iaşeyi statüden ziyade kelle hesabı yaparak dağıtırdı; zira bu kritik dönem geçtikten sonra üst tabakalara senato tarafından tazminat ödenirdi.[180] Kışın odun ve yem sıkıntısından, yazın ise su sıkıntısından kaçınılmalıdır. Tahıl, şarap sirkesi, şarap ve tuz kıtlıklarına hiçbir zaman mahal verilmemelidir. Bu yüzden şehirler ve hisarlar, savaş alanında daha az faydalı olduğu belli olan silahlı, oklu, sapan değnekli, sapanlı, taşlı, *onager*li ve *ballista*lı askerler tarafından savunulmalıdır. Saf ve dürüst olan eyalet sakinlerinin, düşmanın tuzak ve yalanlarıyla kandırılmasının özellikle

depoda devasa bir saman kitlesinin çökmesi sonucu 50 kişi bu kitlenin altında kalarak can vermişti.

179 MS 359 yılında, Sâsâni Kralı II. Şapur'a karşı Carrhae (Harran) civarında alınan benzer önlemler için bkz. *Amm. Marc.* 18. 7. 3.

180 Bu örneğe birebir uyan bir olay, Iulianus'un MS 363 yılındaki Sâsâni seferi esnasında yaşanmıştır. Bkz. *Amm. Marc.* 25. 2. 1.

önüne geçilmelidir. Yalandan yapılan ticaret ve barış görüşmeleri sık sık budala insanlara silahlardan daha çok zarar vermiştir. İşte bu yöntemlerle düşmanlar, eğer bir araya gelmişlerse kıtlık çeker, birbirlerinden ayrılırlarsa da sık saldırılarla kolayca alt edilebilirler.

IV. Askerlerin ayaklanmaması için ne gibi önlemler alınmalıdır?

Çeşitli bölgelerden toplanarak oluşturulmuş bir ordu bazen kargaşa çıkarır. Bu ordudaki askerler, savaşmak istememelerine rağmen savaşa götürülmedikleri için sinirlenmiş gibi yaparlar. Bu, özellikle de evlerinde başıboş ve sefahat içinde yaşamış olan insanların yapacağı iştir. Zira seferde katlanması zaruri olan alışık olmadıkları işlerin zorluğuna gocunanlar ve ayrıca silah talimlerini ihmal edip cenk etmekten korkanlar işte böyle bir küstahlığa tepetaklak sürüklenirler.

Bu yarayı kapatmak için çeşitli ilaçlar vardır. Askerler henüz birbirlerinden ayrıyken ve çadırlarındayken, *tribunus*ların ya da vekillerinin veyahut da komutanların en sert tavrıyla mutlak bir disiplin sağlanmalıdır ki, itaat ve kurallar dışında hiçbir şey benimsemesinler. Kendi deyimleriyle "campicursio"[181] yapmalı, yani sık sık silahlarını gözden geçirmelidirler ve hiçbir izin fırsatı bulmamalıdırlar; içtimada ve sancaklarının dibinde her zaman yerlerini almalıdırlar, mümkün olduğunca sık bir şekilde menzilli silah, cirit, elle veya sapanla taş atmalı, tatbikatları uygulamalı, kılıç yerine yapılmış meçleri kenarıyla ve ucuyla kullanmalı, günün büyük bir kısmı boyunca yorgunluktan tükenene dek talim yapma işiyle meşgul olmalıdırlar. Ayrıca koşarak ve zıplayarak siperlerin üzerinden atlama konusunda da talim edilmelidirler. Kışlalarının yakınında bir deniz veya nehir varsa yaz zamanı hepsi birden yüzebilmeli, ağaç kesebilmeli, sık çalılı ve bozuk arazilerden yürüyebilmeli, kereste yontabilmeli, çukur kazabilmeli, bir bölgeyi ele geçirebilmeli ve kendi silah arkadaşlarından ayrı düşmemek için karşılıklı bir şekilde kalkanlarıyla beraber mücadele edebilmelidirler. Kendi üslerinde talim edilmiş ve iyi yetiştirilmiş olan askerler, lejyoner, yardımcı birlik veya süvari

181 Lat. "saha talimi".

olması fark etmeksizin, bir sefer için çeşitli birimlerden bir araya geldikleri vakit kaçınılmaz bir şekilde, yiğitlik yolunda mücadele ederek savaşmayı aylaklığa tercih ederler: Maharetine veya kuvvetine güvenen biri isyan çıkarmayı düşünmez.

Bir komutan bütün lejyonlarda, yardımcı birliklerde ve müfrezelerde[182] ayaklanma çıkaran veya isyankâr askerlerin olup olmadığını, raporu verenlerin garezine değil de bizzat gerçeklere dayanarak *tribunus*lardan, onların vekillerinden ve kıdemli subaylardan dikkatli bir şekilde öğrenmelidir. Bu durumda uygulanacak en iyi yöntem bu askerleri, onlar için ilgi çekici olabilecek bir iş yapmaları amacıyla ordugâhtan ayırmak veya rütbeleri düşürülmesine rağmen bu iş için özellikle seçilmiş oldukları gibi bir intiba yaratacak kadar kurnaz bir şekilde, hisarları veya şehirleri tahkim etme veya savunma işine yönlendirmektir. Zira bir ordu, aynı fikirde olmadığı zaman bir bütün hâlinde asla isyan etmez, fakat yaptığı yanlışlardan ve işlediği suçlardan ceza almamayı umarak birçok kişiyi kötü yola sokan azınlık bir grup tarafından tahrik edilir. Ancak son çare olarak zaruri bir şekilde kılıca başvurulacaksa, kadim geleneği takip etmek ve herkese korku salmak, çok az kişiye ise ceza vermek amacıyla elebaşlarını cezalandırmak en doğrusu olacaktır. Zira ordusunu terbiye ve talimle disipline eden komutanlar, askerlerini ceza korkusuyla hizaya getirenlerden daha övgüye layıktır.

V. Askerî işaretlerin çeşitleri.

Şüphesiz savaşta verilecek ve uyulacak çok sayıda talimat vardır, zira savaş ölüm kalım meselesi olduğu için ihmalkârlığa hiçbir şekilde fırsat tanınmamalıdır. Zafere giden yolda, verilen işaretlere uyulmasından daha önemli hiçbir şey yoktur. Çünkü savaşın kargaşası içinde kitleleri tek bir sesle yönetmek imkânsızdır ve aniden gelişen olaylar karşısında pek çok emrin verilmesi ve uygulanması gerekir. Bu yüzden bütün toplumların, yalnızca bir komutanın yerinde gördüğü emri bütün ordunun tanıması ve ona itaat etmesini gerektiren eski bir yöntemi vardır.

182 Lat. *Vexillatio.*

Bu doğrultuda üç tür işaret vardır: sesli, yarı sesli ve sessiz. Bunlardan sesli ve yarı sesli kulağa hitap ederken sessiz olan ise göze hitap eder. Sesli işaretler insan sesiyle verilir, tıpkı gece nöbetlerinde ya da çarpışmada verilen emirler gibidir. Örneğin; "zafer!", "zafer çelengi!", "cesaret!", "Tanrı bizimledir!", "İmparatorun zaferi!" ya da ordudaki yüksek komutanın uygun gördüğü diğerleri gibi. Öte yandan bu parolalar, düşmanların işareti benzerlikten ötürü fark edip adamlarımızın arasına zarar görmeden sızmasını engellemek için günlük olarak değiştirilmelidir.

Yarı sesliler ise trompet, borazan ya da boynuzla verilenlerdir. Trompet düz biçimli olan enstrümana denir, borazan bronz bir dairede bükülmüş olandır, boynuz ise yaban öküzlerinden alınarak gümüşle kaplanmış ve maharetli bir nefes verildiğinde ahenkli bir rüzgâr sesi çıkaran alettir. İşte bu enstrümanlardan çıkan anlamı açık sesler sayesinde ordu duracağını, ilerleyeceğini veya geri çekileceğini, kaçanları bir miktar kovalayacağını veya geri döneceğini bilir.

Sessiz işaretler kartallar, *draco*lar, sancaklar, bayraklar, *tufa*lar[183] ve sorguçlardır. Sancakları taşıyan askerler, başkomutan bu sancakların nereye götürülmesini emrediyorsa oraya gitmelidir. Ayrıca, kendi askerlerini düşmandan ayırmak için komutanın atlarda, kıyafetlerde veya silahlarda bulunmasını emrettiği diğer sessiz işaretler de vardır. Bunlara ek olarak komutan başıyla veya barbarca bir yöntem olan kırbaçla veya giydiği kıyafetleri sallayarak da bir işaret verebilir.[184] Her asker bütün işaretleri kışlada, yürüyüşte ve her saha taliminde uygulamalı ve anlamalıdır. Zira barış zamanında kesintisiz talim yapmak bu uygulamayı, savaşın hengamesinde de muhafaza edebilmek için zaruridir.[185]

183 Askerî bir sorguç.

184 Tarihçi Ammianus Marcellinus, asker olarak orduda görev yaptığı zaman MS 359 yılında Amida şehrinin (Diyarbakır) Sâsâniler tarafından kuşatılmasının ardından şehirden kaçarken peleriniyle işaret vermişti. Bkz. *Amm. Marc.* 18. 6. 13.

185 Bazen Roma ordusunda yabancı kavimlerden toplanan ve paralı asker olarak da çalışan askerler olabiliyordu. Bunların Romalı askerler tarafından fark edilmesi için farklı yöntemler kullanılmıştır, mesela Iulius Caesar, MÖ 52 yılında Galyalılardan toplanan askerlerin bir kısmının Romalı askerler tarafından

Bir ordunun yürüyüş yaparak toz çıkartıp bu toz bulutlarıyla düşmanların yaklaşmakta olduğunu gösteren başka bir sessiz işaret de vardır. Aynı şekilde askerî birlikler parçalara ayrıldığında geceleri ateş, gündüzleri de dumanla silah arkadaşlarına başka yöntemlerle verilemeyecek işaretleri verirler. Bazıları da hisarların veya şehirlerin kulelerinde kirişler sallandırır ve kâh bunları yükselterek kâh alçaltarak ne olup bittiğinin işaretini verirler.

VI. Ordu düşman toprağında ilerlerken ne kadar önlem alınmalıdır?

Savaş sanatı hakkında dikkatli bir araştırma yapmış olan kişiler savaştakinden daha çok yürüyüş esnasında tehlikelerin çıktığını ileri sürer. Zira çarpışma esnasında herkes silahlıdır, düşmanları yakın mesafeden görür ve savaşmak için zihinsel olarak hazırdır. Yürüyüş esnasında ise bir asker daha az silahlıdır ve tetiktedir, ani bir saldırıyla veya gizli bir pusuyla birdenbire sersemleyebilir. İşte bu yüzden komutan bütün dikkati ve öngörüsüyle, ordunun yürüyüş esnasında saldırıya uğramaması veya akınları kayıp vermeden kolay bir şekilde püskürtebilmesi için önlemler almalıdır.

Komutan ilk olarak, savaşın yaşanmakta olduğu bölgelerin güzergâhını en küçük detayına kadar yazılı bir şekilde bulundurmalıdır ki, bölgeler arasındaki mesafeleri hem mil bakımından hem de yolların durumu bakımından bilebilsin, kestirmeleri, yan yolları, dağları ve nehirleri isabetli bir şekilde tanımlayarak inceleyebilsin. En tedbirli komutanlar acil bir durumun olduğu eyaletlerin güzergâhlarını yazdırmanın yanı sıra çizdirmişlerdir de. Bu sayede hem mantıklarını kullanarak hem de görsel olarak gidilecek yolu seçerler.[186]

Ayrıca komutanın, akıllı adamlardan, rütbelilerden ve ayrı ayrı bölgeler hakkında bilgi sahibi olan ve birçok tanıktan bilgi toplayan kişilerden her şeyi öğrenmesi gereklidir. Dahası, onları seçenleri göze alarak ehil olan, yolları bilen rehberleri toplamalı ve bunları

---

fark edilmesi için bunların sağ omuzlarını çıplak bırakmasını emretmişti. Bkz. *NGS.* 7. 50.

186 Bu tür haritalar, komutanlar tarafından sık sık kullanılmaktaydı.

cezalandırabileceğini veya ödüllendirebileceğini göstererek kontrol altında tutmalıdır. Zira bu rehberler kaçma şanslarının olmadığını ve sadakatin ödüllendirildiğini, ihanetin ise cezasız kalmadığını anladıklarında işe yarayacaklardır. Komutan, iki veya üç kişinin yaptığı bir hata bütün herkesi tehlikeye atmasın diye bilge ve deneyimli adamların bulunmasını sağlamalıdır; zaman zaman deneyimsiz taşralılar çok fazla vaat verir ve aslında bilmedikleri şeyleri bildiğini zannederler.

En önemli konu, ordunun geçeceği yerlerin veya yolların gizli tutulmasını sağlamaktır; seferlerdeki en güvenli yöntemin, hangi adımların atılacağının kestirilemeyeceği olduğu düşünülür. Bu yüzden eskilerin lejyonlarında Minotaurus sancağı vardı. Tıpkı bu mahlukun labirentin en derin ve en gizli yerinde saklandığı rivayetinde olduğu gibi, komutan da planını daima bu şekilde saklamalıdır.[187] Yürüyüş yapılacak en güvenli yol, düşmanın hiç ihtimal vermediği yoldur.

Bununla birlikte, her iki taraftan gönderilen gözcüler yollardan ve yolları gözetlemekten bir seferi tespit edebileceği ve zaman zaman kaçaklar ve hainler bulunabileceği için bir saldırıya karşı nasıl karşılık verileceği üzerine konuşmamız gerekiyor. Komutan saf tutmuş ordusuyla birlikte yola çıkacağı vakit en güvenilir ve en zeki adamlarını, ordunun yürüyüş yapması gereken yeri keşfe çıkmaları ve düşmanların pusuya yatmalarını engellemek için en iyi durumdaki atlarla birlikte ordunun önüne veya arkasına, sağına veya soluna doğru önden göndermelidir. Gözcüler gündüzden ziyade geceleyin daha iyi iş yaparlar. Eğer ki gözcüsü düşman tarafından ele geçirilirse komutan bir bakıma kendi kendine ihanet etmiş olur.

Öyleyse süvariler önden gitmeli, ardından merkezde konumlandırılmış ordu yükleri, yük beygirleri, hizmetkârlar ve kağnılarla birlikte piyadeler gelmeli ve en sonda hafif silahlı piyadeler ve süvariler bulunmalıdır. Zira yürüyüşlerde çoğunlukla önden sürpriz saldırılar olsa da arkadan daha fazla saldırı olur. Ayrıca ordu yükleri yine eşdeğer bir kuvvetle kanatlardan kapatılmalıdır, çünkü düşmanlar sık sık kanatlara saldırırlar. Düşmanların yaklaşacağının düşünüldüğü

187 Yunan Mitolojisinde yarı insan yarı boğa olan bu mahluk, Girit'te "labirent" adı verilen, çıkamayacağı bir alana sıkıştırılır ve Atina Kralı Theseus tarafından öldürülür.

kısımda seçkin süvariler, hafif silahlılar ve yaya okçularla özellikle tetikte olunmalıdır. Eğer düşman her taraftan etrafı çevirirse, her açıda takviye güçler hazırda bulundurulmalıdır. Aniden çıkacak bir kargaşada çok fazla zayiat verilmemesi için askerler öncesinden zihinsel olarak hazır olmaları ve silahlarını ellerinde tutmaları konusunda uyarılmalıdır: Kriz anında birdenbire olan şeyler paniğe yol açar, öngörülen şeyler ise genelde korkuya mahal vermez.

Eskiler, hizmetkârların yaralandıkları, korkuya kapıldıkları ve bazen de yük katırlarının seslerinden dehşete düştükleri zaman savaşın ortasında çarpışmakta olan askerleri karmaşaya sürüklememeleri için büyük önlemler almışlardır ki birlikler çok uzağa saçılarak veya gerekenden çok daha sıkı bir şekilde bir araya yığılarak kendi saflarını engelleyip düşmanların ekmeğine yağ sürmesin. Bu yüzden yükleri de tıpkı askerler gibi sancaklarla yönetmeye karar vermişlerdir. Bu doğrultuda, *galearius* dedikleri hizmetkârlardan faydalı olabilecek ve deneyim kazanmış adamları seçip bunları iki yüzden fazla olmayacak şekilde yük katırlarının ve seyislerin yönetimine atamışlardır. Bu adamlara da, yükleri hangi sancağın olduğu bölgede toplayacaklarını bilmeleri için sancaklar vermişlerdir. Fakat savaşçılar, bir araya yığılarak muharebede katledilmesin diye bu ordu yüklerinden belirli bir mesafeyle ayrı tutulmuşlardır.

Bir ordu yürüyüş yaparken arazinin cinsine göre savunma yapma yöntemi farklılık gösterir. Açık arazilerde piyadelerden ziyade genelde süvariler saldırı yaparlar, tam tersi ormanlık, dağlık veya bataklıklı olan bölgelerde piyadeler daha çok korkulması gereken birliklerdir. Kaçınılması gereken önemli bir husus ise, özensizlik yüzünden hızlı giden bir grubun daha yavaş ilerleyen bir gruptan koparak yürüyüş düzeninin bozulması ya da zayıflamasıdır. Zira düşman bu boşluklardan hemen sızar. Bu yüzden en yetenekli eğitim uzmanları, vekilleri veya *tribunus*lar çok hızlı gidenleri yavaşlatmak veya çok yavaş gidenleri de hızlandırmak için görevlendirilmelidir. Zira önde gidenler beklenmedik bir saldırı gerçekleştiğinde geriye dönmektense kaçmayı yeğlerler. Bu sırada en arkada kalarak silah arkadaşları tarafından terk edilmiş olanlar ise düşmanların şiddetinden ve düştükleri umutsuzluktan altüst olurlar.

Şurası bilinmelidir ki düşmanlar kendileri için elverişli olduğunu düşündükleri bölgelerde gizli pusular kurar veya meydan muharebesine girerler. Komutanın her şeyi önceden gözleyerek topladığı bilgisi beklenmedik bir saldırıyı engelleyecektir. Eğer ki bir pusu tespit edilmişse ve pusuyu kuranlar düzgün bir şekilde kuşatılmışsa bunlar, vereceklerinden çok daha büyük bir zarara uğratılırlar. Dağlık bir bölgede bir meydan muharebesine hazırlanılıyorsa, önden birlikler gönderilerek yüksek bir konum ele geçirilmelidir. Bu sayede düşman vardığında kendini alçak bir mevkide bulur ve önünde ve üzerinde silahlı birlikler bulduğu için saldırmaya cüret edemez. Dar ama güvenli yollar varsa, bunların kazma kürekli askerlerce genişletilip kullanılması, en iyi yolda tehlikeli bir yolculuk yapılmasından daha iyidir.

Ayrıca düşmanın taktiklerini de bilmek gerekir; gece mi gündüz mü yoksa askerlerin yorgun olduğu istirahat saatinde mi saldırdıklarını bilmeliyiz ve hep yaptıkları hamlelerden kaçınmalıyız. Dahası, düşmanların piyadeler mi yoksa süvarilerde mi, mızrakçılarda mı yoksa okçularda mı güçlü olduğunu, sayısal olarak mı yoksa askerî teçhizat olarak mı üstün olduklarını bilmemiz gerekir ki bizler için faydalı onlar için de zararlı olan taktikleri uygulayabilelim. Gündüz mü yoksa gece mi yürüyüşe geçmenin faydalı olduğunu ve ilerlemek istediğimiz bölgeler arasındaki mesafelerin ne kadar büyük olduğunu hesaplamalıyız ki askerleri yazın su kıtlığından zor duruma düşmekten, kışın zorlu veya aşılmaz bataklıklardan ve büyük sellerden veya orduyu, hedeflediği bölgeye ulaşamadan yolculuğunun engellenerek ayrı parçalara kesilmesinden koruyabilelim.

Bilge bir şekilde bu hususlardan kaçınmanın bizim faydamıza olması gibi, düşmanın deneyimsizliği veya ihmalkârlığı sayesinde bize sunulan hiçbir fırsatı da elimizden kaçırmamalıyız. Etraflıca keşif yapmalıyız, düşmanın mevcut ve gelecekteki planlarının açığa çıkması için hain ve firarileri tahrik etmeliyiz, yürüyüş yapıyorken veya tahıl ve yiyecek arıyorken hazırda olan süvariler ve hafif silahlılarla birlikte düşmanı tuzağa düşürerek korkutmalıyız.

VII. Büyük nehirler nasıl geçilmelidir?

Nehirleri geçerken dikkatsiz davrananlar sık sık ciddi tehlikelere maruz kalırlar. Zira eğer akıntı çok şiddetliyse veya nehir debisi çok genişse yük hayvanlarının, seyislerin ve hatta bazen zayıf savaşçıların bile boğulması işten bile değildir. Bu sebepten, bir sığlık keşfedildiğinde iki süvari hattı, aralarından piyadelerin ve yük hayvanlarının geçip gitmesi için seçkin atlarla birlikte yeterince boşluk bırakacak kadar birbirlerine paralel bir şekilde sıralanır. Üstteki hat akıntının şiddetini kırıyorken alttaki hat da suya kapılıp sürüklenenleri toplar ve karşıya geçirir.[188] Fakat akıntı piyadelerin de süvarilerin de geçişini imkânsız kılacak kadar derin olduğunda, eğer ki nehir düz bir araziden akıyorsa birçok kanal kazılarak parçalara ayrılabilir ve bölündüğünde kolayca aşılabilir. Öte yandan yelken açılabilecek olan nehirler, dibe doğru kazıklar çakılıp bunların üstü kaplanarak geçilebilir veya geçici bir iş olarak boş fıçılar birbirine bağlanır ve bunların üstüne bir geçit oluşturacak şekilde keresteler yerleştirilir. Ayrıca süvariler genelde teçhizatlarını çıkarıp kuru kamışlardan ve sazlardan çalı çırpı demetleri yaparlar ve bunların üstüne, ıslanmamaları için zırhlarını ve silahlarını koyarlar; atlarıyla birlikte bu adamlar, kendilerine bağladıkları bu demetleri çekerek karşıya yüzerler.

Fakat her ordunun yanında, gövdeleri oyulmuş, ahşabın cinsinden ve inceliğinden ötürü oldukça hafif olan daha geniş kanolar diyebileceğimiz tekli kalasları taşımasının daha faydalı olduğu fark edilmiştir. Aynı şekilde orduda uzun tahtalar ve demir çiviler de bulunur. İşte böylece, bu amaç doğrultusunda bulundurulan iplerle bağlanarak oluşturulan ve kısa süre içinde örme duvarlı bir hisar kadar sağlam olan bir köprü inşa edilir.

Düşmanlar sık sık nehir geçiş bölgelerinde pusular ve baskınlar düzenler. Araya giren nehir debisiyle birbirlerinden ayrıldıkları için birliklerin düşman tarafından alt edilmesini önlemek adına silahlı birlikler bu tehlikeye karşı her iki kıyıda da konuşlandırılır. Ancak

188 MÖ 49 yılındaki iç savaşta, İspanya'daki Pompeiusçular Afranius ve Petreius'a karşı savaşan Caesar, Sicoris (Segre) Nehrini geçmek için bu yöntemi uygulamıştı. Bkz. *NİS.* 1. 64.

her iki yakaya da kazıklı duvarlar inşa edip saldırı olduğunda zayiat vermeden dayanmak daha güvenli olur. Eğer köprü sadece tek bir geçiş için değil, geri dönmek ve ikmal yapmak için de gerekiyorsa, o hâlde her iki taraftaki köprü başına da geniş siperler kazılır ve askerlerin savunma yapması ve bölgeyi gerekli olduğu süre boyunca tutması için bir şev oluşturulur.

VIII. Ordugâh nasıl düzenlenmelidir?

Askerî yürüyüşün usulü anlatıldığına göre şimdi, içinde kalınacak olan ordugâhın anlatımına geçmek uygun gibi duruyor. Savaş zamanı duraklamak ya da konaklamak için her zaman duvarlı bir kent olmayabilir. Bir ordu için geceyi herhangi bir tahkimat olmadan çadırsız geçirmek düşüncesizce ve tehlikelerle doludur. Zira askerler yemeklerini yapmayla meşgulken veya görevlerini yapmak üzere etrafa dağılmışken kolaylıkla pusuya düşürülür, dahası gecenin karanlığı, uyku ihtiyacı ve otlayan atların etrafa dağılması beklenmedik bir saldırı ortamı yaratır.

Bir ordugâh için araştırma yaparken, ondan daha iyi bir arazi bulunamayacak kadar iyi olmadıkça iyi bir arazi seçmek yeterli değildir; zira gözümüzden kaçan çok daha elverişli başka bir arazi düşmanlar tarafından ele geçirilir ve bize büyük sıkıntı verir. Ayrıca, yaz aylarında hastalık getiren su yakında, temiz su da uzakta olmamalıdır; kış zamanında ise tahıl ve yakacak kaynaklarına uzak kalınmamalıdır. Ordugâhın kurulacağı bölge, ani yağmurlardan sonra sel oluşmasına elverişli olmamalıdır, düşmanlar tarafından kuşatılabilecek ve kaçıp gitmeyi zorlaştıracak bozuk ve uzak bir alanda bulunmamalı ve düşmanların daha yüksek bir konumdan attıkları mızraklar buraya kadar yetişmemelidir.

İşte bu koşullar dikkatli ve özenli bir şekilde sağlandığında, arazi şartlarına göre ordugâhı kare, dairesel, üçgen veya dikdörtgen şeklinde kurabilirsiniz. Görünüş kullanışlılığın önüne geçmemeli, yine de uzunluğu genişliğinden 1/3 oranında fazla olan ordugâhlar daha iyi diye değerlendirilir. Fakat topoğraflar arazinin boyutunu



Bu görselde, MÖ 75 yılındaki iç savaş esnasında, İspanya'daki Valencia şehrinde Pompeius'a sadık olan lejyonerler, Quintus Sertorius'un askerleriyle şiddetli bir sokak çatışması yaşıyor. Burada, her iki ordunun lejyonerleri ve süvarileri hem saplama hem de doğrama amaçlı uzun kılıçlarını kullanıyor. *Rome at War*, Osprey Publishing, 2018.



Traianus Sütununda, atla taşınan mobil mancınık

ayak ölçüsüyle öyle bir hesaplamalıdır ki çevrelenen bölge ordunun boyutuyla eşdeğer olsun. Dar bölgeler savunmacıları engeller, gerektiğinden geniş olan bölgeler ise orduyu fazlasıyla birbirinden ayırır.

Bir ordugâhı tahkim edebilmenin üç yolu vardır. Birincisi bir geceyi geçirmek veya yürüyüş esnasında kısa bir konaklama için uygulanandır. İstiflenmiş çimler sıralanır ve bir şev oluşturur. Uzunluğuna bağlı olarak bunun üzerine çitler, yani kazıklar ve tahta direkler aralıklarla dizilir. Çimenler, kökleri zeminde bir buçuk ayak yükseklikte, bir ayak genişlikte ve bir buçuk ayak uzunlukta bırakacak kadar demir aletlerle kesilir. Eğer toprak, çimenleri tıpkı tuğla gibi kesebilecek ölçüde çok gevşek değilse o zaman beş ayak genişlikte ve üç ayak derinlikte geçici bir hendek kazılır ve iç taraftan şev yükselir. Böylece ordu güvenli ve korkusuz bir şekilde istirahat etme fırsatı bulur.

Yerleşik ordugâhlar ise düşmanlar yakındayken yazın olsun kışın olsun çok daha büyük bir özen ve emekle tahkim edilir. Bu doğrultuda her bir bölük, eğitim uzmanları ve kıdemli subaylar tarafından dağıtılan bir bölgenin ölçümü görevini alır. Askerler kalkanlarını ve yüklerini sancaklarının etrafında daire oluşturacak şekilde dizerler; yalnızca kılıçları üstünde olacak şekilde dokuz, on bir, on üç veya büyük bir düşman ordusundan korkuluyorsa on yedi ayak genişlikte bir hendek kazarlar -tek sayıları korumak âdettendir. Böylece şev, istinat duvarlarının ve toprağın kolayca kaymasını engellemek için aralıklarla yerleştirilen kütük ve çalı çırpı setinin arasından yükselir. Bunun üzerinde tıpkı surlar gibi mazgallı siperler ve istihkâmlar yapılır. Yüzbaşılar çalışmayı, gerekenden daha az kazılmış ya da herhangi birinin aylaklığı yüzünden hata yapılmış olmasın diye 10 ayaklık mezurayla ölçerler. Ayrıca *tribunus*lar da teftişte olur ve eğer ki özenlilerse yapı tamamıyla bitirilmeden önce oradan ayrılmazlar. Bununla birlikte, askerler yapı işiyle meşgulken bir saldırıya uğramamak için bütün süvariler ve rütbelerinin getirdiği ayrıcalıkla yapı işinde çalışmayan piyadelerin o kısmı silahlı bir şekilde hendeğin önünde konuşlanmalı ve düşman saldırılarını püskürtmelidir.

Böylece ilk olarak sancaklar ordugâhın içine konulur, çünkü askerler için sancakların haşmetinden daha kutsal görülen başka bir şey yoktur. Ardından komutan ve kurmay heyeti için karargâhı hazırlanır, *tribunus*lar için kulübeler yapılır ve bunlara, kendi hizmetlerine atanmış erler tarafından su, yakacak ve yiyecek servisi yapılır. Daha sonra rütbe sırasına göre lejyonlara, yardımcı birliklere, süvarilere ve piyadelere, çadırlarını kurmaları için ordugâhta alanlar verilir.

Her bir bölükten dört süvari ve dört piyade gece nöbetini tutar. İnsanların gözetleme bölgelerinde sürekli olarak uyanık kalması mümkün gözükmediği için gece nöbetleri su saatiyle dört kısma ayrılmıştır; bunun sonuncunda nöbetçinin bir gecede üç saatten fazla uyanık kalmaması sağlanır. Bütün nöbet saatleri trompetçi tarafından çalınır ve nöbet saatlerinin sonunda borazancı tarafından da geri çalınır. *Tribunus*lar, nöbet tutacak ve herhangi bir aksilik olması durumunda haber verecek olan elverişli ve son derece güvenilir adamları seçerler. Bu adamlara eskiden *circumitor* denirdi, şimdilerde ise askerî bir rütbe oldular ve *circitor* adını aldılar.[189] Süvarilerin ise gece nöbetini duvarın dışında tutmaları gerektiği unutulmamalıdır. Yerleşik ordugâhta bir gün boyunca, insanlardaki ve atlardaki yorgunluğun önüne geçmek için sabahleyin ve öğleden sonra olmak üzere nöbet bölgelerindeki muhafızları değiştirirler.

İster ordugâhta kalınsın isterde şehirde kalınsın, bir komutanın en önemli görevlerinden biri hayvanların otlamasını, tahıl ve diğer erzakın sevkiyatını ve su, yakacak ve yem ikmalinin düşman saldırılarından uzak tutulmasını sağlamaktır. Bunu sağlamanın tek yolu, erzak kervanının geçtiği uygun bölgelerde garnizonlar kurmaktır. Bunlar şehirler de olabilir, tahkimli hisarlar da. Eğer eski bir tahkimat bulunmazsa elverişli alanlarda geçici hisarlar kurulur ve bunlar geniş hendeklerle çevrelenir. Böyle hisarlar bir küçültme ekiyle "ordugâh" isminden türemiştir.[190] Bu hisarların içinde gözetleme göreviyle yerleştirilmiş bir miktar piyade ve süvari erzak sevkiyatı için güven sağlayacaktır. Karşıtlarının önde ve arkada konum aldığını bilen düşmanların bu bölgelere saldırıda bulunmaya cüret etmesi kolay değildir.

189 Lat. "devriyeci".

190 Lat. ordugâh "castra", hisar "castellum".

IX. Düşmana beklenmedik bir saldırı yapılması, pusu kurulması ya da meydan savaşında çarpışılması gerektiği düşünüldüğünde neler ve kaç şey dikkate alınmalıdır?

Her kim en çok kabul gören yazarlardan derlenmiş savaş sanatı üzerine olan bu küçük kitabı okuma lütfu gösterirse o, ilk olarak harp bilimini ve savaş taktiklerini duymak isteyecektir. Meydan muharebesi iki veya üç saat süren, bunun ardından da bozguna uğratılan tarafın bütün umutlarını bitiren bir mücadele olarak tanımlanır. Bu yüzden her şey daha öncesinden düşünülmüş, öncesinden denenmiş ve durum son noktaya gelmeden evvel yapılmış olmalıdır. Zira iyi komutanlar, ortada karşılıklı bir tehlike olduğundan meydan savaşına pek yanaşmazlar, aksine mümkün olduğunca zayiat vermeden düşmanları katletmek veya en azından dehşete düşürmek için daima gizli bir bölgeden saldırıya geçerler. Bu bağlantıda, eskiler tarafından hayatî olarak değerlendirilen önlemleri açıklayacağım.[191]

Komutan için faydalı olan önemli maharetlerden biri, savaş hakkında bilgisi olan, kendisinin ve düşmanlarının kuvvetlerinin bilincindeki askerleri bütün ordudan isimleriyle çağırıp[192] onlarla, büyük zararlar veren bir şey olan dalkavukluğun uzak olduğu sık istişareler yaparak kendisinin mi yoksa düşmanının mı daha çok sayıda rakibi olduğu, yine kendisinin mi yoksa düşmanların mı adamlarının daha iyi silahlı ve zırhlı olduğu ve hangi tarafın daha talimli ve kriz anında daha cesur olduğuna karar vermesidir. Ayrıca, hangi tarafın daha iyi süvarilere veya piyadelere sahip olduğu araştırılmalı ve bir ordunun ana kuvvetinin piyade birlikleri olduğu unutulmamalıdır. Süvarilerin arasında hangi tarafın mızrakçılara veya okçulara sahip olduğunu, hangi tarafın daha çok zırh giydiğini ve hangi tarafın daha faydalı atlar getirdiğini bilmelidir. Komutan daha sonra

191 Vegetius büyük ihtimalle, Roma'nın uğradığı en büyük bozgunlardan biri olan MS 378 yılındaki Hadrianopolis (Edirne) Muharebesi'nden sonra kitabını yazmıştı. Zira, en azından bu tarihe kadar Romalılar meydan muharebesinden çok fazla kaçınmazdı. Vegetius bu doğrultuda gerilla savaş stratejisini daha makbul görüyor gibidir.

192 Askerlerine mümkün mertebe isimleriyle hitap etmek Caesar'ın âdetiydi. Bkz. *NGS.* 2. 25.

savaşın yapılacağı arazinin düşmanlara mı yoksa bize mi daha faydalı olduğunu araştırmalıdır; çünkü eğer süvari bakımından güçlüysek daha çok ovalarda yer almalıyız, eğer piyadede güçlüysek hendeklerle, bataklıklarla ve ağaçlarla tıkanmış dar bölgeleri ve bazen de dağlık arazileri seçmeliyiz. Ayrıca hangi tarafın daha çok yiyeceğe sahip olduğu, hangi tarafın bundan mahrum kaldığı da bilinmelidir; zira söylendiğine göre açlık iç taraftan savaşır ve genelde silahsız bir şekilde galip gelir.

En önemli konu ise, komutanın savaşı uzatmasının mı yoksa hızlı bir şekilde saldırıya geçmesinin mi daha faydalı olduğuna karar vermesidir; zira bazen düşman, hızlı bir şekilde sona ermesini umduğu sırada eğer savaş daha fazla uzatılırsa bir kıtlıkla zayıflayabilir, soydaşlarının vatan hasreti yüzünden kendi topraklarına geri çağrılabilir veya önemli hiçbir şey yapmamış olduğundan ötürü umutsuzluk içinde çekip gitmeye mecbur kalabilir. O zaman birçok kişi, emek sarf etmekten ve yorgunluktan tükenmiş oldukları için firar eder, sadakat duygusu zorlu durumlarda daha nadir bulunduğu için bazıları ihanet eder, bazıları teslim olur ve büyük bir kuvvetle gelmiş olan taraf mevcut kaybetmeye başlar.

Ayrıca düşmanların, kurmaylarının ve asilzadelerinin tedbirsiz mi yoksa ihtiyatlı mı, cengâver mi yoksa ödlek mi, savaş sanatında maharetli mi ya da deneyimleriyle mi yoksa paldır küldür mü savaştıklarını bilmek faydalı olacaktır. Bunlar dışında düşman tarafındaki kabilelerin hangisinin cesur hangisinin korkak olduğu, takviye kuvvetlerimizin sadakati ve gücünün durumu, hem onların hem de bizim ordumuzun ne kadar istekli olduğu, hangi tarafın zafere daha yakın olduğu hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Bu tarz değerlendirmelerle ordunun gücü yükseltilir ya da zayıflatılır.

Umutsuzluğa düşen askerlerin cesareti komutanın bir nutkuyla artırılır; komutan hiçbir şeyden korkmadığını belli ederse, eğer bir pusudan veya elverişli bir durumdan cesurca bir başarı elde ederseniz, düşmanlar aksilikler yaşamaya başlarsa veya onların zayıf veya az silahlı bölüklerini alt etmeyi başarabilmişseniz işte o zaman askerlerin maneviyatı yükselir. Ne olursa olsun tereddüt eden veya korku duyan bir orduyu meydan savaşına götürmekten kaçının.

Acemi birliklerden mi yoksa veteran askerlerden mi müteşekkil bir ordunuzun olduğu, bunların kısa bir süre önce seferde oldukları mı yoksa yıllarını barış içinde mi geçirdikleri fark yaratan hususlardır; zira savaşmayı uzun bir süre önce bırakmış olan kişilere acemi er muamelesi yapılmalıdır.

Lejyonlar, yardımcı birlikler ve süvariler farklı bölgelerden geldiklerinde en iyi komutan bu birliklerin her birini, her türlü silaha dair olan bilgisiyle öne çıkan seçkin *tribunus*larla talim eden ve bu birlikleri tek bir ordu hâline getirdikten sonra onlara bizzat kendisi, sanki bir meydan muharebesindeymiş gibi sık sık talim yaptıran, maharetleri ve kuvvetleriyle neler yapabildiklerini, birbirleriyle nasıl etkileşim kurduklarını ve trompetlerin uyarılarına, sancakların işaretlerine ve kendisinin emir ve talimatlarına derhal uyup uymadıklarını sınayan komutandır. Askerler herhangi bir şekilde hata yapıyorsa, kusursuz olacakları zamana kadar talim edilsin ve eğitilsinler. Öte yandan arazi manevralarında, okçulukta, mızrak atmada ve hiza kurmada tamamen uzman olsalar da askerler düşüncesiz bir şekilde değil de dikkatli bir şekilde ve küçük muharebelerde kan dökmüş olduktan sonra meydan muharebelerine sokulmalıdırlar.

Öyleyse komutan tetikte, uyanık ve tedbirli olsun. Bir savaş kurulu toplasın ve sanki sivil bir meselede taraflar arasında hakemlik yapacakmış gibi kendi birliklerinin ve askerlerin birliklerinin muhakemesini yapsın. Birçok yoldan kendisinin üstün olduğunu fark ederse, kendisi için elverişli olan bir çarpışmaya girmekte tereddüt etmesin. Eğer düşmanın daha güçlü olduğunu fark etmişse bir meydan muharebesine girmekten kaçınsın; zira iyi bir komutanın emri altındaki az sayıdaki niteliksiz askerin baskınlar yapıp pusular kurarak çoğu kez zafere ulaştığı bilinmektedir.

X. Savaş tecrübesi olmayan ya da yeni toplanmış bir ordusu olan birinin ne yapması gerekir?

Bütün sanatlar ve uğraşlar, günlük egzersizle ve devamlı alıştırma yaparak gelişme kaydeder. Eğer bu küçük işler için geçerliyse, büyük işlerde de fazlasıyla geçerli olmalıdır. Özgürlüğümüzü ve şerefimizi

muhafaza eden, eyaletleri genişleten ve imparatorluğu koruyan savaş sanatının her şeyden önemli olduğu konusunda kim şüpheye düşebilir ki? Bir zamanlar bu yolda Spartalılar bütün öğretileri terk etmişti ve onları daha sonra Romalılar izlemişti. Bugün dahi barbarlar bir tek savaş sanatının muhafaza edilmesi gerektiğini düşünüyorlar; bütün diğer şeylerin bu sanatta olduğunu veya onun aracılığıyla elde edilebileceğine inanıyorlar. Savaş sanatı, savaşla haşır neşir olanlar için hayatî bir şeydir, zira onun sayesinde hayata tutunur veya zafer kazanırlar. Öyleyse, kendisine büyük bir gücün alametleri tevdi edilmiş olan komutan ve toprak sahiplerinin refahının, şehirlerin güvenliğinin, askerlerin selametinin ve devletin şanının, sadakatlerine ve güçlerine emanet edildiği kişiler yalnızca kendi ordularının değil ayrıca her bir erin de esenliği için çabalamalıdır. Çünkü bunların başına savaşta bir şey gelirse bu komutanın hatası ve devletin kaybı olarak değerlendirilir.

Bu yüzden komutan acemilerden veya uzun süredir silahlara alışkın olmayan askerlerden müteşekkil bir orduya komuta ediyorsa her bir lejyonun, yardımcı birliğin ve taburun kuvvetini ve maneviyatını dikkatlice incelemelidir. Eğer mümkünse adlarıyla birlikte her bir kontun, ***tribunus***un, muhafızın ve erin savaştaki gücünü bilsin. En yüce otoriteyi ve katılığı benimsesin, yasalara uygun olarak bütün askerî suçları cezalandırsın, hiçbir hatayı bağışlamaz ve farklı bölgelerde çeşitli durumlarda bütün herkesin yargılanmasını sağlar oluşuyla bilinsin. Bu işlerle özen göstererek ilgilendiğinde düşmanın yağma yapmak için etrafa saçılarak düşüncesiz bir şekilde gezindiği bir anda iyi eğitimli süvari ve piyadelerini acemi erler veya daha zayıf askerlerle beraber göndersin; böylece elverişli bir anda düşmanları püskürtmek deneyimsizlere tecrübe sağlar, diğerlerinin de cesaretini artırır. Nehir geçişlerinde, dağ geçitlerinde, ormanlık derbentlerde, bataklıklarda veya zorlu yollarda hiç kimsenin haberi olmadan pusu kursun. Yürüyüşünü öyle bir düzenlesin ki, hazırlıklı bir şekilde düşmana hiçbir şeyden şüphelenmediği, yemek yediği, uyuduğu veya en azından istirahate çekildiği, gevşediği, silah ve zırhlarını çıkardığı ve atlarının eyersiz olduğu zaman saldırsın ki

adamları bu tür baskınlarla özgüven kazansın. Zira uzun bir süredir veya hiçbir şekilde bir kişinin yaralandığını veya öldürüldüğünü görmeyen insanlar ilk defa böyle bir manzarayla karşılaştıklarında donakalırlar ve panikten altüst olup savaşmak yerine kaçmayı düşünmeye başlarlar. Dahası, düşmanlar etrafta geziniyorsa komutan, uzun yürüyüşten tükendikleri zaman onlara saldırsın, artçı birliğe hücum etsin veya en azından şaşırtma yapsın. Yem toplamak veya yağma yapmak için soydaşlarından uzakta gezinen kişilere seçkin askerlerle âniden hücum etsin. Eğer başarısız olacaksa en az zarara uğratan, başarı getirecekse de en büyük faydayı sağlayan faaliyetler ilk olarak uygulanmalıdır.

Ayrıca düşmanların arasına nifak tohumu ekmek bilge bir komutanın yapması gereken şeylerdendir. Zira ne kadar güçsüz olursa olsun hiçbir toplum kendi içindeki kavgalarla kendi kendini yok etmediği sürece düşmanları tarafından tamamen ortadan kaldırılamaz. Zira siyasi kavgalar düşmanları hızla yıkıma götürür, bir toplumun kendisini savunmasının önemini de unutturur.

Bu konuda yalnızca tek bir şey söylenmelidir: Hiç kimse geçmişte yaşanan bir şeyin tekrar yaşanabileceği konusunda umutsuzluğa düşmemelidir. Birisi şunu diyebilir: "Yıllardır hiç kimse bir ordugâhı hendek, şev ve çit hattıyla çevrelemedi". Buna şöyle cevap verilir: Eğer böyle bir önlem alınmışsa, düşmanın gece veya gündüz vakti saldırı düzenleyerek zarar vermesi hiçbir şekilde mümkün değildir. Persler, ordugâhlarını hendek hatlarıyla çevreleme konusunda Romalıları taklit ederler. Bu insanların neredeyse hepsi kumlu bölgelerde yaşadığı için, kendileriyle birlikte boş bir şekilde taşıdıkları keselere, hendekten kazarak çıkardıkları kumu doldurarak ve bunları bir yığın hâline getirerek bir şev oluştururlar. Bütün barbarlar, tıpkı bir ordugâh gibi dairesel şekilde birbirine bağlanmış yük vagonlarının ardında baskınlardan güvenli bir şekilde gecelerini geçirirler. Yoksa, başkalarının bizden öğrendiği şeyleri öğrenmekten mi korkuyoruz?

Bu teknikler eskiden uygulamada ve kitaplarda muhafaza edilirdi, fakat artık terk edilmiş bu geleneği uzun bir süredir kimse devam

ettirmiyor, zira barış zamanlarındaki uğraşların artmasıyla savaşın zorunluluğu daha da azaldı. Fakat, uygulanması bitmiş olan bir disiplinin yeniden uyanmasının imkânsız olarak görünmemesi için emsalleri dikkate alalım. Eski zamanlarda da savaş sanatı sık sık unutulmaya yüz tutardı, fakat bir defasında kitaplardan geri canlandı ve daha sonra da komutanların etkisiyle iyice güçlendi. Scipio Africanus, sık sık diğer generallerimizin komutası altında bozguna uğramış orduları İspanya'da komutasına almıştı; disiplinin kurallarını uygulayarak bu orduları her türlü işte ve siper kazmada öylesine özenli bir şekilde eğitmişti ki onlara, düşman kanıyla lekelenmeyi istemedikleri için çamur kazarak üstlerini batırmayı hak ettiklerini söylemişti.[193] Bu askerlerle Numantia'yı ele geçirmiş ve kenti ateşe vermişti. Öyle ki, kent sakinlerinden hiçbiri alevlerden kaçamamıştır.[194] Metellus ise Afrika'da, Albinus'un komutasındaki mağlup edilmiş orduyu devraldığında, bu orduyu kadim ilkelerle öyle bir düzenlemişti ki bu askerler daha sonraları, kendilerini boyunduruğa vurmuş olanları bozguna uğratmıştı.[195] Cimbri kavmi Caepio ve Mallius'un lejyonlarını Galya'nın içlerinde imha etmişti. Marius, bu birliklerden geri kalanları alarak onları savaş bilimi ve sanatında öylesine yetiştirmişti ki bunlar Cimbri kavminin sayısız ordularını ve ayrıca Teutones ve Ambrones ordularını da bir meydan savaşında yok etmişti.[196] Yine de, yeni askerleri cesaret konusunda eğitmek, korkuya kapılmış olanları yeniden canlandırmaktan daha kolaydır.

193 Aynı şey Florus tarafından da aktarılmıştır. Bkz. *Flor.* 1. 34. 10.

194 III. Kartaca Savaşı'nda MÖ 146 yılında Kartaca'yı yerle bir eden ve 133 yılında da İspanya'daki Numantia'yı ele geçiren Publius Cornelius Scipio Aemilianus.

195 MÖ 109 yılı konsülü Quintus Caecilius Metellus, A. Postimius Albinus'un komutasında bozguna uğramış orduyu alıp Iugurtha'ya karşı başarı sağlamıştır.

196 Cimbri, Teutones ve Ambrones kavimleri MÖ 107 yılında Kuzey İtalya'ya doğru hareket etmiş, MÖ 106 ve 105 yılında Q. Servilius Caepio ve Mallius Maximus'un komutalarındaki orduları bozguna uğratmıştı. Daha sonra Gaius Marius, askerî bir dizi reform gerçekleştirerek ordusunu profesyonel bir şekilde geliştirmiş ve MÖ 102-101 yıllarında bu kavimleri yenmiştir.

XI. Meydan muharebesinin yapılacağı gün hangi önlemler alınmalıdır?

Savaş sanatlarının daha az önem arz eden noktalarına değindikten sonra, askerî disipline dair olan incelememiz artık, toplumlar ve halklar için yıkıcı bir şey olan topyekûn taarruzun olasılıklarını anlatmaya davet ediyor. Zira mutlak zafer, bir meydan muharebesinin neticesine bağlıdır. Böyle zamanlarda komutanlar çok çaba sarf etmeli, çünkü çaba gösterenler büyük bir zafer beklerken aylaklık büyük bir tehlikeye sebep olur. Tecrübenin işlevi, savaşın ilkeleri ve planı bu noktada asıl önemini kazanır.

Eski çağlarda, tüketilen besin onlara daha çok güç versin ve uzama ihtimali olan bir çarpışmada açlıktan bitkin düşmesinler diye hafif bir yemek faslının ardından askerleri muharebeye sevk etmek âdetti. Ayrıca düşman mevcutken ordugâhtan ya da kentten savaşa gidileceği zaman dikkatli olmak gerekir. Zira dar kapılardan parça parça çıkan ordu, toplanmış ve hazırlanmış düşman tarafından zarara uğratılabilir. Bu yüzden tüm askerlerin kapılardan çıkıp düşman varmadan savaş düzeni almış olmasına dikkat edilmelidir. Fakat eğer düşman, adamlarınız hâlâ şehrin içindeyken savaşa hazır bir şekilde gelmişse ya dışarı çıkmayı erteleyin ya da böyle yapacakmış numarası yapın. Böylelikle, düşmanlar dışarı çıkacaklarını düşünmedikleri askerlere hakaret etmeye başladıklarında, dikkatlerini artık yağma yapmaya veya geri çekilmeye çevirdiklerinde ve saflarını bozmaya başladıklarında işte o zaman seçme askerlerin afallamış düşmanlara karşı huruç edeceği ve beklenmedik bir şekilde onlara saldıracağı andır.

Bununla birlikte, uzun bir yürüyüşten sonra bitkin düşmüş olan askerleri veya dörtnala koşmaktan tükenmiş atları açık bir muharebeye zorlamamaya dikkat edin; savaşa girecek olan adamlar yürüyüş yapmak için efor sarf etmekten güçlerinin büyük bir kısmını kaybeder. Peki, savaş hattına tükenmiş bir şekilde gelmiş birisi ne yapmalıdır? Bu, eskilerin kaçındığı bir şeydi ve kısaca konuşacak olursam bizim çağımızda, Romalı komutanlar yeteneksizliklerinden ötürü bu önlemi almayarak ordularını yitirmişlerdir.[197] Zira bitkin

197 Vegetius, MS 378 yılındaki büyük Hadrianopolis Bozgunu'na gönderme yapıyor gibi görünüyor. Bu savaştan önce Roma ordusu uzun bir süre yürüyüş

bir adam, dinç birisiyle, terlemiş bir adam tetikte olan biriyle veya koşmuş olan bir adam olduğu yerde duran birisiyle savaşa girdiğinde koşullar eşit olmaz.

XII. Savaşa giden askerlerin nasıl hissettiği araştırılmalıdır.

Askerlerin çarpışmaya girecekleri gün ne hissettiklerini dikkatli bir şekilde gözlemleyin. Güven ya da korku duydukları suratlarından, sözlerinden, yürüyüşlerinden ve hareketlerinden belli olur. Eğer bir acemi er savaşı istiyorsa buna pek güvenmeyin. Zira savaş, deneyimsiz kişilere tatlı gelir. Eğer tecrübeli savaşçılar savaşmaktan çekiniyorlarsa savaşı ertelemeniz gerektiğini bilesiniz. Bir ordu, özellikle de zaferi kolayca elde edeceklerini düşündürecek bir şekilde yaklaşan savaşa dair bir bilgi aldığında komutanının tavsiyelerinden ve cesaretlendirmesinden şevk ve savaşma ruhu kazanır. İşte o zaman askerlere düşmanlarının korkaklıklarının ve hatalarının gösterilmesi ve ayrıca bu düşmanların eski zamanlarda bizim tarafımızdan bozguna uğratılmış olduklarının hatırlatılması gerekir. Ayrıca, öfkelerini ve gazaplarını artırarak askerlerin düşmanlara olan hınçlarını kışkırtacak şeyler de söylenmelidir.

Düşmanla savaşa girileceği zaman neredeyse bütün insanların zihinlerinde korku olması doğal bir neticedir. Ancak şüphesiz zihinlerinde bu imajı çizenler niteliksiz askerlerdir. Fakat şu yöntemle bunların korkuları hafifletilebilir: Savaşa girmeden önce ordudaki askerleri, düşmanları görmeye ve fark edebilmeye alışacakları güvenli konumlarda tekrar tekrar hizaya sokun. Her türlü durumda cesurca bir şeye kalkışabilsinler. Düşmanlarını kaçmaya mecbur bıraksın veya katletsinler, rakiplerinin özelliklerini, silahlarını, atlarını öğrensinler. Çünkü aşina olunan şeyler korku yaratmaz.

---

yapmıştı, askerler yorgundu, aç ve susuzdu. Yine de Valens'in acelesiyle Gotlarla muharebeye girilmişti ve Roma ordusunun büyük bir kısmı imha edilmiş, imparator da muharebede ölmüş ve cesedi kaybolmuştu. Ammianus da Valens'in askerlik sanatında yetenekli biri olmadığını söyler. Bkz. *Amm. Marc.* 31. 14. 5.

XIII. Muharebe için elverişli bir arazi nasıl seçilir?

İyi bir general, zaferin büyük bir kısmının bizzat muharebenin yapılacağı yerde yattığını bilmelidir. Bu yüzden çarpışmaya gireceğiniz zaman araziden yardım almak için büyük çaba sarf edin. Ele geçirilen mevkii ne kadar yüksekse o kadar avantajlı olduğu düşünülür. Menzilli silahlar aşağıdakilere daha şiddetli isabet eder ve yüksek konumda olan taraf kendilerine karşılık veren tarafı büyük bir şiddetle püskürtür. Bir yokuşla mücadele eden kişi hem arazi hem de düşmanla mücadele edecek demektir. Fakat şurası farklıdır ki, eğer düşman süvarilerine karşı piyadelerinizle zafer almayı umut ediyorsanız kaba, bozuk ve dağlık bir araziyi tercih etmelisiniz. Öte yandan düşman piyadelerine karşı süvarilerinizle zafer arıyorsanız da az da olsa yüksek fakat düz ve açık, ormanlar veya bataklıklarla engellenmemiş bir arazi aramalısınız.

XIV. Çarpışma sırasında yenilmez olması için bir hat nasıl hiza edilir?

Savaş hattını kuracak olan kişi ilk olarak güneşi, tozu toprağı ve rüzgârı hesap etmelidir. Zira güneş önünüzde olursa görüşünüzü kısıtlar, karşıdan esen rüzgâr menzilli silahlarınızın yönünü saptırır ve şiddetini azaltırken düşmanlarınkine yardımcı olur. Ayrıca önünüzden çıkan toz toprak gözlerinizi doldurur ve kapatır. Bu, savaş hattı kurulacağı zaman deneyimsiz olan komutanların dahi genelde kaçındığı bir şeydir. Fakat öngörülü bir komutan, kısa bir süre sonra gün ilerlediği vakit konumu değişen güneşin zararlı olmaması ve çarpışma esnasında karşıdan esen bir rüzgârın her zamanki vaktinde ortaya çıkmaması için geleceğe dair önlemler almalıdır. O hâlde bu sorunlar ardımızda kalacak ya da mümkünse düşmanın yüzüne vuracak şekilde ordu savaş hattı kurulmalıdır.[198]

198 Vegetius, MÖ 216 yılındaki Cannae Muharebesi'ne atıf yapıyor gibi gözükmektedir. Zira Florus'a göre Hannibal, güneşten, rüzgâr ve havadan istifade ederek Romalıları bozguna uğratmıştı. Bkz. *Flor.* 1. 22. 16.

"Savaş hattı",[199] bir ordunun savaş için dizilim oluşturmasına denir. "Cephe"[200] ise düşmanlara bakan taraftır. Bunlar bilgece ayarlanırsa bir meydan muharebesinde büyük katkı sağlar; öte yandan amatörce yapılırsa, savaşçılar ne kadar kuvvetli olursa olsun kötü dizilimden ötürü zayıflarlar. Dizilişin kuralı şöyledir: İlk safa vaktiyle "princeps" denilen talimli ve tecrübeli askerler koyulur. İkinci safa ise zırhlı okçular ile cirit ve kargılarla donatılmış, eskiden "hastatus" denilen seçkin askerler konuşlandırılır. Her bir silahlı askerin, aralarında üç ayak mesafe kalacak şekilde konum alması gelenektir. İşte bu şekilde bir mil boyunca 1.666 piyade, aralarında bir boşluk kalmayacak fakat silahlarını kullanacak kadar alan bırakacak şekilde aynı hizada konumlanır. Eskiler her bir safın arasında, savaşan askerlere ileri çıkıp geri gelmeleri için yeterli alan vermek adına arkalarında altı ayak genişliğinde bir boşluk bırakmak isterdi; zira koşup sıçrayarak atılan mızraklar daha şiddetli olur. Bu iki hattın içinde daha çok yıllanmış, kendilerine güvenen, deneyimli ve ağır zırhlarla korunan askerler yerleştirilir. Bunlar tıpkı bir sur gibi olmalı, saflarını bozmamak için hiçbir şekilde geri çekilmeye ve düşman kovalamaya zorlanmamalıdır. Kendilerine hücum eden düşmanları karşılamalı ve konumlarını koruyup savaşarak bunları püskürtmeli veya kaçmaya mecbur etmelidir.

Üçüncü hatta, eskiden "ferentarii" denilen son derece seri olan hafif silahlılar, genç okçular ve iyi mızrakçılar yerleştirilir. Dördüncü saf da aynı şekilde, kendilerine "hafif silahlılar" denilen son derece hafif tertibatlı kalkanlılar, genç okçular ve cevval bir şekilde ciritleri ve "plumbatae" denilen kurşun dartlarıyla savaşan askerlerle doldurulur. Bu noktada şurası bilinmelidir ki ilk iki saf kendi konumlarını koruyorken üçüncü ve dördüncü hatlar düşmanlara menzilli silahlar ve oklarla zarar vermek için daima öne doğru çıkmalıdır. Bunlar düşmanları kaçmaya mecbur edebilirlerse süvarilerle birlikte kovalamaya geçerler; fakat düşmanlar tarafından püskürtülürlerse, birinci ve ikinci saflara geri dönerler ve bu safların arasında kendi

199 Lat. *acies.*

200 Lat. *frons.*

konumlarını tekrar alırlar. Birinci ve ikinci saflar, savaşın "kılıçlara ve mızraklara!" olarak tanımlanan kısmı geldiğinde çarpışmanın bütün yükünü üstlenirler.

Beşinci hatta zaman zaman mancınık taşıyan ve atışı yapan askerler ve sapancılar yerleştirilir. Sapan değnekçileri, sapan değneğinden taş atan askerlerdir. Sapan değneği ise dört ayak uzunluğunda, ortasına deriden yapılmış bir sapan bağlanan ve her iki elle de atıldığı zaman tıpkı *onager*ler gibi kuvvetli bir şekilde taş atan değnektir. Sapancılar, ketenden veya sert kıldan yapılmış -sert kıldan yapılmış olanların daha iyi olduğu söylenir- sapanlardan, kollarını kafalarının üzerinden döndürmek suretiyle taş atarlar. Kalkanı olmayan askerler, elleriyle taş veya mızraklar atarak bu safta savaşırlar; bunlara, orduya daha sonradan eklenmiş acemi birlikler oldukları için "ilave birlikler" denirdi.

Bütün hatların ardındaki altıncı hattı, eskilerin "triarius" dedikleri en kuvvetli olan, kalkanlar ve her türlü silahla kuşanmış savaşçılar tutar. Bunlar, en sondaki safların ardında dinç ve zarar görmemiş birlikler olarak düşmana büyük bir şiddetle saldırırdı. Eğer öndeki safların başına bir şey gelirse, kurtuluşa dair bütün umutlar bu adamların cesaretine bağlıydı.

XV. Ayak ölçüsünü hesaplama; savaş hattında her bir asker arasında ne kadar mesafe bırakılmalı ve kademeler arasındaki genişlik ne kadar olmalıdır?

Artık, savaş hattının nasıl kurulacağı açıklandığına göre ayak ölçüsünü ve dizilimin hesaplanmasını işleyeceğim. Bir millik arazide tek bir saf, her asker arasında üç ayaklık alan bırakacağı için 1.666 piyade barındıracaktır. Eğer bir millik arazide altı saf hiza etmek isterseniz o zaman 9.996 piyade gerekecektir. Bu mevcudu üç saf hâlinde dizecekseniz iki millik bir arazi kaplayacaktır; fakat askerleri seyreltmektense ek saflar oluşturmak daha iyidir.

Her bir hattın arasında artçı birlikten genişlemesine altı ayak kadar bir mesafe olması gerektiğini ve ayakta duran her bir savaşçının bir ayaklık alanı kapladığını söyledik. Bu yüzden, eğer altı hat

oluşturacaksanız 10.000 askerlik bir ordu kırk iki ayak genişliğinde ve bir mil uzunluğunda bir alan kaplar. Bu yöntemle, ayak ölçüsüne bağlı kalındıkça herhangi bir zorluk olmadan 20.000 hatta 30.00 piyadeyi hiza etmek mümkün olacaktır. Ne kadar çok savaşçının nasıl bir bölgeyi kaplayabileceğini bilen komutan hataya düşmez.

Eğer arazi çok darsa veya ordu mevcudu yeterliyse, hatların on veya daha fazla genişlikte kurulabileceğini söylerler. Zira askerlerin birbirlerine yakın bir şekilde savaşması, çok ayrık savaşmasından daha iyidir; zira savaş hattı aşırı derecede seyrek kurulursa, bir düşman saldırısıyla hızla bozulabilir ve bundan sonrasının telafisi mümkün değildir. Sağ kanatta, sol kanatta ve merkezde konuşlandırılacak olan birliklerin geleneksel yönteme sadık kalınarak veya en azından düşmanın niteliğine göre gruplara ayrılması gerekir.

XVI. Süvarileri hiza etmeye dair.

Piyade hattı oluşturulduğu zaman süvariler, bütün zırhlıların ve mızrakçıların piyadelere bitişik olacağı ve okçuların ve zırhı olmayanların da daha uzakta olacağı şekilde kanatlarda yerleştirilir. Zira ağır süvariler piyadelerin kanatlarını korumak, hafif silahlı ve hızlı olanlar ise düşman kanatlarını akınlarıyla dağıtmak için kullanılmalıdır.

Bir komutan, düşman bölükleri olan "kıtalara"[201] hangi süvarileri göndermesi gerektiğini bilmelidir. Zira belirsiz veya aslında bazılarına göre "tanrısal" bir sebepten ötürü bazı kişiler diğerlerine göre daha iyi savaşır, daha güçlü olan tarafı alt etmiş taraf ise sık sık daha zayıf olanlar tarafından alt edilir. Fakat eğer süvariler sayıca eşit olmazsa, kadim geleneğe göre bunlara, bir zamanlar "velites" denilen hafif kalkanlı ve bu amaç için eğitilmiş olan son derece seri piyadeler eklenmelidir. Bu yapıldığı takdirde düşman ne kadar güçlü süvariler getirirse getirsin, bu şekilde karıştırılmış birliklerle başa çıkamaz. Tüm eski komutanlar bunun tek çare olduğunu düşünürlerdi: Koşu konusunda üstün olan gençleri talim etmişler ve bunları yayan ve kalkanlar, kılıçlar ve mızraklarla donanmış bir şekilde iki atlının arasına birer birer yerleştirmişlerdi.

201 Lat. *drungus*.

XVII. Savaş hattının ardında konuşlandırılan yedek birlikler üzerine.

En iyi yöntem ve zafere en çok götüren şey, bir komutanın savaş hattının ardında vekil subaylar, kontlar ve *tribunus*larla beraber bazıları merkezde, bazıları da kanatlarda olmak üzere seçkin piyade ve süvarileri hazırda bekletmesidir. Böylece, düşman nereye şiddetli bir şekilde saldırı yaparsa bu yedekler hattın bozulmasını engellemek için hızlı bir şekilde ileri atılabilir, zayıf kısımlara destek sağlayabilir ve ek kuvvetleriyle düşmanların hücumunu kırabilirler. Bu taktiği ilk olarak Spartalılar bulmuş, onları Kartacalılar taklit etmiştir ve daha sonra Romalılar da her yerde bu taktiği kullanmıştır. Bundan daha iyi bir taktik yoktur. Zira düzgün bir savaş hattının yapması gereken ve muktedir olduğu tek şey düşmanları püskürtmek veya kaçmaya mecbur bırakmaktır. Eğer bir kama veya kıskaç dizilimi alınacaksa yedek birlikleri, kama veya kıskaç dizilimini oluşturacağınız hattın ardında tutmanız gerekir. Eğer bir testere dizilimi oluşturulacaksa bu da aynı şekilde yedek birliklerden oluşturulur; zira askerleri savaş hattının içindeki konumlarından başka yere gönderecek olursanız bütün savaş hattı karmaşaya sürüklenir. Eğer ayrı bir düşman sürüsü kanadınızı veya başka bir kısmı baskıya uğratırsa, düşman sürüsüne karşı göndereceğiniz yedek birlikleriniz olmadıkça piyadeleri veya süvarileri savaş hattından çekmek zorunda kalırsınız ve böyle yaparak ordunun bir tarafını savunmak isterken başka bir tarafını tehlikeye açık hâle getirirsiniz.

Çok askeriniz olmadığı zaman, şayet takviye birliklere daha fazla asker yerleştirmişseniz kısa bir savaş düzeni oluşturmak daha iyidir. Zira arazinin tam ortasında seçkin ağır silahlı piyadelerinizi bir kama düzeni oluşturacak ve birdenbire düşman ordusunu yarıp geçecek şekilde yedekte tutmalısınız; kanatlarda ise, düşman kanatlarını kuşatmak için hafif silahlı piyadelerle birlikte mızraklı ve zırhlı süvarileri yedekte tutmanız gerekir.

XVIII. Başkomutan ve yetki bakımından ikinci ve üçüncü olan komutanlar nerede konum almalıdır?

Yüksek komuta yetkisine sahip komutan süvari ve piyadelerin arasında sağ kanatta yerini alır. Burası, bütün savaş hattının komuta edildiği ve doğrudan veya bir engelle karşılaşmadan harekâtın yapıldığı mevkidir. Başkomutan bu iki birliğin arasında, süvarileri ve piyadeleri tavsiyeleriyle yönetecek ve otoritesiyle savaşa teşvik edebilecek şekilde durur. Hafif silahlı piyadelerle karıştırılmış olan yedek süvarileri kullanarak, hemen karşısında bulunan düşmanın sol kanadını kuşatması ve sürekli bir şekilde arkadan baskıya uğratması onun görevidir. Rütbe açısından ikinci olan komutan ise, onları toparlamak ve cesaretlendirmek için piyade hattının ortasına yerleştirilir. Kendisiyle birlikte, kama düzeninin yapıldığı yedek birliklerin en güçlülerini ve ağır silahlılarını bulundurmalı, düşman hattını yarıp geçmeli veya düşman bir kama düzeni alırsa, bu dizilime karşı hamle olarak bir kıskaç dizilimi almalıdır. Ordunun sol kanadında da rütbece üçüncü olan komutan bulunmalıdır; bu komutan yeterince cengâver ve öngörülüdür, zira sol kanat daha hantaldır ve savaş hattında sanki sakat gibi durur. Yanında yedekteki iyi süvariler ve hafif teçhizatlı piyadeler de olmalıdır. Bunlarla düşman tarafından sarılmamak için sol kanadı sürekli açması gerekir.

"Barritus" denilen savaş narası,[202] düşman ordularının safları birbirleriyle yakın dövüşe girmediği müddetçe atılmamalıdır. Uzaktan nara atmak tecrübesiz ve beceriksiz askerlerin yapacağı şeydir, eğer savaş narası silahların şakırtısıyla beraber aynı anda atılırsa düşmanlar çok daha büyük bir korkuya kapılır.

Öyleyse, daima savaş hattını kuracak ilk kişi olmaya çalışın; zira hiç kimse sizi engellemiyorken kendiniz için faydalı olacağına hükmettiğiniz şeyi dilediğiniz gibi yapabilirsiniz. İkinci olarak kendi adamlarınızın özgüvenini artırırken düşmanların cesaretini

202 Birçok farklı savaş narası vardı, fakat burada bahsedilen *barritus*, özellikle de Büyük Constantinus'un özel bir birlik olarak teşkil ettiği Cornuti kavminin attığı naraydı. Bu nara kısa süre içinde bütün Roma ordusuna yayılmıştı. Örnekler için bkz. *Amm. Marc.* 16. 12. 43; 26. 7. 17; 31. 7. 11.

kırarsınız, çünkü mücadeleye girmekten çekinmeyen taraf daha güçlü gözükür. Bununla birlikte düşman, savaş hattının kendilerine karşı kurulduğunu gördüğünde endişeye kapılmaya başlar. Bu büyük bir avantaj sağlar, zira siz mevzilenmiş ve hazırlanmışken yeni düzen almakta olan telaşlı düşmana önce saldırırsınız. Çünkü zaferin bir kısmı düşmanı savaşmadan kargaşaya sokmakta yatar; fakat deneyimli bir komutanın hiçbir şekilde elinden kaçırmadığı fırsatlarda yapılan bazı akınlar ve baskınlar istisnadır. Zira askerler tükenmiş bir şekilde yürüyüş yapıyorken, bir nehirden karşıya geçiş esnasında dağılmışken, bataklıklara saplanmışken, dağdaki geçitlerle mücadele ediyorken, bir şüphe olmadan araziye saçılmışken veya konaklama yerlerinde uyuyorken daima elverişli bir anda saldırı yapılır, düşmanlar da başka işlerle meşgulken ve hazırlanmaya fırsat bulamadan katledilir. Fakat eğer düşmanlar dikkatli olur ve bir pusu için fırsat vermezse, işte o zaman eşit olan koşullarda, rakiplerinin durumuna dair tam bilgiyle ve hazır bir şekilde savaş yapılır.

XIX. Savaşta hangi yollarla düşmanın gücüne ve taktiklerine karşı konulabilir?

Öte yandan savaş sanatı, bu konudaki uzmanlar için açık arazide, gizli tuzaklarda olduğundan daha çok fayda sağlamaz. Askerlerin, düşman kitleleri veya *drungus* dedikleri hareketli taburlar tarafından, sık sık olduğu üzere sol kanatlarından veya yanlarından ve nadiren de olsa sağ kanatlarından kuşatılmamasına özellikle dikkat edilmelidir. Eğer böyle bir şey olursa tek bir çare vardır: Kanat ve yanlardan askerlerinizin arkasını savunacak hâle gelene kadar geriye doğru kıvrılıp bir daire haline gelmek. Bu kısmın en ucunda en kuvvetli askerler bulundurulsun, zira büyük taarruz genellikle buradan gerçekleştirilir.

Ayrıca, düşmanlar tarafından yapılmış olan kama düzenine karşı yapılacak bazı hamleler vardır. "Kama" ismi,[203] ileri doğru hareket eden hatta yerleştirilen, ön tarafında dar, arkasında ise genişleyen ve çok sayıda asker tarafından tek bir bölgeye mızrak atışları yapıldığı için düşman hatlarını darmaduman eden piyade birliklerinin

203 Lat. *cuneus*.

konuşlandırıldığı dizilimdir. Bu taktiğe asker jargonunda "domuz kafası" denir.[204] Buna karşı hamle olarak "kıskaç" denilen taktik uygulanır. Seçkin askerlerden oluşan bir birlik V harfi şeklinde dizilim alır ve bu hat, her bir tarafını kıstırdığı kama düzenini ele geçirir; böyle yapıldığı zaman bu hattı yarmak mümkün değildir. Güçlü askerler tarafından düşmanlara bakan cephenin önünde yer alarak bozulmuş bir hattı yeniden düzenleyebilme gayesi güden dizilime ise "testere" denir. "Bölük", kendi safından ayrılarak hareketli bir şekilde düşmanlara saldıran askerlerin bulunduğu birimdir. Bunlara karşı mevcudu ve kuvveti daha çok olan bir başka bölük gönderilir. Çarpışma başladığı zaman ordu saflarınızın yerini değiştirme ve bazı birimleri kendi mevkilerinden başka mevkilere gönderme konusunda dikkatli olunmalıdır. Panik ve karışıklık birdenbire ortaya çıkan şeylerdir ve düşmanlar hazırlıksız ve nizamsız olan birlikleri daha kolay bir şekilde baskıya uğratır.

XX. Bir meydan muharebesine girmenin yöntemleri, sayı ve kuvvet bakımından az olan tarafın nasıl galip gelebileceği.

Birbirlerine düşman olan sancakların çatışmaya gireceği zaman uygulanacak taktiklerin yedi çeşidi veya yöntemi vardır. İlk taktikte, ordu ön cephesi uzun bir şekilde dikdörtgen biçimini alır ki bugün neredeyse bütün muharebeler bu şekilde yapılır. Fakat askerî uzmanlar böyle bir taktiğin en iyisi olmadığı düşüncesindedir, çünkü savaş hattı geniş bir araziye yayıldığında her zaman araziyle eşit koşulda olmaz. Eğer ki merkezde herhangi bir boşluk, kıvrım veya kavis olursa, genellikle buradan savaş hattında bir gedik açılır. Dahası, eğer ki düşman sayı bakımından üstün durumdaysa, yan taraflardan sol veya sağ kanadınızı kuşatır. Eğer ki ilerleyip düşmanları tutabilecek yedek birlikleriniz yoksa bunda büyük bir tehlike vardır. Yalnızca sayı ve kuvvet bakımından üstün olan birliklere sahip olan komutan bu harekâtı uygulamalıdır; her iki kanattan da düşmanları kuşatmalı ve sanki kendi böğrüymüş gibi kapatmalıdır.

204 Bu taktikten Ammianus da bahsetmiştir. Bkz. *Amm. Marc.* 17. 13. 9.

İkinci taktik eğik olandır ve çok daha iyidir. Bu yöntemle, eğer az sayıdaki kuvvetli bir birliği elverişli bir arazide hiza ederseniz, düşmanların mevcudu ve kuvvetiyle zor duruma düşseniz bile yine de zaferi elde edebilirsiniz. Taktik şu şekildedir: Dizilim almış savaş hatları çatışmaya girmek için ilerlediğinde, ne mızrak ne de ok erişemesin diye sol kanadınızı düşmanın sağ kanadından fazlasıyla ayıracaksınız. Sağ kanadınızı düşmanın sol kanadına sabitleyecek ve sabitlenmiş olduğunuz düşmanların sol kanadını bir saldırıyla kuşatmaya almak için en iyi süvarilerinizi ve seçkin piyadelerinizi kullanırken ilk önce çarpışmaya buradan başlayacaksınız; buradaki düşmanları yerlerinden atıp alt ederek düşman artçı birliğine erişeceksiniz. O andan itibaren düşmanları püskürtmeye başlarsanız, düşmandan uzakta tuttuğunuz ordunuzun o kısmı güvenli bir durumdayken saldırı yapan adamlarınızla birlikte hiç şüphe olmadan zafer elde edeceksinizdir. Bu savaş taktiğinde saflar A harfine ya da bir ustanın çekülüne benzer şekilde düzen alır. Eğer düşman ilk olarak bu taktiği size uygulayan taraf olursa, yedek birlik olarak hattın arkasında bulundurulması gerektiğini söylediğimiz süvarileri ve piyadeleri sol kanadınızda bulundurmanız ve taktiklerle yenilgiye uğramaktan kaçınmak adına düşmana bütün kuvvetinizle karşı koymanız gerekir.

Üçüncü taktik ikincisine benzer, fakat düşmanın sağ kanadına sol kanadınızdan saldırıya başlayacağınız için biraz daha zayıftır. Çünkü bu harekâttaki taarruz sanki sakat gibidir; sol kanatta savaşan askerler düşmana saldırırken açık bir şekilde zorluk yaşarlar. Bunu daha anlaşılır bir şekilde açıklayacağım: Eğer ki sol kanadınızın çok daha üstün olduğunu fark ederseniz bu kanadı en güçlü süvarileriniz ve piyadelerinizle destekleyin, çarpışma esnasında ilk olarak düşmanın sağ kanadına sabitleyin ve düşmanın sağ kanadını yerle bir edip kuşatmak için elinizden geldiği kadar acele edin. Öte yandan, daha zayıf savaşçıların olduğunu bildiğiniz ordunuzun diğer kısmını düşman sol kanadından mümkün olduğu kadar ayrı tutun ki buraya kılıç veya mızraklarla bir saldırı yapılamasın. Bu taktikte, çaprazda bulunan hattınızın düşman tarafından yapılan bir kama

düzeniyle zarara uğramamasına dikkat edilmelidir. Bu tür bir savaş taktiği, düşmanın sağ kanadı zayıf, sizin de sol kanadınızın daha güçlü olduğu zamanlarda faydalı olur.

Dördüncü taktik şu şekildedir: Düşmanlara erişmeden evvel 400 veya 500 adım[205] geride savaş hattınızı düzenlediğinizde, hiç beklenmedik bir anda iki kanadınızı da şevke getirin ki düşmanı her iki kanattan da hazırlıksız bir şekilde yakalayarak kaçmaya mecbur edin ve hızlı bir zafer elde edin. Bu taktik, son derece talimli ve kuvvetli askerleri kullanmanız hâlinde her ne kadar hızlı bir şekilde üstünlüğü getirse de yine de tehlikelidir, çünkü bu taktiği uygulayan taraf hattının merkezini savunmasız bırakmak ve ordusunu iki parçaya ayırmak zorunda kalır. Ayrıca, düşman ilk taarruzda bozguna uğratılmazsa birbirlerinden ayrılmış kanatlara ve savunmasız kalmış merkez hattına saldırına fırsatı elde eder.

Beşinci taktik dördüncüsüne benzer, fakat tek farkı hafif silahlılar ve okçuların hattın önünde konuşlandırılmasıdır ki bu birliklerin savunmasıyla ön hatta bir gedik açılamasın. İşte bu şekilde komutan düşman sol kanadı için kendisinin sağ kanadını, düşman sağ kanadı için de kendisinin sol kanadını saldırıda kullanabilir. Eğer düşmanı kaçmaya mecbur edebilirse hızlı bir zafer elde eder; eğer bunu elde edemezse, hafif silahlılar ve okçular tarafından savunulduğu için hattının merkezi baskıya uğramaz.

Altıncı taktik en iyisidir ve ikinci harekâta oldukça benzer; kendi mevcutlarından ve adamlarının cesaretinden umutsuz olan komutanlar bu taktiği kullanır. Eğer hatlarını iyi hiza ederlerse, sayıları az da olsa daima zafere ulaşırlar. Oluşturduğunuz savaş hattı düşmana yaklaştığında, sağ kanadınızı düşmanın sol kanadına bağlayın ve en iyi süvarilerinizi ve en çevik piyadelerinizi kullanarak savaşa buradan başlayın. Ordunuzun geri kalanını düşmanların savaş hattından mümkün mertebe uzak tutun ve tıpkı bir hakikat gibi düz bir hatta yayın. Düşmanın sol kanadını yanlardan ve arkalardan kesip biçmeye başladığınızda hiç şüphesiz düşmanı kaçmaya mecbur edeceksiniz. Düşman ise zor durumda olan silah arkadaşlarına sağ

205 Bir adım (passus) yaklaşık olarak 1.5 metredir.

kanadından veya hattının ortasından yardım götürmekten mahrum kalır, çünkü savaş hattınız genişlemiş, tıpkı I harfi gibi hizalanmış ve düşmanlardan son derece uzağa çekilmiştir. Bu taktik genellikle yürüyüş esnasında çıkan çarpışmalarda kullanılır.

Yedinci taktik savaşanlara araziden istifade etmek suretiyle yardım sağlar. Bu taktik de mevcudunuz ve kuvvetiniz az olduğu zaman düşmana karşı koyabilme imkânı sağlar. Örneğin, bir tarafınızda bir dağ, deniz, nehir, göl, şehir, bataklık veya bozuk bir arazi varsa, düşman buralardan yaklaşamasın diye ordunuzun ana kuvvetini düz bir hatta hiza edin, koruması olmayan diğer bölgede ise bütün süvarilerinizi ve hafif silahlı piyadelerinizi konuşlandırın. İşte o zaman dilediğiniz gibi güvenli bir şekilde düşmanla çatışabilirsiniz, zira bir tarafta arazinin doğası sizi korurken diğer tarafta neredeyse iki hatlık bir süvari birliği bulunur.

Bununla birlikte, şundan daha iyi bir taktiğin bulunmadığı bilinmelidir: Eğer yalnızca sağ kanadınızla savaşmayı istiyorsanız oraya en güçlü adamlarınızı yerleştirin; sol kanadınızla saldırmayı istiyorsanız en çevik adamlarınızı bu kanada koyun. Eğer ki hattın ortasında bir kama düzeni oluşturarak düşman hattını yarmak istiyorsanız kama hattında en deneyimli askerlerinizi konuşlandırın. Zafer çoğunlukla az sayıdaki askerin sayesinde gelir. Seçkin askerlerin son derece yetenekli bir komutan tarafından, mantıklı düşüncenin ve fayda sağlamanın gerektiği bölgelerde konuşlandırılması elzemdir.

XXI. Kaçanları kolaylıkla imha etmek için düşmana bir kaçış güzergâhı verilmelidir.

Askeri konularda bilgisiz çoğu kişi düşmanı dar bir yerde ya da çok sayıda askerle kaçacak bir yer bulamayacakları şekilde kıstırınca kazanılan zaferin çok daha büyük olduğuna inanır. Fakat kıstırılmış askerler çaresizlikten daha çok cesaret toplar ve artık hiçbir umut kalmadığında korku silahlara sarılır. Öleceklerinden şüphesi olmayanlar seve seve iyi bir şekilde ölmek isterler.[206]

206 Aynı şeyi Yaşlı Seneca da söylemiştir (Ölecek olan kişiler için iyi bir şekilde ölmek, en memnuniyet veren şeydir). Bkz. *Controv.* 9. 6. 2.

Bu konuda, düşmanlara kaçmaları için bir yol verilmesi gerektiğini söyleyen Scipio'nun düşüncesi övgüye değerdir.[207] Zira bir kaçış yolu açıldığında herkesin düşüncesi arkalarını dönmeye yöneliktir ve bu şekilde intikam alamadan tıpkı sığırlar gibi katledilirler.[208] Bozguna uğratılmış taraf kendilerini savunabilecekleri silahlarını başka yöne çevirdiği için, kovalamaya geçen taraf adına bir tehlike de yoktur. Bu durumda, sayı ne kadar çok olursa bir kalabalık da o kadar kolay katledilir. Zira insan bir kere dehşete kapıldığında sadece düşmanın silahını değil suratını da görmek istemez.[209] Bu yüzden de sayı üstünlüğünün bir önemi kalmaz. Diğer taraftan kıstırılmış olan askerler sayıca az ve kuvvet bakımından zayıf olsa bile bu sebepten ötürü düşmanlarıyla boy ölçüşebilecek durumda olurlar, çünkü umudu kalmamış insanlar başka çarelerinin kalmadığını bilir. "Yenilgiye uğratılmış olanlar için tek kurtuluş umudu, bir kurtuluş beklememektir."[210]

XXII. Eğer savaşmaktan vazgeçildiyse düşmandan uzağa nasıl geri çekilmek gerekir?

Askerî bilimin deneyimden ve teoriden alarak muhafaza ettiği her şeyi özetlediğimize göre düşmandan nasıl geri çekilmek gerektiğine dair anlatılacak bir konu kaldı. Zira askerî disiplinden ve çeşitli emsallerden bilgisi olan kişiler, bundan daha tehlikeli bir şeyin olmadığını onaylarlar. Çarpışmaya girmeden evvel savaş hattından geri çekilen komutan hem adamlarının özgüvenini azaltır hem de düşmana cesaret verir. Fakat, bunun gerçekleşmesi kaçınılmaz olduğu için güvenli bir şekilde geri çekilmenin yöntemleri açıklanmalıdır.

207 Günümüze Scipio'nun doğrudan böyle bir sözü ulaşmasa da aynı şeyi Frontinus da söylemiştir. Bkz. *Strat.* 4. 7. 16.

208 "İntikamını alamadan sığır gibi katledilmek" Latincede, özellikle askerî jargonda sık kullanılan bir sözdür. Diğer örnekler için bkz. *Cat.* 58. 21; *Liv.* 25. 16. 19.

209 Bu durumdaki askerlerin düşmanlarının yüzünü hatta gözlerini görmeyi bile istemediklerini Caesar da söylemiştir. Bkz. *NGS.* 1. 39.

210 Bkz. *Aen.* 2. 354.

İlk olarak adamlarınız, çarpışmaya girmekten geri durduğunuz için geri çekildiğinizi bilmemeli, fakat düşmanları elverişli bir arazide çarpışmaya davet etmek ve onları daha kolay bir şekilde alt etmek ya da en azından takipte olan düşmanlara gizli bir pusu kurmak için uygulanan bir taktik doğrultusunda geri çağrıldıklarına inanmalıdır. Zira komutanlarının çaresizliğini fark eden askerler firar etmeye hazırdırlar. Ayrıca düşmanların da geri çekildiğinizin farkına varması ve hemen bir saldırı düzenlemeleri engellenmelidir. Bu doğrultuda birçok komutan süvarilerini piyadelerin önüne yerleştirmiştir ki bunların manevra yapmasıyla piyadelerin geri çekildiği fark edilemesin. Bunlar daha sonra geri çekilerek, diğerleri kendi konumlarını koruyorken ön taraflardan başlayarak kademe kademe geri çağrılırlar. Yerlerinde kalmış olan askerler ise ilk önce çekilmiş olanlara yavaş yavaş katılırlar.[211]

Bazı komutanlar, daha önce taramış oldukları yollardan geçerek orduyla geceleyin geri çekilirdi; düşmanlar şafak vakti bunu fark ettiğinde, ilerleyip gitmiş olanlara yetişmeleri mümkün değildi. Ayrıca, bütün ordunun birdenbire geri çekilmiş olduğu tepelere hafif silahlı birlikler önden gönderilirdi ve eğer düşman takip etmek isterse, bölgeyi daha önceden ele geçirmiş olan hafif silahlılar tarafından ek süvari birliklerinin de yardımıyla püskürtülürdü. Zira, dikkatsiz bir şekilde kovalama yapan kişiler için pusuya yatmış veya kendilerini daha önceden hazırlamış düşman tarafından saldırıya uğramaktan daha tehlikeli bir şeyin olmadığı düşünülür.

Böyle zamanlar pusu kurmak için en uygun anlardır. Çünkü kaçanlara karşı aşırı bir özgüven ve çok az özen gösterilir. Kaçınılmaz olarak korkudan doğan serbestlik genelde daha ciddi tehlikeler getirir. Hazır olmayanlara, yemek yiyenlere, yürüyüş esnasında bitkin düşmüşlere, atlarını otlatanlara ve böyle bir şeyden şüphelenmeyenlere sıklıkla saldırı düzenlenir. Bu durumlardan ve bu tür saldırılarda bulunan düşmanların yaratacağı tehlikelerden kaçınmalıyız. Zira böyle bir durumda yakalanmış olan kişilere ne cesaret

211 Lucius Aemilius Paullus tarafından MÖ 168 yılında uygulanan bu taktik için bkz. *Liv.* 44. 37. 1-3.

ne de sayı üstünlüğü fayda sağlar. Bir meydan muharebesinde yenilmiş olan kişi, her ne kadar orada bile savaş sanatı büyük fayda sağlasa da yine de kendi müdafaası esnasında talihi suçlayabilir; ani saldırılara, pusulara veya baskınlara uğrayan kişi ise kendi hatasına bir mazeret bulamaz, çünkü daha önceden bu tür felaketlerden kaçınabilir ve ehil gözcüler sayesinde evvelden keşif yapabilirdi.

Geri çekilme sırasında genelde şu taktik uygulanır: Bir kısım süvari düz yoldan kovalamaya geçer, bu sırada ana kuvvet gizli bir şekilde diğer bölgelerden sevk edilir. Süvariler düşman hattına ulaştığı zaman hafif bir çarpışmaya girip geri çekilir. Komutan, kurulmuş olabilecek pusulardan geçip gittiğini düşünür ve artık bir itina olmadan dikkatsizliğe sürüklenir. Ardından, gizli bir yoldan gönderilmiş olan birlik saldırıya geçip bu geri çekilenleri beklenmedik bir şekilde bozguna uğratır. Düşmandan geri çekilen birçok komutan ormanlardan geçecekse, orada pusuya düşmemek için önceden geçitleri veya sarp bölgeleri ele geçirecek birliklerini gönderirler. Bunlar ayrıca, *concaedes* dedikleri şekilde[212] ağaçları kesip yolları arkalarından kapatırlar ve böylece düşmanların kovalama şansını ellerinden alırlar.

Yürüyüş esnasında pusu kurmak her iki taraf için de söz konusu olabilir, zira önden giden rakip elverişli arazilerde veya ormanlık dağlarda ardından tuzaklar bırakabilir ve düşman bu tuzaklara düştüğünde geri dönerek kendi silah arkadaşlarına yardım eder. Kovalayan taraf ise yan yollardan hafif silahlı birlikleri çok önden gönderir ve rakibini kuşatarak, önden ve arkadan kıstırarak ileri gitmesini engeller. Eğer düşmanı geceleyin uyursa önde olan rakibi de geri çekilebilir veya aralarında bir mesafe olmasına karşın kovalayan taraf beklenmedik bir saldırı yapabilir. Nehir geçişleri esnasında önden giden taraf, diğerleri nehirle ayrılmışken nehri ilk geçen askerleri yerle bir etmeye çalışsın veya kovalayan taraf, henüz nehri geçememiş olanları karışıklığa uğratmak için cebrî yürüyüşlerle bölgeye gelsin.

212 Ağaç barikatı. Bazı örnekler için bkz. *Amm. Marc.* 16. 11. 8; 17. 1. 9; 17. 10. 6.

XXIII. Develer ve baştan aşağı zırhlı süvariler üzerine.

Eski zamanlarda bazı kavimler savaşa deve getirirlerdi.[213] Afrika'daki Urcilliani kavmi ve Mazices kavminden bazıları hâlâ bunu yaparlar. Bu hayvanlar kuma ve susuzluğa karşı dayanıklıdır, hatta toz toprak ve kum fırtınasında karışmış yolu hatasız tamamladıkları söylenir. Öte yandan bu hayvanlar, kendilerine aşina olmayanlar tarafından görüldükleri zaman ortaya çıkan tuhaflık hariç savaşlarda pek etkili değildir.

Baştan aşağı zırhlı süvariler ise taşıdıkları zırh sayesinde hasarlardan korunur, fakat zırhlarının ağırlıklarıyla engellendikleri için kolayca tutsak edilebilir ve sık sık kementlere karşı savunmasızdırlar. Savaşta dağınık piyadelere ve süvarilere karşı daha iyidirler. Bunlar çarpışmada süvarilerden ziyade etrafa saçılmış piyadelere karşı daha iyidir, bununla birlikte lejyonların önünde konuşlandırıldıklarında veya lejyonlarla karıştırıldıklarında, *comminus* denilen göğüs göğse çarpışma şeklinde muharebe yaşandığında genelde düşman hattını yarıp geçerler.

XXIV. Savaşta tırpanlı savaş arabalarına ve fillere nasıl karşı koyulabilir?

Tırpanlı savaş arabalarını Kral Antiochus[214] ve Mithridates[215] savaşta kullanmışlardır. Başta büyük korku yaratmış olsalar da daha sonraları alay konusu olmuşlar. Zira savaş arabasının düz bir alan bulması zordur ve hafif bir yükle bile yavaşlar. Ayrıca tek bir at bile vurulduğunda ya da yaralandığında saf dışı kalır. Hepsinden öte, Romalı askerlerin şu taktiği sonucu yok olmuşlardır: Bunlar savaş

213 Suriye Kralı III. Antiokhos'un Romalılara karşı savaşta develeri ve baştan aşağı zırhlı süvarileri ilk kullanan kişi olduğu düşünülür. Bkz. *Liv.* 37. 40. 5, 11, 12; 37. 42. 2.

214 III. Antiokhos, MÖ 190 yılındaki Magnesia Muharebesi'nde bu savaş arabalarından kullanmıştı. Bkz. *Liv.* 37. 41. 5; *Flor.* 1. 24. 16.

215 VI. Mithridates Eupator, MÖ 73 yılında Lucullus'a karşı savaşırken bu savaş arabalarından yararlanmıştı. Bkz. Plut. *Lucull.* 7. 5. Ayrıca oğlu Pharnaces de, MÖ 47 yılında Caesar'a karşı Zela'da (Zile) bunları kullanmıştı. Bu, en geç örneklerden biridir. Bkz. *BAlex.* 75. 2.

alanına geldiğinde Romalılar hemen bütün araziye demir dikenleri saçardı, hızla koşan savaş arabaları bu dikenlerle karşılaştığında yok edilirlerdi. Demir dikeni, dört tane sivri uçlu demirden yapılmış bir savunma aletidir; ne yöne atarsanız atın üç çivi üstünde durur ve dik olan dördüncü ucuyla hasar verir.

Muharebelerde filler bedenlerinin büyüklüğü, çıkardıkları sesin dehşeti ve biçimlerinin garipliğiyle insanları ve atları fazlasıyla korkuturlar. Filleri Romalılara karşı ilk olarak Kral Pyrrhus, Lucania'da kullanmış,[216] daha sonra da Hannibal Afrika'da,[217] Kral Antiochus Doğu'da[218] ve Iugurtha Numidia'da[219] çok sayıda filden istifade etmiştir. Fillere karşı birçok karşı koyma yöntemi denenmiştir. Lucania'da bir yüzbaşı, *promuscis* dedikleri filin elini[220] kılıcıyla kesmişti. Bir çift ağır zırhlı at arabaya koşulmuştu, bu atların üzerine binen biri, *sarisa* denilen son derece uzun kargılarla kuşanmış ve bunları fillere doğru yöneltmişti. Bu atlar demirle kaplı oldukları için, vahşi filleri süren okçuların saldırısıyla zarar uğramaz ve atlarının hızı sayesinde bunların hücumundan kaçarlar. Başkaları da fillere karşı baştan aşağı zırhlı piyadeler göndermiştir, bunların kollarında, miğferlerinde ve omuzlarında devasa demir uçlar bulunuyordu ki bir fil hortumunu kullanarak kendisine doğru gelen askeri yakalayamasın. Bununla birlikte eskiler fillere karşı özellikle *velites* birliklerini kullanmıştır. Bunlar, at üstünden muazzam bir şekilde mızrak fırlatan hafif silahlı ve çevik vücutlu genç birliklerdi. Atlar fillerin yanından koşup geçiyorken bu birlikler geniş kargılar veya uzun mızraklar kullanarak bu canavarları katlederdi. Ardından, cesaretin artmasıyla çok sayıda asker uzun mızraklar olan *pilum*ları fillere atıp bu hayvanları yaralayarak ortadan kaldırmak için bir araya gelirdi. Başka bir yönteme göre Hindistanlılar sapan değnekleri

216 Epirus Kralı Pyrrhos'un MÖ 280 yılındaki Lucania Muharebesi'nde Romalılara karşı savaştığı anlatımı için bkz. *Pyrrh.* 16-17; *Flor.* 1. 13. 7-8.

217 MÖ 202 yılındaki Zama Muharebesi'nde. Bkz. *Liv.* 30. 33. 1-3, 14-16.

218 MÖ 190 yılındaki Magnesia Muharebesi'nde. Bkz. *Liv.* 37. 40. 2-4; *Flor.* 1. 24. 16.

219 MÖ 109 yılında. Bkz. *Iug.* 49. 1, 53. 3-4.

220 Fil hortumu.

veya sapanları olan sapancıların taş atışlarıyla filleri kontrol altında tutar, kulelerle zarara uğratır ve katlederdi, bundan daha güvenli bir yöntem bulunmamıştır. Bununla birlikte, bu canavarlar hücum ettiği zaman, sanki safı yarmışlar gibi onlara bir alan verirlerdi. Bu hayvanlar hattın ortasına geldiğinde bir araya yığılmış asker bölükleri tarafından dört köşeden kuşatılırlardı ve herhangi bir zarar veya yaralanma olmadan sürücüleriyle birlikte ele geçirilirlerdi.[221] Büyük okları uzağa oldukça şiddetli bir şekilde fırlatan ve bir arabaya yerleştirilmiş, bir çift at veya katır tarafından çekilen büyük *ballista*lardan hattın ardına yerleştirmek gerekir; bu canavarlar mancınıkların menziline girdiğinde *ballista* oklarıyla delik deşik edilirler. Daha geniş ve daha güçlü demir uçlar, büyük bedenlerde büyük yaralar açabilmek için bunlara takılır. Fillere karşı uygulanan taktiklere dair birçok örnek ve makine gösterdik ki, eğer herhangi bir şekilde ihtiyaç olursa böylesi canavarlara karşı ne yapılması gerektiği bilinsin.[222]

XXV. Ordunun bir kısmı ya da tamamı kaçarsa ne yapılması gerekir?

Şunu unutmamalı: Ordunun bir kısmı galip gelirken diğer kısmı mağlup oluyorsa umutsuzluğa kapılmamak gerekir. Zira böyle buhranlı bir anda bile komutanın kararlılığı mutlak zafere götürebilir. Bu durum sayısız savaşta yaşanmıştır ve umutsuzluğa fazla kapılmayan taraflar üstün gelmiştir. Zira benzer şartlarda düşmanın yıldıramadığı tarafın daha güçlü olduğuna inanılır. Öyleyse bu komutan, katledilen düşmanlardan ganimet ele geçirsin, yani bizzat askerlerin tabiri olduğu üzere "araziyi toplasın", haykırışlar ve borazanlarla kutlama yapan ilk kişi olarak gözüksün. İşte böyle bir güvenle komutan, her açıdan savaş alanından muzaffer ayrılmışçasına düşmanlarını korkutacak ve adamlarının özgüvenini katlayacaktır.

221 MÖ 202 yılındaki Zama Muharebesinde Scipio bu taktiği uygulamıştı. Bkz. *Liv.* 30. 33. 1-3, 14-16; *Polyb.* 15. 9. 6-10; *Str.* 2. 3. 16.

222 Bununla birlikte MS IV. yüzyılda özellikle Sâsâniler, savaşlarda fillerden yararlanmaktaydı. MÖ 359 yılındaki Amida kuşatmasında kullanılan filler için bkz. *Amm. Marc.* 19. 2. 3.

Ancak herhangi bir sebepten dolayı eğer tüm ordu yenilip kaçarsa bu vahim bir durumdur, yine de çoğu zaman kurtuluş şansı vardır ve bir çare aranmalıdır. O yüzden öngörülü bir komutan yalnızca, savaşların çeşitli yönleri ve insanların durumlarına bağlı olarak yanlış bir şey giderse, büyük bir zayiat vermeden yenilgiye uğramış olanları geri çekmek için önlem almışsa bir meydan muharebesine girmelidir. Çünkü eğer yakınlarda tepeler varsa ve arka tarafta bir tahkimat bulunuyorsa diğerleri geri çekiliyorken en cesur askerler direniş yapıyorsa kendilerini ve silah arkadaşlarını kurtaracaklardır. Kısa süre önce yerle bir edilmiş bir ordunun gücünü geri topladığı ve seyrek dizilimde olup düzensiz bir şekilde kovalayanları da yok ettiği defalarca yaşanmıştır. Kutlama yapan askerler için cesaretin bir anda korkuya dönüşmesinden daha büyük bir tehlike yoktur.

Her ne olursa olsun hayatta kalan askerler bir yerde toplanmalı, uygun teşviklerle savaş için güçlendirilmeli ve yeni silahlarla donanımları sağlanmalıdır. Ardından yeni lejyonerler ve yeni yardımcı birlikler aranmalı ve en önemlisi gizli pusularla galip gelenlere saldırmak için fırsatlar yaratılmalı ve bu şekilde moral yükseltilmelidir. İnsan zihni daha küstah ve daha umursamaz olma yolunda başarıyla çalıştığı için fırsatın olmadığı bir an yoktur. Eğer bunun son şansı olduğunu düşünen varsa, baştaki tüm çarpışmaların sonuçlarının sonunda zaferi elde etmiş kimselerin aleyhinde olduğunu hatırlasın.

XXVI. Genel savaş prensipleri.

Bütün savaşlarda sefer kuralı şudur: Düşmanın aleyhine olan şey sizin lehinize, onun lehine olan şey ise daima sizin aleyhinizedir. Dolayısıyla düşmanın lehine olan hiçbir şeyi yapmamalıyız ya da örtbas etmeliyiz. Diğer yandan sadece işimize yarayacağını düşündüğümüz şeyleri yapmalıyız. Eğer düşmanın kendisi için yapmış olduğu bir şeyi taklit edecek olursanız kendinize karşı gelmeye başlarsınız ve aynı şekilde kendiniz için ne yapmaya kalkışırsanız, düşmanın bunu taklit etmesi durumunda onun zararına olacaktır.

Savaşlarda, ileri karakolları daha çok gözleyen ve askerleri talim etme konusunda daha çok gayret gösteren taraf daha az tehlikeye maruz kalır.

Bir asker, daha önce onu bir denemeye sokmadıysanız asla savaşa sevk edilmemelidir.

Düşmanı, çoğu zaman talihin cesaretten daha çok etki gösterdiği muharebelerden ziyade açlıkla, baskınlarla ve korkuyla alt etmek daha iyidir.

Düşmandan habersiz gerçekleştirdiğiniz plandan daha iyisi yoktur.

Savaşta ele geçen fırsat cesaretten daha büyük bir fayda sağlar.

Düşmanları kışkırtırken ve kandırırken, eğer samimi bir şekilde geliyorlarsa bunda büyük güvence vardır. Çünkü firariler düşmana zayiatlardan daha fazla zarar verir.

Askerleri çok geniş bir alana yaymaktansa savaş hattının ardında yedek birlik bulundurmak daha iyidir.

Kendi birliklerinin ve düşman birliklerinin gerçek niteliğini hesaplayabilen bir komutan zor yenilir.

Cesaret sayı üstünlüğünden daha fazla fayda sağlar.

Arazi çoğu zaman cesaretten daha önemlidir.

Çok az kişi doğuştan cesurdur. İyi ve çok çalışıp yetişmek birçok kişiyi cesur yapar.

Ordu talimle işler, aylaklıkla körelir.

Zaferi umut ettiğini görmedikçe bir askeri asla meydan muharebesine sevk etmeyin.

Baskınlar düşmanları dehşete düşürür, alışıldık şeyler ise küçümsemeye yol açar.

Dağınık birlikleriyle tedbirsiz bir şekilde kovalama yapan komutan kazandığı zaferi düşmana vermek ister.

Gerekli erzakı hazırlamamış olan taraf, kılıca gerek kalmadan yenilir.

Asker sayısı ve cesaret bakımından üstün olan taraf, birinci yöntem olan dörtlü dizilimle savaşsın.

Kendisinin (düşmana karşı) eşit olmadığını düşünen taraf, ikinci yöntem olarak düşmanın sol kanadını kendi sağ kanadıyla yerle bir etsin.

Sol kanadının son derece kuvvetli olduğunu bilen taraf üçüncü yöntem olarak düşmanın sağ kanadına hücum etsin.

Son derece deneyimli askerleri olan taraf dördüncü yöntem olarak her iki kanattan da aynı anda muharebeye başlamalıdır.

Fevkalade bir hafif silahlı birliğe komuta eden taraf, beşinci yöntem olarak hafif silahlıları savaş hattının önünde konuşlandırdıktan sonra düşmanın her iki kanadına da saldırsın.

Askerlerinin sayısına ve cesaretine güvenmeyen taraf eğer meydan muharebesine girecekse, altıncı yöntem olarak diğer adamlarını düz bir çizgi gibi hiza ettikten sonra düşmanın sol kanadını kendi sağ kanadıyla püskürtsün.

Daha az ve daha zayıf askerlere sahip olduğunu bilen taraf, yedinci yöntem olarak bir kanadında bir dağ, şehir, nehir veya başka bir yardımcı bulundurmalıdır.

Süvarisine güvenen süvarisine uygun bölgeler aramalı ve büyük ölçüde süvarileriyle birlikte savaşmalı.

Piyadesine güvenen piyadesine uygun bölgeler aramalı ve büyük ölçüde piyadeleriyle birlikte savaşmalı.

Bir düşman casusu ordugâhta gizlice geziniyorken bütün ordu mensuplarının gündüz vakti çadırlarına çekilmesi emredilsin ve casus derhal yakalansın.

Planın düşman tarafından ifşa edildiğini öğrenirsen, stratejinizi değiştirmelisiniz.

Ne yapılması gerektiğini birçok kişiyle müzakere edin, fakat yapılacak olan şeyi çok az ve son derece güvenilir kişilerle veya yalnızca kendinizle mütalaa edin.

Askerler ordugâhta korku ve ceza terbiye eder, seferde ise umut ve mükâfat onları daha iyi askerler yapar.

İyi komutanlar ellerine iyi bir koz geçmedikçe ya da çok mecbur kalmadıkça asla meydan muharebesine girmezler.

Düşmana kılıçtan ziyade açlıkla zarar vermek daha iyi bir savaş taktiğidir.

Savaşacağınız taktik düşman tarafından bilinmemeli. Yoksa başka bir taktikle karşı koymayı deneyebilirler.

Süvarilere dair birçok örnek vardır, fakat bu askerî dal talim uygulamaları, silahlarının çeşitleri ve atlarının çeşitleriyle gelişme kaydettiği için, şu anki doktrin yeterli olduğundan ötürü bu konuda kitaplardan bir bilgi alınması gerektiğini düşünmüyorum.

Ey yenilmez imparator! En soylu yazarların, farklı çağların deneyim ve anılarının güvencesiyle onaylayarak aktardığı bu bilgileri özetlemiş bulunuyorum. Perslerin zatıâlinizde hayran kaldıkları okçuluk beceriniz, Hun ve Alan kavimlerin[223] mümkün olsa taklit edecekleri binicilik bilgisi ve hüneriniz, Saracenlerin ve Hintlerin boy ölçüşemediği taarruz hızınız, ufak bir örneğini eğitim subaylarının işin erbabı olarak onaylamaktan memnuniyet duydukları tatbikatlardaki ustalığınız, artık bu savaş kuralları veya zafer kazanma sanatına dair olan kitapla bağlansın ki, şanlı devletinizin ilkeleri ve ayrıca cesaretinizle aynı anda hem imparator hem de asker olarak görevinizi yerine getirdiğinizi gösteresiniz.[224]

223 Bu kavimlerle ilgili ayrıca bkz. *Amm. Marc.* 31. 2-3.

224 İmparator terimi, Roma'nın Cumhuriyet dönemlerinden beri kullanılan ve ordudaki başkomutana verilen isimdi. Augustus'la beraber monarşi rejimine geçilince imparator yalnızca askerî bir terim olmaktan çıktı. Burada kastedilen, başkomutan ile sıradan bir asker arasındaki bağlantıdır. Aynı şeyi Sallustius da söylemişti. Bkz. *Cat.* 60. 4.

KİTAP IV

Başlangıçta, insanlığın ilkel ve uygarlaşmamış olan hayatı şehirlerin kurulmasıyla dilsiz hayvan ve mahlûkların âleminden ayrılmıştı. İnsanların arasındaki ortak çıkar, devlet düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Böylece en güçlü toplumlar ve kutsiyet atfedilmiş önderler, yeni şehirlerin kurulmasından veya sınırlarını genişleterek başkaları tarafından kurulan şehirleri kendi hâkimiyetleri altına almaktan daha şerefli bir şeyin olmadığını düşünmüşlerdir. Bu çabada, zatıâlinizin nezaketi palmiye çelengini[225] hak ediyor. Zira başkaları tarafından az sayıda veya münferit şehirler tamamlanmışken, sizin vatanperverliğiniz sayesinde sayısız şehir öylesine büyük bir gayretle tamamlandı ki bunlar insan eliyle inşa edilmiş değil de Tanrı'nın rızasıyla doğmuş gibi gözüküyor. Saadet, itidal, ahlak, hoşgörü gösterme ve öğrenme sevgisi bakımından bütün imparatorları gölgede bırakıyorsunuz. Saltanatınızın ve aklınızın iyi yönlerinin farkındayız ve eski çağların öngörmek istediği ve geleceğin ebedîleşmeyi arzuladığı şeyleri de anlıyoruz. Bu şeylerde, insan aklının talep edebileceği veya tanrısal rızanın bahşedebileceği ne varsa bahşedilmiş olmasından memnuniyet duyuyoruz. Fakat, surların özenli bir şekilde inşa edilmesinin merhametli tavrınıza ne kadar katkıda bulunduğuna, sonraki zamanlarda bütün dünya için şanlı bir imparatorluk bırakmak adına Capitolinus Hisarı sayesinde vatandaşlarının hayatlarını muhafaza etmiş Roma şehri

225 Palmiye çelengi, cesur bir iş yapmış veya başarılı olan kişilere/askerlere verilirdi. Vegetius, imparatorun bu konuda başarılı olduğunu söylüyor.

bir kanıttır.[226] Öyleyse, haşmetinizin buyruğu üzerine giriştiğim bu eseri tamamlamak için, sayesinde şehirlerimizin nasıl muhafaza edileceği veya düşman şehirlerinin yok edileceği yöntemlerini muhtelif yazarlardan düzenli bir şekilde özetleyeceğim. Bu ilkeler herkes için faydalı olacağından ötürü gösterdiğim emekten de pişman olmayacağım.

226 Galyalılar MÖ 390 yılında Roma'yı yağmalamıştı. Bir tek Capitolinus Tepesi'ndeki hisar direnmişti. Vegetius bu örneği veriyor. Bununla birlikte Roma, MS 410 yılında Alaric'in önderliğindeki Gotlar tarafından da yağmalanmıştır, Vegetius'un bundan bahsetmemesi, bu tarihten önce yazmış olabileceği ihtimali doğurur.

I. Şehirler doğal yoldan veya istihkâmlarla tahkim edilmelidir. 134
II. Surlar düz bir şekilde değil açılı olarak inşa edilmelidir. 134
III. Bir siperlik zemin seviyesinden surlara nasıl bağlanır? 135
IV. Alevden zarar görmeyi engelleyen kale kapıları ve şehir kapıları üzerine. 135
V. Hendek kazmak üzerine. 135
VI. Surlardaki adamların düşman oklarından yaralanmasını engellemek. 136
VII. Kuşatılmış olanların kıtlığa maruz kalmaması için alınacak önlemler. 136
VIII. Surların müdafaası için ne tür hazırlıklar yapılmalıdır? 137
IX. Kirişler tükenirse ne yapılması gerekir? 138
X. Kuşatılmış olanların su kıtlığı çekmemesi için ne yapılmalıdır? 138
XI. Tuz biterse. 139
XII. İlk hücum surlara yönlendirilirse ne yapılmalıdır? 139
XIII. Şehirleri ele geçirmek için kullanılan makinelerin listesi. 139

XIV. Koçbaşı, kuşatma kancası ve *testudo* üzerine. 140
XV. Sundurmalar, siperlikler ve kuşatma höyükleri üzerine. 140
XVI. *Musculus*lar üzerine. 141
XVII. Kuşatma kuleleri üzerine. 141
XVIII. Bir kuşatma kulesi nasıl yakılır? 142
XIX. Surlara nasıl yükseklik eklenir? 142
XX. Kuşatma makinesi hiçbir zarar vermesin diye zemin nasıl kazılır? 143
XXI. Kuşatma merdivenleri, açılır köprüler, asılı köprüler ve iskeleler üzerine. 143
XXII. *Ballista*lar, *onager*ler, *scorpio*lar, kundaklı yaylar, sapan değnekleri, sapanlar ve sayelerinde surların savunulduğu mancınıklar üzerine. 144
XXIII. Koçbaşlarına karşı minderler, ilmikler, çengeller ve ağır sütunlar faydalıdır. 145
XXIV. Sayelerinde surların temelinin oyulduğu veya şehirlerin alındığı lağımlar üzerine. 146
XXV. Düşmanlar şehre girerse kuşatılanlar ne yapmalıdır? 146
XXVI. Düşmanın gizlice surları ele geçirmesini engellemek için hangi önlemler alınmalıdır? 147
XXVII. Kuşatılanlara baskın yapıldığında. 147
XXVIII. Kuşatanlar, kuşatılanların yaptığı beklenmedik saldırılardan kaçınmak için ne yapmalıdır? 148
XXIX. Şehirlerin savunulduğu mancınıkların çeşitleri. 148
XXX. Kuşatma kuleleri ve makineleri yapmak için nasıl bir ölçü kullanılmalıdır? 149
XXXI. Deniz savaşının kaideleri. 149
XXXII. Bir donanmaya komuta eden askerî personellerin rütbeleri. 150

XXXIII. Savaş gemileri isimlerini nereden alır? 151
XXXIV. Nasıl bir özenle savaş gemileri yapılır? 151
XXXV. Keresteler kesilirken ne gözetilmelidir? 152
XXXVI. Keresteler hangi aylarda kesilmelidir? 152
XXXVII. Savaş gemilerinin boyutları/türleri üzerine. 152
XXXVIII. Rüzgârların isimleri ve sayıları. 153
XXXIX. Hangi aylarda yelken açmak güvenlidir? 154
XL. Fırtına alametleri nasıl gözlemlenmelidir? 155
XLI. Mevsimsel işaretler üzerine. 156
XLII. Gel-gitler yani akıntılar üzerine. 157
XLIII. Konum bilgileri ve kürekçiler üzerine. 157
XLIV. Donanma silahları ve mancınıkları üzerine. 158
XLV. Deniz savaşında nasıl tuzak kurulur? 158
XLVI. Açık bir muharebede deniz savaşı zuhur ederse ne yapılmalı? 159

I. Şehirler doğal yoldan veya istihkâmlarla tahkim edilmelidir.

Şehirler ve hisarlar ya doğal olarak ya da insan eliyle veya daha sağlam olarak değerlendirilen her ikisiyle de tahkim edilir. Doğal yoldan tahkimattan kasıt yüksek, sarp, denizle çevrili, bataklıklı veya nehirli bölgelerdir; insan eliyle kasıt ise hendekler ve surlardır. En güvenli doğal avantajlardan istifade eden bölgelerde, buraları seçen kişinin mantıklı olması, düz bir arazide ise kurucunun gayretli olması aranır. En eski çağlarda şehirlerin, araziden yardım gelmediğinde taktik veya uğraşla ele geçirilemez hâle gelene kadar etrafa yayılan arazinin tam ortasında kurulduğunu görürüz.

II. Surlar düz bir şekilde değil açılı olarak inşa edilmelidir.

Eskiler sur hattını, koçbaşlarının darbelerine açık olmaması için düz bir hat boyunca kurmak istememişlerdir. Bunun yerine şehirleri, kavisli silsilelere yayılmış temeller içinde çevrelemişler ve açılı bir şekilde öylesine sık kuleler yerleştirmişlerdir ki eğer birisi kuşatma merdiveni veya makineleri bu şekilde yapılmış surlara getirirse ön taraftan, yanlardan ve arkadan sanki kucaklanmış gibi kıstırılır ve böylece yok edilirdi.[227]

227 Surların kavisli bir şekilde yapılması gerektiğini ünlü mimar-mühendis Vitruvius da söylemiştir. Bkz. 1. 5. 2. Ayrıca Ammianus da Mezopotamya'daki Virta'da bu şekilde bir hisarın olduğundan bahseder (Amm. Marc. 20. 7. 17).

III. Bir siperlik zemin seviyesinden surlara nasıl bağlanır?

Bir sur, hiçbir şekilde yerle bir edilemesin diye şu yöntemle tamamlanır: Aralarında 20 ayak mesafe bulunan iki tane aralıklı duvar yapılır. Ardından, siperlerden kazıp çıkarılan toprak bu duvarların arasına yığılır ve kazıklarla sıkılaştırılır, böylece birinci duvar dıştaki duvardan belirli bir ölçüde daha kısa olurken ikincisi de, birisi sanki merdivenlerden hafif eğimli bir yokuşa yükseliyormuş gibi şehrin zemin seviyesinden mazgallı siperlere yükselebilsin diye çok daha küçük bir şekilde yapılır. Çünkü hiçbir koçbaşı toprakla güçlendirilmiş olan bir duvarda gedik açamaz; olur da duvardaki taşlar bir şekilde tahrip edilecek olursa, aralıklı surların arasına yığılmış olan kütle sur duvarının yerine saldıranlara direnir.

IV. Alevden zarar görmeyi engelleyen kale kapıları ve şehir kapıları üzerine.

Aynı şekilde, kapıların yangın çıktığında yanmamasına dikkat edilmelidir. Bunu önlemek için kaleler deri ve demirle kaplanmalıdır. Fakat, eskilerin keşfettiğine göre kapıların önüne bir kale burcu yapmak ve bunun girişine de demir zincirler ve iplerle asılı olan bir kale kapısı yapmak daha faydalıdır. Böylece düşman buradan içeri girecek olursa kapı aşağı bırakılır ve düşman içeride kıstırılarak ortadan kaldırılır. Kapının üzerindeki sur, boşlukları olacak şekilde öyle bir düzenlenmelidir ki bunlar sayesinde yukarıdan su atılarak aşağıdaki bir yangın söndürülebilsin.

V. Hendek kazmak üzerine.

Şehirlerin önündeki hendekler, kolay bir şekilde zeminle aynı dereceye getirilemesin, kuşatanlar tarafından içi doldurulamasın ve suyla dolup taşmaya başladıklarında düşman tarafından bir lağım kazılmasının sürdürülmesine pek mahal vermesin diye son derece geniş ve son derece derin bir şekilde yapılmalıdır. Çünkü toprağın altında yapılan bir inşaat, hendeklerin derinliği ve bunların içindeki suyun doluluğu sayesinde olmak üzere iki şekilde engellenir.

VI. Surlardaki adamların düşman oklarından yaralanmasını engellemek.

Kalabalık bir okçu birliğinin, müdafileri korkutup mevzilerinden çıkartmasından ve yerleştirdikleri kuşatma merdivenleriyle surları ele geçirmesinden korkulmalıdır. Bunlara karşı, şehirlerde mümkün olduğu kadar çok ağır zırh ve kalkan bulundurulmalıdır. Bundan başka, çift katlı örtüler ve keçi kıllarından yapılma harmaniler okların darbesini emmek için siperliklerin üstüne asılır. Çünkü oklar çekilen ve sallanan malzemeyi kolayca delip geçemez. Bu konuda başka bir çare daha bulunmuştur: *Metalla* dedikleri ahşaptan parmaklıkları yaparak bunları taşlarla doldururlar ve ikişerli mazgalların arasına yerleştirirlerdi ki, eğer düşman merdivenden yukarı tırmanacak ve herhangi bir kısmına dokunacak olursa taşlar kafasına düşsün.

VII. Kuşatılmış olanların kıtlığa maruz kalmaması için alınacak önlemler.

Yeri geldiği zaman açıklayacağımız üzere birçok savunma ve saldırı yöntemi vardır. Şimdilik iki çeşit kuşatma yöntemi olduğu bilinmelidir; ilkinde düşman elverişli bölgelerde ileri karakollar konuşlandırır veya kuşatılmış olanların suyunu keser ya da bütün erzak sevkiyatını durdurarak kıtlıktan ötürü teslim olunmasını umar. Bu yöntemle kendisi çaba sarf etmeyip güvenli bir şekilde beklerken düşmanını tüketir.

Bu feci duruma karşı kuşatılmış olanlar, mümkün olduğunca az endişe duyarak kendileri için yetecek kadar erzak bulundurmak ve kıtlığa düşen düşmanı geri çekilmek zorunda bırakmak adına son derece gayretli bir şekilde her türlü gıdayı surların içinde bulundurmalıdır. Yalnızca domuz eti değil ayrıca bir yerde kapatılarak saklanması mümkün olmayan her çeşit hayvanların eti de, tahılın yanında etin yeterli olması için tütsülenmeye gönderilmelidir. Öte yandan kümes hayvanları da şehirlerde masraf olmadan beslenebilir ve bunlar hastalar için elzemdir. Özellikle de binek hayvanları için yem stoğu yapılmalı ve surların içine taşınamayan ne varsa yakılmalıdır. Şarap, şarap sirkesi ve diğer mahsul ve meyveler toplanmalı ve düşmanın istifade edebileceği herhangi bir şey bırakılmamalıdır. Fakat işlevsel

ve tatmin edici hesaplar, mahsul yetiştirmek için bahçeciliğin yerleşim yerlerinin eğlence alanlarında veya halka açık yerlerde yapılmasını gerektirir. Ancak başından itibaren düzgün bir ölçüyle ihtiyacı olanlar arasında dağıtılmadıktan sonra bol miktarda erzak depolamış olmanın pek bir faydası olmaz. Bolluk varken tutumlu bir şekilde yiyecek tüketmeye başlayan kişiler hiçbir zaman açlık çekme tehlikesine düşmemiştir. Ayrıca, yaşı ve cinsiyeti dolayısıyla savaşmak için uygun olmayan kişiler genelde, surları savunan askerler açlıktan zor duruma düşmesin diye şehir kapıları dışında tutulur.

VIII. Surların müdafaası için ne tür hazırlıklar yapılmalıdır?

Düşmanların kuşatma makinelerini yakmak için bitüm, sülfür, sıvı zift ve yakıcı yağ dedikleri yağdan[228] bulundurmak gerekir. Zira silah yapmak için her iki hâldeki demir[229] ve kömür cephaneliklerde tutulur, mızrak sapları ve oklar için de gerekli olan odun da burada bulundurulur. Yuvarlak taşlar da nehirlerden son derece dikkatli bir şekilde toplanmalıdır, zira bunlar yoğunluklarına oranla daha ağırdır ve daha uzağa atmak için uygundur. Surlar ve kuleler bu tür taşlarla doldurulur; bu taşların küçük olanları sapan, sapan değneği ve elle, daha büyük olanları ise *onager*lerle atılır. Bu taşların ağırlık olarak en büyük ve yuvarlanabilir olanları ise surlarda tutulur ki bunlar tepetaklak yuvarlandıklarında düşman birliklerini ezip geçmekle kalmaz, kuşatma makinelerini de paramparça ederler. Ayrıca yaş ağaçlardan devasa tekerlekler yapılır ve *talea* dedikleri silindirik parçalar devasa ağaçlardan kesilir ve bunlar yuvarlanabilsin diye hafif hâle getirilirler. Bunlar âni bir şiddetle yuvarlanarak genelde savaşçıları ve hatta atları da engeller. Dahası hazırda kiriş, kereste ve çeşitli boyutlarda demir çiviler bulundurmak çok önemlidir. Çünkü kuşatmacıların makinelerine başka makinelerle karşı koyulur. Örneğin; özellikle de düşmanın kuşatma kuleleri üstün konuma gelmesin ve şehri ele geçirmesin diye surlara veya siperliklere acilen yapılacak aletlerle ilave yükseklik eklenir.

228 Genellikle mızraklara veya diğer mermiyatlara sürülen yakıcı bir yağ. Bkz. *Amm. Marc.* 23. 6. 37.

229 Demir ve çelik.

IX. Kirişler tükenirse ne yapılması gerekir?

Büyük bir gayretle çok sayıda kiriş toplamak lazımdır, çünkü *onager*ler, *ballista*lar ve diğer mancınıklar kirişlerden yapılmış iplerle yapılmadıkça bir işe yaramazlar. Bununla birlikte at kuyruğundan ve yelesinden toplanan kılların *ballista*lar için faydalı olabileceği iddia edilir. Bununla birlikte şüphesiz, Roma erdeminin düştüğü zaruri durumların emsalinden belli olmaktadır ki kadınların saçları da bu tür mancınıklarda hiç az fayda sağlıyor değildir. Zira, Capitolium'un kuşatıldığı sırada kiriş stoğunun tükenmesiyle mancınıklar kesintisiz ve uzun süren bitkinliğin ardından bozulmuştu. O anda evli kadınlar saçlarını kesmiş ve savaşan kocalarına vermişti, böylece mancınıklar tamir edilmiş ve düşmanların hücumu püskürtülmüştü. Şüphesiz en yüce kadınlar, el değmemiş güzellikleriyle düşmanlara köle olmaktansa hür bir şekilde kocalarıyla yaşamak uğruna o an için kendi güzelliklerini bozmayı tercih etmişlerdi.[230] Ayrıca ağır zırhları, diğer mancınık ve teçhizatları örtmek için boynuz ve ham deri bulundurmak da faydalıdır.

X. Kuşatılmış olanların su kıtlığı çekmemesi için ne yapılmalıdır?

Bir şehrin içinde kalıcı bir su kaynağının olması büyük bir avantajdır. Fakat doğa böyle bir şey sağlamıyorsa, gereken derinlikte kuyular kazılmalı ve çıkan su halatlarla çekilmelidir. Fakat zaman zaman dağlarla veya kayalıklarla tahkim edilmiş olan bölgeler oldukça kuru olur. Bu tür bölgelerde dikilmiş olan müstahkem yapılar sur dışında aşağılarda su kaynakları bulabilir ve su taşıyan kişilerin kolayca girip çıkabilmesi için buraları burçlardan ve kulelerden atılacak menzilli silahlarla koruyabilir. Eğer su kaynağı silah menzilinin dışında fakat şehrin altındaki bir tepede bulunursa şehirle kaynak arasında *burgus* dedikleri küçük bir hisar yapmak ve orada, suyu düşmandan korumak için *ballista*lar ve okçular bulundurmak gerekir. Ayrıca kamusal ve özel mülklerinin hepsinin altında, çatılardan akan yağmur suyuna su deposu sağlamak amacıyla müthiş bir gayretle sarnıçlar

230 Bu duruma savaşlarda sıklıkla rastlanabiliyordu. Diğer örnekler için bkz. *Flor.* 1. 31. 10; *NİS.* 3. 39.

yapılmalıdır. Ne kadar az olsa da suyu yalnızca içmek için kullanan kuşatılanları susuzlukla bozguna uğratmak zor bir şeydir.

XI. Tuz biterse.

Eğer bir şehir kıyı şeridindeyse ve tuzu biterse, denizden su alınır ve bu teknelere ve diğer düz kayıklara dökülür, ardından güneşin sıcaklığıyla bu su tuza dönüşür. Eğer düşman deniz suyunu engellerse kimi zaman, rüzgârla coşan denizin üzerine aktığı kumları toplarlar ve bunu temiz suda yıkarlar; aynı şekilde güneşle buharlaşan bu kum da tuza dönüşür.

XII. İlk hücum surlara yönlendirilirse ne yapılmalıdır?

Hisarlara veya şehirlere şiddetli bir saldırı hazırlığı yapıldığında, tehlike her iki taraf için de müşterektir fakat saldıranlar için çok daha kanlı bir şekilde ölümcül çarpışmalar zuhur edecektir. Zira surlardan içeri girmek isteyen taraf, insanların ve borazanların birbirine girmiş gürültüsünde korkunç bir teçhizatla kuşanmış birliklerini teşhir ederek, teslim olmaya zorlama umuduna dair olan korkuyu iki katına çıkarır. Ardından, korku deneyimsiz olanlara karşı çok daha yıkıcı olduğu için, eğer ki bu tür tehlikelere karşı tecrübeleri yoksa kuşatılanlar ilk hücumla altüst olmuş durumdayken kuşatma merdivenleri konulur ve şehir istila edilir. Fakat ilk hücum cesur adamlar veya kuvvetli askerler tarafından bertaraf edilirse kuşatılmış olanların cesareti anında artar ve artık korkuyla değil kuvvet ve maharetle savaş sürer.

XIII. Şehirleri ele geçirmek için kullanılan makinelerin listesi.

*Testudo*lar,[231] koçbaşları, kuşatma kancaları, sundurmalar, siperlikler, *musculus*lar[232] ve kuleler hareket ettirilebilen aletlerdir. Bunların

231 Latincede "kaplumbağa" anlamına gelen bu isim, askerî terminolojide iki anlam ifade eder. Birincisi, askerlerin kalkanlarıyla üstlerini kapatarak kendilerini düşmandan savunduğu saldırı ve kuşatma dizilimidir. İkincisi ise, kuşatmalarda kuşatılanlar tarafından atılan yabancı cisimlerden zarar görmemek için kurulan sundurmalardır.

232 Kuşatma sırasında, koruma amaçlı yapılan kulübe/sundurmalar.

her birinin nasıl yapıldığını ve saldırıda nasıl kullanılacağını veya nasıl etkisiz hâle getirileceğini açıklayacağım.

XIV. Koçbaşı, kuşatma kancası ve *testudo* üzerine.

*Testudo*lar kereste ve kalaslardan yapılır ve yanarak ortadan kaldırılmasını engellemek için üzerleri hayvan derisi veya keçe[233] ve örtülerle kaplanır.[234] İç kısmını bir kalas ayakta tutar. Bu kalasın ya ucuna *falx* denilen ve duvardan taşları sökmeye yarayan demir bir kanca yerleştirilir ya da ucu koçbaşı denilen demir bir parçayla donanır. Bu, ya surların temelini oymak için son derece sert bir önü olduğundan ya da hızlı bir şekilde daha şiddetli darbe vurmak için tıpkı bir koç gibi geri sekmesindendir. *Testudo* ismini gerçek bir kaplumbağaya benzemesinden alır. Çünkü benzer şekilde başını geri sokup çıkartır. Böylece makina bir an kirişi geri çekerken bir anda daha sert vurmak için bırakır.

XV. Sundurmalar, siperlikler ve kuşatma höyükleri üzerine.

Eskiler, bugün askerî ve barbar jargonunda *causia*[235] denilen şeylere "sundurma"[236] derlerdi. Bu alet 8 ayak genişliğinde, 7 ayak boyunda ve 16 ayak uzunluğunda hafif bir tahtadan yapılır. Tepesi döşeme ve çalı çırpıdan müteşekkil çifte bir kaplamayla örtülür. Yanları da, atılan taş ve mızrakların içine girmemesi için hasırla kaplıdır. Alevli mızraklar yüzünden tutuşmasını önlemek için de dışarısı ham ve yeni yüzülmüş deriyle ve örtülerle kaplanmıştır. Bunlardan çok sayıda yapıldığında bir hat boyunca birbirine bağlanırlar ve sağladıkları koruma sayesinde kuşatmacılar güvenli bir şekilde surların temellerini oymak için geçitler açar.

Siperlikler ismini yarım kubbeye olan benzerliğinden alır, keçi kılıyla ve keçi derisiyle kaplıdır ve tıpkı bir vagon gibi hangi yöne

233 Metinde *Cilicium* şeklinde geçen ifade aslen Kilikya keçisinin kılından yapılan ve çoğunlukla askerler tarafından kullanılan giysi anlamına gelmektedir.

234 Bazı örnekler için bkz. *NİS.* 2. 9; 2. 10.

235 Yun. καυσία, Makedonlara has bir şapka türüdür.

236 Lat. *vinea.*

isterseniz oraya gitmesi için biri önde diğer ikisi arkadaki uçlarda olmak üzere üç tane tekerleğe oturtulmuştur. Kuşatmacılar bunları surlara getirir ve bunlarla korunarak, merdivenlerle çok daha kolay bir şekilde tırmanma fırsatı yaratmak adına ok, sapan ve mızrak atışlarıyla bütün müdafileri şehrin istihkâmlarından atarlar.

Kuşatma höyüğü[237] ise surlara karşı topraktan ve kerestelerden yapılır ve bunun üzerinden menzilli silahlar atılır.

XVI. *Musculus*lar üzerine.

Verdiği korumayla askerlerin bir şehrin savunmasını ortadan kaldırmasını sağlayan küçük aletlere *musculus* derler; bunlar ayrıca hendekleri beraberinde getirdikleri taş, kereste ve topraklarla doldurmakla kalmazlar, aynı zamanda da bunu kuşatma kulelerin herhangi bir engele takılmadan surlara yanaşmasını sağlayacak kadar da sıklaştırırlar. *Musculus* ismi deniz hayvanlarından gelir;[238] zira bunlar oldukça küçük olmalarına karşın balinalara sürekli olarak destek ve yardım sağlarlar. İşte aynı şekilde bu küçük makineler de büyük kulelere bağlanırlar ve ön taraftan yolu yaparak bu kulelerin ilerleyişini hazırlarlar.

XVII. Kuşatma kuleleri üzerine.

Kereste ve kalaslardan yapılan ve binalara benzeyen makinelere kule denir. Bütün bu aletin düşman ateşiyle yanmasını önlemek için kuleler son derece özenli bir şekilde ham deriyle ve örtülerle güçlendirilirler. Bunların genişlikleri yüksekliklerine oranla artar, zira zaman zaman çapları 30 ayak, zaman zaman da 40 veya 50 ayak olabilir. Yükseklikleri ise yalnızca surları değil ayrıca taştan yapılmış kuleleri de aşacak kadar yeterlidir. Bu kulelerin altında bir mühendislik harikası olan çok sayıda tekerlek yerleştirilir ki bunların dönüşüyle böylesine devasa bir kütle hareket edebilsin. Hareketli bir kulenin surlara yönlendirildiği vakit söz konusu şehir için büyük

237 Lat. *agger.*

238 Latincede bu ismin birden fazla karşılığı vardır. Birincisi fare, ikincisi ise midyedir. Burada bahsedilen küçük deniz canlıları ise Plinius tarafından balinaların yanında bulunan balıklar olarak tanımlanmıştır (HN 9. 62, 88).

tehlike vardır. Çünkü kulede birçok kuşatma merdiveni vardır ve bu makineler çeşitli noktalardan surları aşmaya çalışır. Kulenin en alt katmanında, darbesiyle surları yerle bir eden bir koçbaşı vardır. Orta katmanında ise iki kalastan yapılmış ve hasırla kaplanmış bir köprü bulunur. Bu köprü seri bir şekilde kule ile sur arasında kurulur ve kuleden çıkıp köprüyü kullanarak şehre doğru geçen askerler surları istila eder. Kulenin en üst katmanında ise, şehrin müdafilerini yukarıdan mızrak, cirit ve taş atışlarıyla alt eden mızrakçılar ve okçular bulunur. İşte böyle yapıldığında şehir herhangi bir gecikme olmadan ele geçirilir. Peki, surlarının yüksekliğine bel bağlayan kişiler için, düşmanların birdenbire kendilerinin üzerine sur yükselttiklerini görmeleri hâlinde geriye ne çare kalır?

XVIII. Bir kuşatma kulesi nasıl yakılır?

Ayan beyan açık olan bu tehlike birçok yöntemle engellenir. İlk olarak, eğer güvenilir veya cesur askerler varsa silahlı bir bölük tarafından huruç hareketi yapılır ve düşmanları şiddetli bir şekilde püskürterek bunlar, ahşaptan yapılmış kulenin deri örtülerini kaldırır ve devasa makineyi yakarlar. Fakat eğer kuşatılanlar huruç etmeye cesaret edemezse, oldukça büyük *ballista*lardan alevli mızrak ve zıpkın atarlar ki, bunlar deriyi ve örtüleri delip geçerek alevi iç tarafa taşıyabilsin. Alevli mızraklar tıpkı oklar gibidir, alevli bir şekilde geldikleri için saplandıkları yerde ne varsa yakarlar. Alevli zıpkınlar ise ucuna güçlü bir demir başlık takılmış bir zıpkın gibidir; zıpkının borusu ile ucu arasında, "yanan yağ" dedikleri yağa batırılmış sülfür, reçine, bitüm ve kıtık sarmalanmıştır. Bu zıpkın bir *ballista*nın şiddetiyle fırlatılır, zırhını delip geçerek ahşap kuleye alevli bir şekilde saplanır ve genellikle bu kuleyi yakar. Ayrıca, düşmanlar uykudayken askerler iplerle aşağı iner, kandillerinin içinde taşıdıkları ışıkla makineleri ateşe verirler ve tekrardan surlara çekilirler.

XIX. Surlara nasıl yükseklik eklenir?

Bununla birlikte, makinenin yaklaşmaya çalıştığı surun o kısmı, çimento ve taşlarla veya çamur ve kiremitlerle, en sonunda da

istifleme yaparak yükseltilir ki, makine şehre daha yukarıdan saldırarak surlardaki müdafileri yok edemesin. Ayrıca, makine daha alçakta bulunursa faydasız konuma geleceği de aşikârdır. Fakat kuşatanlar genelde şu yöntemi kullanırlar: İlk önce, şehrin surlarından daha küçük gibi görünen bir kule yaparlar. Ardından iç tarafta tahta kaplamalardan gizlice başka bir kule daha yaparlar, makine surlara yapıştığında kule birdenbire orta katından iplerle ve makaralarla çekilir. Bu kuleden, çok daha yüksekte bulunduğu için kısa sürede şehir ele geçirecek olan askerler çıkar.

XX. Kuşatma makinesi hiçbir zarar veremesin diye zemin nasıl kazılır?

Bazen son derece uzun ve demirle kaplanmış kirişler yaklaşmakta olan makinelere karşı koyulur ve bunları surların yakınından uzağa iter. Fakat, Rodosluların şehri düşmanların saldırısı altındayken ve bütün surlardan ve kulelerden daha yüksek olan bir hareketli kule hazırlanmaktayken, bir mühendisin zekasıyla şöyle bir çare bulunmuştu: Gece boyunca surların temelinin altında bir lağım kazmıştı ve hiçbir düşman farkına varmadan toprağı çıkararak, ertesi gün kulenin ilerletileceği bölgeye bir çukur kazmıştı. Bu devasa kule tekerlekleriyle ilerlediğinde ve kazılan bölgeye ulaştığında toprak bu kütle altında ezilerek göçünce kule de çukura batmıştı ve ne surlara yanaştırmak ne de daha ilerletmek mümkün olmamıştı. İşte bu şekilde şehir özgürlüğünü korumuş ve bu makine de terk edilmişti.[239]

XXI. Kuşatma merdivenleri, açılır köprüler, asılı köprüler ve iskeleler üzerine.

Hareketli kuleler ilerletildiğinde, sapancıların taşları, okçuların okları, arbaletçi ve kundaklı yaycıların okları ve mızrakçıların kurşun alaşımlı dartları ve ciritleriyle surlardakiler temizlenir. Bunun ardından kuşatma merdivenleri getirip şehri ele geçirirler. Fakat bu merdivenlerden

239 Büyük İskender'in ardıllarından biri olan I. Demetrios, MÖ 305-304 yıllarında Rodos'u kuşatmıştı. Buradaki kule *helepolis* (ἑλέπολις) adı verilen kuleydi. Bkz. *Diod. Sic.* 20. 91. 2; *Demetr.* 21.

tırmananlar genelde tehlikeye girerler. Mesela, merdivenle surlara çıkarak istila etmeyi bulmakla ünlü olan Capaneus, Thebaililer tarafından öylesine fena bir şekilde katledilmişti ki, üstünde bir yıldırım çarptığı rivayet edilir.[240] İşte bu yüzden kuşatmacılar düşman surlarına açılır köprüler, asılı köprüler ve iskeleler vasıtasıyla geçerler. *Sambuca,*[241] ismini *citharaya*[242] benzemesinden alır. Zira, tıpkı *citharadaki* teller gibi, hareketli kulenin tarafında bulunan kirişte ipler vardır ve bunlar, surlara doğru eğilmesi için açılır köprünün kulenin üst katından kasnaklara doğru açılmasını sağlar. Böylece savaşçılar hemen kuleden çıkıp bu köprüden geçerek şehir surlarını ele geçirirler. *Exostra* ise daha önce tasvir ettiğimiz köprüdür,[243] bu köprü kuleden birdenbire surlara doğru açılır. *Tolleno* da, ucuna çapı uzun bir çapraz kirişin bağlandığı, zemine saplanan son derece uzun bir direktir; bu direk orta kısmından dengelenmiştir ki, bir ucunu indirdiğinizde diğer ucu da yükselebilsin. Bu iskelenin bir ucunda çalı çırpı ve çıtalardan yapılmış bir makine vardır ve bunun içinde az sayıda asker bulunur. Ardından diğer uç iplerle çekilip indirildiğinde bu askerler yukarı kaldırılır ve surlara bırakılır.

XXII. *Ballista*lar, *onager*ler, *scorpio*lar, kundaklı yaylar, sapan değnekleri, sapanlar ve sayelerinde surların savunulduğu mancınıklar üzerine.

Kuşatılmış olanlar genelde bu tür mekanizmalara karşı kendilerini *ballista*lar, *onager*ler, *scorpio*lar, kundaklı yaylar, sapan değnekleri ve sapanlarla savunurlar. Bir *ballista* kirişli iplerle burulur ve kolları

240 Yunan Mitolojisine göre, Thebai şehrini ele geçirmek isteyen yedi kahramandan biri olan Kapaneus, şehrin kuşatılması esnasında kuşatma merdiveninde kendisini Zeus'un bile durduramayacağını söylemiş, ardından üstüne çarpan yıldırımla can vermişti. Vegetius'un bu yıldırımı Thebaililere atfetmesi ilginçtir; ya kendisi kuvvetle muhtemel Hıristiyan biri olduğu için, pagan bir tanrıya atıfta bulunmak istememiştir ya da metinde bozukluk vardır.

241 İlk anlamı harp enstrümanı olan bu kelimenin askerî terminolojideki karşılığı, genelde kulelerde kullanılan asma köprülerdir.

242 *Cithara,* gitara benzeyen telli bir enstrüman.

243 Bkz. IV. 17, yukarıda.

ne kadar büyük olursa, ki bu da daha büyük bir mancınık demektir, o kadar uzağa mızrak atılır. Bu mancınık mekanik bir hünerle ayarlandığında ve daha öncesinde menziline dair alıştırma yapmış talimli askerler tarafından kullanıldığında vurduğu her şeyi delip geçer. *Onager* ise taş atar, ayrıca kirişlerin kalınlığıyla ve taşların boyutuyla oranlı bir şekilde çeşitli kütleler de fırlatabilir. Bu mancınık da ne kadar büyük olursa fırlattığı taşlar da tıpkı yıldırım etkisi yaratarak o kadar büyük olur. Bu iki mancınıktan daha şiddetli bir mancınık bulunmamıştır. Bugün *manuballista* denilen silaha eskiden *scorpio* derlerdi; bunlar, küçük ve ince dartlarla ölümcül darbe vurdukları için bu şekilde adlandırılmıştı. Bunlardan başka, bugün bizim için tanıdık şeyler olduklarından ötürü sapan değneklerini, kundaklı yayları ve sapanları anlatmanın gereksiz olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, *onager*le atılan ağır taşlar yalnızca atları ve insanları yok etmekle kalmaz, ayrıca düşman makinelerini de paramparça eder.

XXIII. Koçbaşlarına karşı minderler, ilmikler, çengeller ve ağır sütunlar faydalıdır.

Ayrıca koçbaşlarına ve kuşatma kancalarına karşı birçok çare vardır. Bazıları iplerle örtü ve minderler indirir ve bunları koçbaşının darbe vurduğu yerlerin önüne koyarlar ki koçbaşının darbesi bu yumuşak maddelerle zayıflayarak surları yok edemesin. Bazıları ise koçbaşlarını kementlerle yakalar, bir grup insan kullanarak bunları surlardan çaprazlama şekilde çeker ve sundurmalarıyla birlikte tersine çevirirler. Birçok kişi, tıpkı bir kıskaç gibi ipleri tırtıklı demir bir alete bağlar ve bunlarla koçbaşlarını yakalayarak onları ya ters düz ederler ya da koçbaşını vuramayacak şekilde asarlar; bu alete de "kurt" derler. Zaman zaman surlardan büyük bir şiddetle atılan mermer kaideler ve sütunlar koçbaşlarını paramparça eder. Fakat bazen öyle bir güç uygulanır ki, sur koçbaşı tarafından delinip alışık olunduğu üzere yıkılır. O zaman geriye tek bir kurtuluş ümidi kalır ki o da şehrin içindeki evleri parçalayıp yeni bir sur yapmaktır. Böylece düşman, iç tarafa girmek isterse iki duvarın arasında sıkıştırılır.

XXIV. Sayelerinde surların temelinin oyulduğu veya şehirlerin alındığı lağımlar üzerine.

Bir diğer taarruz yöntemi ise yeraltındandır ve gizlice yapılır, bunlara yeraltında geçitler kazarak buralarda saklanan tavşanlardan ötürü "lağım" denir.[244] Böylece, tıpkı çalışkan Bessi kavminin altın ve gümüş madenleri keşfetmesi gibi bir grup asker büyük bir gayretle toprağı kazmaya koyulur, kazılarak oyulan bir geçitle şehrin yok edilmesi için çalışılır. Bu taktik iki yöntemle etki sağlar. Ya kuşatanlar şehrin içine sızar, geceleyin kuşatılanlar tarafından fark edilmeden lağımlardan geçer, kapıları açarak kendi ordularını içeri alırlar ve bunlar da düşmanları kendi evlerinde, hiçbir şeyden haberleri yokken katlederler ya da lağımcılar surların temellerine ulaştıklarında bunları mümkün olduğunca geniş bir şekilde kazarlar, oraya kuru keresteler yerleştirirler ve bu tür geçici bir yapıyla surların çöküşünü bekletirler. Buna ek olarak buraya çalılık ve alev alabilir maddeler de eklerler. Askerler hazır olduğu zaman ise bu yapıyı ateşe verirler, bütün tahta dayanaklar ve çalı çırpı yandığında sur aniden çöker ve istilacılara bir yol açar.

XXV. Düşmanlar şehre girerse kuşatılanlar ne yapmalıdır?

Sayısız örnekten, düşmanların şehre girdikten sonra katledildikleri ortadadır. Eğer kuşatılanlar surlara ve kulelere dayanır ve yüksek bölgeleri ellerinde tutarsa şüphesiz sonuç böyle olacaktır. Zira o zaman pencerelerden ve çatılardan yaşları ve cinsiyetleri fark etmeksizin herkes istilacıları taşlar ve diğer menzilli silahlarla büyük zor duruma sokar. Böyle bir şey yaşamamak için kuşatmacılar, bir kaçma fırsatı vererek direnişe son vermek amacıyla şehrin kapılarını sık sık açarlar. Çünkü zaruret, cesaretin umutsuz bir türüdür. Bu durumda kuşatılanlar için tek çare vardır; düşmanın gece veya gündüz şehre girdiği fark etmeksizin surları ve kuleleri tutmak, daha yüksek olan bölgelere tırmanmak, sokaklarda ve açık alanlarda savaşarak düşmanları dört bir yandan baskıya uğratmaktır.

244 Tıpkı *testudo*da olduğu gibi, kuşatma lağımı da ismini, Latincede tavşan anlamına gelen *cuniculus*tan almıştır.

XXVI. Düşmanın gizlice surları ele geçirmesini engellemek için hangi önlemler alınmalıdır?

Kuşatmacılar sık sık bir taktik düşünürler ve kendilerini güya umutsuzluktan uzak tutarlar. Fakat bütün korku geçtiğinde ve şehir büyük bir rehavete düşüp surlardaki nöbetleri terk ettiklerinde, kuşatmacılar gizlice merdivenlerle gelip surlara tırmanmak için gece karanlığında bu fırsattan istifade ederler. Buna karşı olarak, düşmanlar geri çekildiğinde büyük bir güvenlik tedbiri alınmalıdır ve özellikle surlarda ve hem de kulelerde, nöbetçilerin kış aylarında yağışlardan ve soğuktan, yaz aylarında ise güneşten korunabilecekleri küçük kulübeler bulundurulmalıdır. Ayrıca, kokularıyla düşmanların gelmekte olduğunu bilebilen ve havlayarak bunu haber veren son derece atik ve tetikte olan köpekleri kulelerde bulundurmanın da işe yaradığı kanıtlanmıştır. Diğer taraftan kazlar da çıkardıkları seslerle, hiç de aşağı kalmayan bir maharetle gece saldırılarını haber verirler. Zira Capitolinus'taki hisara saldıran Galyalılar, eğer Mallius kazların sesiyle uyarılıp direnişe geçmeseydi Roma ismini kökten kazıyacaklardı. Tek bir kuşun bütün dünyayı boyunduruğu altına alacak olan insanları kurtarmış olması kayda değer bir teyakkuz veya talihti.[245]

XXVII. Kuşatılanlara baskın yapıldığında.

Yalnızca kuşatmalarda değil, bütün savaş çeşitlerinde keşif yapmak ve düşmanın özelliklerini dikkatli bir şekilde öğrenmek her şeyden önemli olarak değerlendirilir. Zira, düşmanın kendisine düşen işten ne zaman paydos edeceğini, gün ortasında mı, akşam vakti mi, sık sık geceleyin mi yoksa yemek yenilen vakitlerde mi daha dikkatsiz bir konuma düşeceğini, ne zaman dinlenmek veya temel ihtiyaçlarını gidermek için her iki taraftaki askerlerin dağılacağını bilmezseniz, baskın yapmak için elverişli bir zaman hiçbir şekilde bulamazsınız. Bu, şehirde gerçekleşmeye başladığında kuşatıcılar düşmanlarının rehavete kapılması için kendilerini çarpışmadan kurnazca çekerler. Bu durum cezalandırılmamış bir şekilde

245 Hikâye, ünlü Roma yağmalanması sırasında olmuştur. Bkz. *Liv.* 5. 47; *Flor.* 1. 7. 15.

büyüdükçe, birdenbire kuşatma makinelerini ilerletir, merdivenleri dayar ve şehri ele geçirirler. İşte bu yüzden, bir baskın yapılacağı anlaşıldığında, karşı koymak için koşuşturan askerlerin düşmanların kafalarına doğru yuvarlayacak veya atacak malzemeleri ellerinin altında bulunsun diye taşlar ve diğer mancınık malzemeleri hazırda bulundurulur.

XXVIII. Kuşatanlar, kuşatılanların yaptığı beklenmedik saldırılardan kaçınmak için ne yapmalıdır?

Bir savsaklama söz konusu olduğunda kuşatmacılar da aynı şekilde beklenmedik saldırılara açık hâle gelirler. Zira, yemekle veya uykuyla meşgul olduklarında, dinlenmek veya başka zarurî bir iş için dağıldıklarında, kuşatılan halk birdenbire huruç eder hazırlıksız yakalananları katleder, koçbaşlarını, makinelerini ve kuşatma höyüklerini dahi yakar ve kendilerinin yıkımı için yapılmış olan bütün yapıları yerle bir ederler. Buna önlem olarak kuşatmacılar silah menzili dışında bir hendek kazarlar ve buna bir kuşatma höyüğü, çit seti ve kuleler ekleyerek şehirden yapılacak huruçlara karşı koymayı amaçlarlar. Bu tür tahkimat hattına "göğüs zırhı" derler. Tarih kitaplarındaki kuşatma tasvirlerinde sık sık bir şehrin "göğüs zırhı" ile kuşatıldığına rastlanır.

XXIX. Şehirlerin savunulduğu mancınıkların çeşitleri.

Yüksek bir konumdan atıldığında mızraklar, kurşun uçlu dartlar, zıpkınlar, büyük kargılar ve daha küçük olan mızraklar aşağıda bulunanlara daha şiddetli bir şekilde düşer. Ayrıca yaylardan atılan oklar ve elle, sapanla veya sapan değneğiyle atılan taşlar, atıldığı yer ne kadar yüksek olursa o kadar uzağa giderler. *Ballista* ve *onager*ler ise uzmanları tarafından ayarlandığı takdirde bütün savaş aletlerinden daha üstündür. Hiçbir cesaret veya hiçbir zırh askerlerin bu mancınıklardan korunmasını sağlayamaz. Zira, tıpkı bir yıldırım gibi vurdukları yeri ya paramparça ederler ya da delip geçerler.

XXX. Kuşatma kuleleri ve makineleri yapmak için nasıl bir ölçü kullanılmalıdır?

Şehrin yüksekliğini geçecek boyutta yapıldıkları takdirde kuşatma merdivenleri ve makineler, şehirleri ele geçirmek için ziyadesiyle faydalıdır. Bu konudaki ölçüm ise iki yöntemle yapılır: Birincisi, ince ve hafif bir iplik bir ucundan oka bağlanır, surun en üstüne gidecek şekilde bu ok hedefine ulaştığında, surların yükseklik ölçüsü ipliğin boyuyla anlaşılır. İkincisi ise, eğik düşen güneş kulelerin ve surların gölgesini yere vurduğunda, düşmanın haberi olmadan bu bölgelerin uzunluğu ölçülür, ayrıca on ayaklık bir sırık dik bir şekilde zemine saplanır ve gölgenin ölçüsü de aynı şekilde ölçülür. İşte bu bilgiyle şehrin yüksekliği, on ayaklık sırık sayesinde hiçbir şüphe olmadan öğrenildiği gibi ne kadar yüksekliğin ne kadar uzun bir gölge bıraktığı da anlaşılır.

Şehirlere saldırma veya onları savunma üzerine, savaş sanatı yazarlarının tavsiye ettiklerini ve son zamanlarda zarurîyetten ortaya çıkmış olan deneyimleri, inandığım üzere kamu yararına olacak şekilde özetledim, herhangi bir zamanda çıkabilecek su veya yiyecek kıtlığına karşı en özenli önlemlerin alınması gerektiğini tekrar tekrar hatırlattım; çünkü bu tür zorlukların herhangi bir yöntemle üstesinden gelinmesi mümkün değildir. Bu yüzden, bu hayati ihtiyaçların çok daha fazlası, kuşatmacıların ne kadar uzun bir süre kuşatmayı sürdürebilme yetilerinin bilinebildiği kadarıyla surların içinde stoklanmalıdır.

XXXI. Deniz savaşının kaideleri.[246]

Haşmetinizin buyruğuyla, kara savaşlarına dair olan anlatılar açıklanmış olduğu için artık odağın deniz savaşlarına verilmesi gerektiğini düşünüyorum, yenilmez imparator. Denizler uzun bir süredir

246 En erken savaş sanatı üzerine yazan yazarlardan olan Yunan Aeneas Tacticus, eserinin sonuna deniz savaşı üzerine dair bilgiler eklemiştir, fakat eserin bu kısmı kayıptır. Görünüşe göre konu üzerine geleneksel hâle gelen bu sıralamayı Vegetius da takip etmiş.

sakin olduğu[247] ve barbar toplumlarla karada mücadele edildiği için deniz savaşı sanatına dair söylenecek şeylerin sayısı daha azdır.

Roma halkı, devletlerinin haşmeti ve menfaati uğruna, kriz anında ihtiyaç olduğu için geçici olarak bir filo hazırlamaktan ziyade, hiçbir şekilde zor duruma düşmemek için filoyu daima hazırda tutardı.[248] Zira hiç kimse, donanımlı ve bir saldırının karşısında durmaya veya intikamını almaya hazır olduğunu bildiği bir krallığa veya halka savaş açmaya ya da bir zarar vermeye cesaret etmez. Bu doğrultuda, şehri korumak için çok uzakta olmaması adına Misenum ve Ravenna'da bir filoyla beraber birer de lejyon konuşlandırılmıştır; bunlar gerekli olduğu zamanlarda herhangi bir gecikme veya sapma olmadan dünyanın her yerine yelken açmak suretiyle ulaşabilirdi.[249] Zira Misenum filosu Galya'ya, İspanya'ya, Mauretania'ya, Afrika'ya, Mısır'a, Sardinya ve Sicilya'ya son derece yakın bir konumdaydı. Ravenna'daki filo ise doğrudan yelken açarak Epirus'a, Makedonya'ya, Achaia'ya, Propontis'e, Pontus'a, Doğu'ya, Girit ve Kıbrıs'a ulaşabilirdi. Savaşta hız cesaretten çok daha faydalıdır.[250]

XXXII. Bir donanmaya komuta eden askerî personellerin rütbeleri.

Misenum'daki filonun *praefectus*u, Campania'da konuşlanmış olan savaş gemilerinin komutasındaydı, İyonya Denizi'ndeki gemilerin komutasını ise Ravenna filosunun *praefectus*u üstleniyordu. Bu komutanların her birinin emrinde, her biri bir kohortta olmak üzere on *tribunus* vardı. Her savaş gemisinde bir tür kaptan olan,

247 MÖ 31 yılındaki Actium Deniz Savaşı ve Constantinus ile Licinius arasındaki Propontis Deniz Savaşı arasında Roma'da bir deniz savaşı olmamıştı, zira Akdeniz'de tek hâkim güç hâline gelen Roma'nın bir rakibi kalmamıştı.

248 Aşağıda bahsedildiği üzere Augustus, Misenum ve Ravenna'da kalıcı filolar kurmuştu, fakat Cumhuriyet döneminde de gerçekten Romalılar filoları uzun süre kullanabiliyordu. Bkz. Emanuele 1969: 43.

249 Bu filoları bu iki önemli şehirde konuşlandıran İmparator Augustus'tur. Bkz. *Aug.* 49. 1.

250 Vegetius kendi zamanındaki filodan bahsetmiyor. Görünüşe göre bugünkü adıyla Çanakkale Boğazı'nda ve Karadeniz'de Roma'nın filoları vardı (Cod. Theod. 8. 7. 21).

gemicilere özgü diğer görevlerden muaf tutulan, günlük bir görev ve yılmaz bir enerjiyle dümenciler, kürekçiler ve bahriye subayları yetiştirme sorumluluğu olan bir filo kumandanı bulunurdu.

XXXIII. Savaş gemileri isimlerini nereden alır?

Çeşitli eyaletler, muhtelif zamanlarda kuvvetli bir deniz kuvvetine sahip olurdu ve bu yüzden gemilerin çeşitleri farklıydı. Fakat Augustus, Actium Muharebesi'ni yürütüyorken ve Antonius, özellikle de Liburni kavminin sağladığı yardımcı birlikler sayesinde yenilmişken[251] bu büyük muharebenin sağladığı deneyimle, Liburni kavminin gemilerinin diğerlerinden daha donanımlı olduğu ortaya çıktı. Böylece, bu benzerliğini ve ismini benimseyerek imparatorlar filolarını Liburni kavmi gibi oluşturdular. Liburnia, Iadera[252] şehrinin yakınlarında bulunan, Dalmatia'nın bir bölgesidir. Bugün savaş gemileri bu toplumun örneğiyle yapılır ve isimleri *liburna*dır.[253]

XXXIV. Nasıl bir özenle savaş gemileri yapılır?

Bir ev yaparken, temellerinin, kumunun veya taşının önemli olması gibi gemi yaparken de bütün malzemeler dikkatli bir şekilde toplanmalıdır, zira bir evden ziyade bir geminin malzemesinin zayıf olması daha tehlikelidir. Bu sebeple savaş gemileri özellikle servilerden, kırsal veya ormanlık alanlardaki çam ağaçlarından, karaçamlardan veya köknar ağaçlarından yapılmalıdır. Gemileri demirden ziyade bronzla tutturmak daha faydalıdır; zira bu her ne kadar daha masraflı görünse de, demir çiviler sıcak havalardaki nemden, rutubetli koşullardan ötürü hızlı bir şekilde paslanıyorken bronz daha uzun süre dayandığı ve su altında bile özünü koruduğu için daha faydalıdır.

251 Henüz daha monarşi rejimine geçmemişken Roma'nın en önemli iç savaşlarından birinde Octavianus (Augustus), Marcus Antonius'a karşı MÖ 31 yılında, Yunanistan'ın batı kıyısındaki Actium'da savaşmıştır. Octavianus, Antonius ile Kleopatra'yı yendiği bu deniz muharebesinden sonra Roma'nın tek başına hâkimi olmuştur.

252 Bugün, Hırvatistan'ın batı kıyısındaki Zadar şehri.

253 Liburni kavmi, MÖ IV. yüzyıldaki korsanlık faaliyetleri dolayısıyla Roma'yla temas kurmuş, daha sonra da Romalıların müttefiki olmuştu.

XXXV. Keresteler kesilirken ne gözetilmelidir?

Savaş gemilerinin yapımında kullanılacak olan ağaçların yeni ayın 15. ile 22. günleri arasında kesilmesi özellikle gözetilmelidir. Bu sekiz gün içerisinde kesilecek keresteler çürümeye karşı sağlam olacaktır, diğer günlerde kesilen keresteler ise aynı yıl içinde bile, kurtların yiyip bitirmesiyle toz hâline dönüşür. İşte bu bilimin verdiği ve bütün gemi üretenlerin günlük deneyiminden gelen bir ders olagelmiştir; aynı şekilde, özellikle de bu günlerde kutlanmasına karar verilmiş olan dini bayramları yaşarken de bu durumu fark etmişizdir.

XXXVI. Keresteler hangi aylarda kesilmelidir?

Kerestelerin kesilmesi için en iyi zaman yaz gün dönümüdür, yani temmuz ve ağustos aylarıdır ve ayrıca sonbahar güz dönümünden itibaren 1 Ocak'a kadarki günlerdir. Zira bu aylarda nem buharlaşır, odun daha kuru ve bu yüzden daha dayanıklı olur. Ağacı kestikten hemen sonra keresteleri biçmekten veya keresteler biçilir biçilmez bunları gemilere monte etmekten kaçınılmalıdır, çünkü hem hâlâ tek parça olan hem de çifte kalas şeklinde bölünmüş olan ağaçlara kurumaları için bir süre verilmelidir. Zira hâlâ yaşken monte edilen ağaçlar doğal rutubetlerini dışa verirler ve geniş çatlaklar oluştururlar; bir denizci için kalasın kırılmasından daha tehlikeli bir şey yoktur.

XXXVII. Savaş gemilerinin boyutları üzerine.

Şimdi, gemilerin boyutu söz konusu olduğuna göre, en küçük savaş gemileri tek sıra kürekçiye, biraz daha büyük olanları çift sıra kürekçiye, elverişli boyutlarda olanları ise üç, dört bazen de beş sıra kürekçiye sahiptir. Bu hiç kimse için devasa görünmemelidir, zira Actium Muharebesi'nde çok daha büyük gemilerin çarpıştığı aktarılır ki, demek ki bunlarda altı ve hatta daha fazla sıra kürekçi vardı.[254] Bununla birlikte en büyük savaş gemilerinde, her iki tarafında da yirmi kürekçisi bulunan gözcü sandalları konulur; bu sandallara

254 Florus'a göre (2. 21. 5-6) Octavianus'un gemilerinde altı sıra kürekçi, Antonius'unkinde altı ila dokuz sıra kürekçi vardı.

Britanyalılar *picatus*[255] derler. Bunlar baskın yapmada, düşman sevkiyat gemilerini engellemede veya özenli bir şekilde gözlem yaparak düşman gemilerinin ilerleyişini veya planlarını tespit etmede kullanılır. Gözcü gemileri beyaz renkle ele verilmemesi için yelkenleri ve armaları, okyanus dalgalarını simgeleyen denizci mavisiyle boyanır, ayrıca gemilerin yanlarına sürülen balmumları da boyanır. Gemiciler ve bahriye subayları da, gece ve gündüz keşif yaparken kolayca gizlenmek için denizci mavisiyle üniforma giyerler.[256]

XXXVIII. Rüzgârların isimleri ve sayıları.

Silahlı bir orduyla beraber filoyla yelken alan biri ilk olarak fırtına belirtilerini tahmin etmelidir. Zira fırtınalar ve dalgalar savaş gemilerine genelde düşmanın verdiğinden çok daha büyük zararlar vermiştir. Bu bağlamda, doğa felsefesinin bütün nimetlerinden faydalanmak gerekir, çünkü rüzgârların ve fırtınaların doğasına dair, hava durumuyla ilgili bilgi kullanılarak çıkarım yapılır. Denizin sertliği söz konusu olduğunda, dikkatli olma durumu ihtiyatlı kişileri koruduğu gibi, dikkatsizlik de umursamazları boğar. İşte bu yüzden denizcilik sanatı ilk olarak rüzgârların sayısı ve isimlerini incelemelidir.

Eskiler, rüzgârların ana yönlerine bağlı olarak 4 ana rüzgârın gökyüzünün her bir parçasından estiğini düşünürdü, fakat sonraki çağların tecrübesi 12 adet rüzgâr olduğunu belirtmiştir.[257] Bu rüzgârların isimlerini herhangi bir şüphe olmaması için yalnızca Yunanca değil ayrıca Latince olarak da belirttik ki, ana rüzgârları belirterek bunlara sağ ve sol tarafında bitişik olan rüzgârları da açıklayalım. Öyleyse ilkbahar ekinoksundan başlayalım; bu rüzgâr, doğudaki ana noktadan doğar ve kendisine *Apheliotes,* yani (Latince) *Subsolanus*[258] denir.[259] Buna bitişik olan rüzgâr, sağ tarafındaki *Caecias*

255 Lat. sıvanmış, boyanmış.

256 Kamuflaj amacıyla.

257 Plinius, ilk başta 4, daha sonra 12 rüzgâr olduğunu söylemiştir. Sekiz rüzgâr olduğunu söyleyen ise Aulus Gellius'tur. Bkz. Emanuele 1969: s. 66.

258 Gündoğusu.

259 Vegetius rüzgârların ilk olarak Eski Yunancasını, sonra Latincesini veriyor. Bütün rüzgârlarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Emanuele 1969: s. 66.

veya *Euroborus*tur[260], soldaki ise *Eurus* veya *Vulturnus*dur. *Auster* olan *Notus*[261] ise güneydeki ana noktada bulunur. Bunun yanında sağ tarafta *Leuconotus,* yani *Albus Notus* bulunur, solda ise *Libonotus,* yani *Corus*[262] vardır. *Subvespertinus* olan *Zephyrus*[263] ise batıdaki ana noktayı tutar. Bunun bitişiğinde sağ tarafta *Lips* veya *Africus* vardır, solda ise *Iapyx* veya *Favonius* bulunur. Kuzeydeki ana noktada da *Aparctias* veya *Septentrio*[264] bulunur, bunun yakınında sağ tarafta *Thrascias* veya *Circius*[265], sol tarafta da *Boreas* veya *Aquilo*[266] vardır.

Bu rüzgârlar genelde her biri teker teker eser, fakat zaman zaman çift çift de olabilir; büyük fırtınalarda ise aynı anda üçü birden eser. Doğal olarak dingin ve sakin olan denizler bu rüzgârların şiddetine uğrayıp, köpüren dalgalarıyla coşarlar. Rüzgârların esintisiyle, mevsimin ve bölgelerin doğasına göre, fırtınalar ve iyi hava koşulları tekrardan fırtınalı olduktan sonra açık havalar tekrar yaşanır. Arkadan esen bir rüzgâr olduğu zaman filo istenilen limana ulaşabilir, fakat ters rüzgâr filoyu çapa atmaya, geri gitmeye veya tehlikeye girmeye mecbur bırakır. İşte bu yüzden, rüzgârların bilgisini dikkatli bir şekilde araştırmış kişinin gemi kazasına uğraması çok zordur.

XXXIX. Hangi aylarda yelken açmak güvenlidir?

Şimdi ayları ve günleri inceleyelim. Zira denizin şiddeti ve sertliği bütün bir yıl boyunca deniz yolculuğu yapmaya izin vermez, bununla birlikte bazı aylar yelken almak için son derece elverişli, bazıları şüpheli, geri kalan aylar ise doğanın bir kanunu olarak filolar için elverişsizdir. Pleiades'in doğuşundan sonraki dönem olan Pachon seyrini tamamladığında, 27 Mayıs'ın altı gün öncesinden, Eylül'ün 14. gününe tekabül eden Arcturus'un doğuşuna kadarki dönemde yelken açmanın güvenli olduğu düşünülür, zira yaz sayesinde denizin

260 Keşişleme.
261 Kıble.
262 Lodos.
263 Günbatısı.
264 Yıldız.
265 Karayel.
266 Poyraz.

şiddeti biraz zayıflar. Bu tarihten itibaren Kasım'ın 11. gününe kadar yelken açmak riskli ve tehlikeye açıktır, zira 13 Eylül'den sonra, son derece sert bir yıldız olan Arcturus yükselir, 24 Eylül'de şiddetli ekinoks fırtınaları belirir, 7 Ekim civarında yağmurlu Haedi ve 11 Ekim'de de Taurus doğar. Kasım ayından itibaren ise Vergilia kış dönümü sık sık fırtınalarla gemi yolculuğuna engel olur. 11 Kasım'dan 10 Mart'a kadar da denizler kapanır. Çünkü son derece kısa olan gündüzler ve aşırı uzun olan geceler, kesif bulutlar, sisli havalar, yağmur ve karla tesiri iki kat artan şiddetli rüzgârlar yalnızca filoları denizden uzak tutmakla kalmaz, ayrıca karadan yapılan yolculuklara da ket vurur. Fakat birçok şehirde yıllık festivaller ve kamuya açık gösterilerle kutlanan, tabiri caizse deniz yolculuğunun doğuşundan sonra 15 Mayıs'a kadarki tarihlerde de yelken açmaya kalkışmak, çok fazla yıldız doğması ve yılın mevsimi dolayısıyla tehlikelidir; tüccarların hareketleri durmasa da, kendi çıkarları için ticaretle uğraşanların cüretkâr bir şekilde acele etmesinden ziyade bir ordunun savaş gemileriyle yelken alması hususunda büyük bir dikkat gösterilmelidir.[267]

XL. Fırtına alametleri nasıl gözlenmelidir?

Buna ek olarak, diğer yıldızların doğuşu ve batışı son derece şiddetli fırtınaların çıkmasına sebep olur. Her ne kadar bu konuda yazarların tanıklıklarıyla belirli günler olsa da yine de, çeşitli durumlardan ötürü bazı koşullar değiştiği ve kabul edilmesi gereken bir şey olduğu üzere insanlığın bilgisi semavî bilimin tamamına erişemediği için, bahri gözlemleri üç parçaya ayırırlar. Fırtınaların ya belirlenen günde ya da bu günden önce veya sonra çıktığı kabul edilmiştir. Buradan hareketle, önceden çıkan fırtınalara προχειμάζειν,[268] olması gerektiği günde çıkanlara χειμάζειν,[269] sonradan çıkanlara ise

267 Antikçağda tüccarlar, daha çok zenginleşmek için, tehlikeli olsa bile açık denizlere açılabiliyordu. Bununla birlikte, MS 380 yılındaki bir yasaya göre (Cod. Theod. 13. 9. .3) denizler, tüccar gemileri için 1 Nisan'dan 15 Ekim'e kadar açıktı.

268 "Erken rüzgâr".

269 "Rüzgâr".

μεταχειμάζειν[270] denir. Bütün bu fırtınaları sayıp dökmek gereksiz veya uzun bir iş olarak görünüyor, çünkü çok sayıda yazar bütün ayların ve günlerin listesini fevkalade bir şekilde vermiştir zaten. Ayrıca gezegen dedikleri yıldızların geçişleri de Yaradan Tanrı'nın iradesiyle çizmiş olduğu yörüngedeki yıldız kuşağına girdiğinde ya da çıktığında genellikle sakin havayı bozar. Ay günleri de fırtınalarla doludur ve yalnızca bilimsel çalışmalar değil ayrıca sıradan insanların bile deneyimlerinin gösterdiği üzere denizcilerin fazlasıyla korkması gereken zamanlardır.

XLI. Mevsimsel işaretler üzerine.

Bununla birlikte, açık havaların ardından gelecek fırtınaları ve fırtınaların ardından gelecek açık havaları belirten bazı işaretler vardır; bunları Ay'ın küresi tıpkı bir aynadaymış gibi gösterir. Ay'ın kızıl tonu fırtınaları, mavisi yağışı, ikisinin karşımı ise fırtınalı yağmurları ve şiddetli kasırgaların işaretidir. Ay'ın yüzünde takındığı gülen ve parlak hâli, özellikle de eğer dördüncü doğuşunda boynuzları kütleşmemiş şekilde kızıl değilse veya bir buhar kütlesiyle kaplanıp kararmamışsa, deniz yolculuğu için açık havayı vaat eder. Ayrıca Güneş de doğduğu veya günü bitirdiği zaman, iyi dağılmış bir ışığın tadını çıkarıp çıkarmadığı veya yoluna çıkan bulutlarla rengi çeşitlenip çeşitlenmediği, alışılmış ışıltısıyla parlayıp parlamadığı veya arasına fırtınalar girdiği için öfkeli olup olmadığı, sönük veya yaklaşan yağmurla lekeli olup olmadığına dair işaretler verir. Ayrıca hava, deniz ve bulutların şekli ve boyutları da teyakkuzda olan gemicileri bilgilendirir. Bazı bilgiler kuşlar, bazıları da, Vergilius'un *Georgica* adlı eserinde neredeyse tanrısal bir maharetle belirttiği[271] ve Varro'nun da özenli bir şekilde denizcilikle ilgili kitaplarında yer verdiği üzere[272] balıklar tarafından

270 "Sonradan çıkan rüzgâr".

271 *G.* 1. 351.

272 Varro'nun bu kitapları günümüze ulaşmamıştır. Bununla birlikte, Vegetius'un bahsettiği bilgi tam olarak Vergilius'ta değil, Plinius'un *Doğa Tarihi* adlı kitabında verilmiştir. Bkz. *HN.* 18. 361.

verilir. Eğer dümenciler bunları bildiğini ileri sürüyorsa, yalnızca deneme yanılma yöntemiyle öğrendikleri kadar bilebilirler; daha derin bir bilgi onları yönlendirmemiştir.

XLII. Gel-gitler yani akıntılar üzerine.

Deniz unsuru dünyanın üçüncü parçasıdır, fırtınaların büyük şiddetine ek olarak deniz suyu, kendi nefesi ve devinimiyle de hız kazanır. Zira hem gündüz hem geceleyin olmak üzere belirli zamanlarda "debi" dedikleri deniz basıncında yükselme olur, hızla bir oraya bir buraya gider, tıpkı taşkın nehirler gibi kâh karaya taşar, kâh kendi derinliklerine doğru geri akar. Bu iki yönlü hareket, gemilerin arkasında olduğunda onların rotalarına yardımcı olurken, önlerinde olduğunda ise gemileri alıkoyar. Zira gelgitler, savaşa girecek taraf için büyük bir dikkatle kaçınılması gereken bir şeydir. Gelgitlerin kuvveti küreklerin yardımıyla alt edilecek bir şey değildir; zaman zaman fırtınalar dahi gelgitlere boyun eğer. Muhtelif bölgelerde gelgitler, Ay'ın doğuşu ve batışındaki değişen koşullara göre belirlenen zamanlarda farklılıklar gösterebileceği için, bir deniz savaşı yapacak olan kişi denizin ve bölgenin özelliklerini bir çatışmaya girmeden önce öğrenmek zorundadır.

XLIII. Konum bilgileri ve kürekçiler üzerine.

Çıkıntı yapan veya gizli olan kayalıklarla beraber tehlikeli sulardan, sığlıklardan ve kum yığınlarından kaçınmak için yelken açacakları yerleri ve limanları iyi bilmek gemicilerin ve dümencilerin yapması gereken bir şeydir. Deniz ne kadar derin olursa güvenlik de o kadar yüksek olur. Filo kumandanlarında dikkat, dümencilerde maharet, kürekçilerde kuvvet aranır; zira deniz savaşları dingin sularda yapılır, savaş gemileri düşman gemilerine mahmuzlarıyla saldırır ve karşılığında saldırılardan fırtına esintileriyle değil de kürek darbeleriyle kaçınırlar. Bu tür harekâtlarda kürekçilerin kuvveti ve dümene komuta eden görevlinin mahareti zaferi getirir.

XLIV. Donanma silahları ve mancınıkları üzerine.

Kara savaşları birçok çeşit silah gerektirir; fakat deniz savaşları, çarpışma sanki surlarda ve kulelerde gerçekleşiyormuş gibi makineler ve mancınıklar dahil olmak üzere daha çok çeşit silah gerektirir. İnsanların suyla veya ateşle ölüp gittiği bir deniz muharebesinden daha acımasız ne olabilir ki? İşte bu yüzden, askerlerin baştan aşağı zırhlar, göğüslükler, miğferler ve hatta baldır zırhlarıyla korunabilmesi için zırhlar en çok özen gösterilecek şey olmalıdır. Gemi üzerinde savaşan hiç kimse zırh ağırlıkları hakkında sitemde bulunamaz. Çok daha dayanıklı ve geniş kalkanlar da taşların şiddetine karşı kullanılır. Çengellerden, borda kancalarından ve diğer donanma silahlarından ayrı olarak oklar, mızraklar, sapanlar, sapan değnekleri, kurşun uçlu dartlar, *onager*ler, *ballista*lar, *scorpio*lar, kargılar ve taşlar da deniz savaşlarında kullanılır. Cesaretlerine güvenip savaş gemilerini yakınlara getirenler, köprü atıp kılıçlarıyla *comminus* dedikleri göğüs göğse çarpışmaya girmek için düşman gemilerine geçtiklerinde bunlardan daha tehlikeli olurlar. Ayrıca büyük gemilerde, tıpkı surdaymış gibi yüksek bir güverteden atış yaparak düşmanlarını daha kolay bir şekilde yaralamak veya öldürmek amacıyla istihkâmlar ve kuleler de dikerler. Yakıcı yağla, kıtıkla, sülfür ve bitümle kaplanmış oklar, düşman gemilerinin ortasına alevli *ballista*larla atılır ve daha sonra tutuşmaya elverişli malzemeler balmumuyla, zift ve reçineyle kaplı olan tahta döşemeleri ateşe verirler. Bazıları demirle ve taşla can verir, bazıları da suyun içinde yanarak ölmeye mecbur bırakılır; çok sayıda ölüm çeşidinin arasında en acı olanı, gömülmeyen cesetlerin balıklar tarafından yenilmek üzere bırakılmasıdır.

XLV. Deniz savaşında nasıl tuzak kurulur?

Kara muharebelerinde olduğu gibi, hiçbir şeyden haberi olmayan denizcilere de baskınlar yapılır ve adaların arasındaki elverişli dar alanlarda tuzaklar kurulur. Gemileri kolayca hazırlıksız bir şekilde yakalayıp yok etmek için bu şekilde yapılır. Eğer düşman gemicileri uzun süredir kürek çekmekten ötürü bitkin düşmüşse, ters rüzgârla zor durumdaysa, akıntı gemilerinin mahmuzlarına tersten geliyorsa, düşmanlar hiçbir şeyden şüphe etmeden uyuyorsa, demirledikleri

yerden başka bir çıkış yoksa ve muharebe için istenen elverişli an geldiyse, talihin lütfu ele alınmalı ve çarpışmaya bir şans verilmelidir. Fakat şayet düşman dikkati sayesinde tuzaktan kurtulur da iş açık savaşa dönerse, o zaman gemiler ovadaki gibi düz bir nizamda değil de hilale benzer kavisli bir savaş nizamı almalıdırlar. Yani kanatlar ileride merkez ise geride olmalıdır. Eğer düşman yarma harekâtı yapacak olursa, işte bu dizilimle kuşatılabilir ve batırılabilir. Savaş gemilerinin ve denizcilerin ana kuvveti kanatlarda bulundurulmalıdır.

XLVI. Açık bir muharebede deniz savaşı zuhur ederse ne yapılmalı?

Son olarak, donanmanı derin ve açık denizde tutmanız her zaman daha iyidir. Düşman donanması ise kıyıya püskürtülmelidir. Zira kıyıya yaklaşanlar saldırı güçlerini yitirirler. Bu tür bir çarpışmada sırıklar, borda kancaları ve çift ağızlı baltaları olmak üzere üç tür silahın zafere en çok katkıyı yaptığı bilinir. Sırık, gemi direğinden sallanan ve her iki ucunda da demir bir başlığı bulunan, tıpkı sere cundası gibi uzun ve ince bir saptır. Gemiler düşman gemilerinin sancak veya iskele tarafına yapıştıklarında, bir koçbaşı yerine bu sırığı şiddetli bir şekilde saplarlar. Bu şekilde düşman savaşçıları veya gemileri şüphesiz bir şekilde kesilip biçilerek katledilir ve genelde gemiyi de delip geçer. Borda kancası, tıpkı bir orak gibi kavisli olan ve uzun sırıklara tutturulan oldukça keskin demir bir palaya denir. Sere cundasının bağlı olduğu selviçeyi hızlı bir şekilde kesip atar ve yelkenler savaş gemisini yavaş ve kullanışsız duruma getirdikten sonra çöker. Çift ağızlı balta, her iki tarafında da son derece geniş ve keskin bir demirin bulunduğu bir baltadır. Bu silahlar vasıtasıyla, son derece yetenekli denizciler veya bahriye subayları çarpışmanın tam ortasında küçük kayıkların içinde gizlice, düşman gemilerinin dümen donanımlarını bağlayan halatları keserler. Böyle yapıldığında gemi derhal ele geçirilir, silahsız ve saf dışı bırakılır. Dümencisini kaybetmiş bir kişi için geriye bir kurtuluş kalır mı ki?

Günlük nöbetlerle Tuna Nehri'ndeki gözetleme mevkilerini denetleyen nehir gözcü gemileri hakkında sessiz kalmalıyım diye düşünüyorum, zira bunların gittikçe artan kullanımı, kadim doktrinin göstermiş olduğundan çok daha geniş bir bilgi ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Aen. Vergilius, *Aeneas*

Kullanılan Metin: Vergilius, *Aeneas* (Çev. İ. Z. Eyüboğlu). İstanbul: 2010.

Agr. Cato, *De Agricultura*

Kullanılan Metin: M. P. Cato, M. T. Varro, *On Agriculture*, Ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, With an English Translation by William Davis Hooper. London: 1934.

Amm. Marc. Ammianus Marcellinus, *Res Gestae (Roma Tarihi)*

Kullanılan Metin: Ammianus Marcellinus, *Roma Tarihi* (Çev. Samet Özgüler). İstanbul: 2019.

Aug. Suetonius, *Divus Augustus*

Kullanılan Metin: Gaius Suetonius Tranquillus, *On İki Caesar'ın Yaşamı* (Çev. Fafo Telatar, Gül Özaktürk). Ankara: 2008.

BAlex. Caesar – Aulus Hirtius, *Bellum Alexandrinum*

Kullanılan Metin: *Caesar: Alexandrian, African and Spanish Wars*, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, With an English Translation by A. G. Way. London: 1955.

Cat. Sallustius, *Bellum Catilinae*

Kullanılan Metin: Sallust, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by J. C. Rolfe. London: 1921.

Cod. Theod. Codex Theodosianus

Kullanılan Metin: Theodosiani Libri XVI, Ed. T. Mommsen, P. M. Meyer. Berlin: 1905.

Cons. Hon. Claudianus, *De Consulatu Honorii*

Kullanılan Metin: Claudian I, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by M. Platnauer. London: 1922.

Controv. Seneca, *Controversiae*

Kullanılan Metin: Ed. E. H. Warmington, E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, L. A. Post With an English Translation by M. Winterbottom. London: 1974.

De arch. Vitruvius – *De Architectura*

Kullanılan Metin: Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap* (Çev. Suna Güven). 2015.

Demetr. Plutarkhos, *Demetrios*

Kullanılan Metin: Plutarch's Lives: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by Bernadotte Perrin. London: 1920.

De Regno Synesius, *De Regno*

Kullanılan Metin: *Synesius Cyrenensis Opera Omnia.* Ed. J. P. Migne. Paris: 1864.

Dig. Digesta

Kullanılan Metin: Corpus Iuris Civilis Vol. I. Digesta, Ed. T. Mommsen, P. Krueger. Berlin: 1928.

Diod. Sic. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historia*

Kullanılan Metin: *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes*, Vol. I, II, VII, VIII, XII, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, With an English Translation by C. H. Oldfather, F. R. Walton, C. L. Sherman. London: 1968, 1967, 1952, 1963, 1967.

Epis. Horatius, *Epistulae*

Kullanılan Metin: Horace: Satires, Epistles and Ars Poetica, Ed. Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, With an English Translation by H. Rushton Fairclough. London: 1942.

Epit. Oxyrh. Titus Livius, *Epitome Oxyrhynchica*

Kullanılan Metin: T. Livi Periocharum Fragmenta Oxyrhynchi Reperta, Ed. O. Rossbach. 1909.

Etym. Isidoros, *Etymologiae*

Kullanılan Metin: *Isidori Hispalensis Episcopi Etymologoiarum sive Originum Libri* XX, Ed. W. M. Lindsay. Oxford: 1911.

Eutr. Eutropius, *Breviarum Historiae Romanae*

Kullanılan Metin: Eutropius, *Kısa Roma Tarihi* (Çev. Ç. Menzilcioğlu). İstanbul: 2016.

G. Vergilius, *Georgica*

Kullanılan Metin: Vergilius, Çiftçilik Sanatı (Çev. Ç. Dürüşken). İstanbul: 2015.

Fast. Ovidius, *Fasti*

Kullanılan Metin: *Fasti (I-VI) Roma Takvimi ve Festivaller* (Çev. Asuman Coşkun Abuagla). İstanbul: 2016.

Flor. Lucius Annaeus Florus, *Epitome*

Kullanılan Metin: Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History, With an English Translation by E. S. Forster. London: 1947.

Hdt. Herodotos, *Historia*

Kullanılan Metin: Herodotos, *Tarih* (Çev. Müntekim Ökmen). İstanbul: 2015.

Hist. Sallustius, *Historiae*

Kullanılan Metin: C. Sallusti Crispi Historiarum Reliquiae, Ed. B. Maurenbrecher. Leipzig: 1891.

Hist. Aug. Historia Augusta

Kullanılan Metin: *The Scriptores Historiae Augustae* Vol I, II, III, Ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, G. P. Goold, With an English Translation by David Magie. London: 1921, 1993.

HN. Plinius, *Naturalis Historia*

Kullanılan Metin: Pliny, *Natural History* Vol. I, II, III, V, VIII IX, Ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, With an English Translation by H. Rackham, W. H. S. Jones. London: 1940, 1961, 1963, 1967.

Il. Homeros, *Ilias*

Kullanılan Metin: Homer: *The İliad*, Vol. I, II, With an English Translation by A. T. Murray. London: 1928, 1976.

Iug. Sallustius, *Bellum Iugurthinum*

Kullanılan Metin: Sallust, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by J. C. Rolfe. London: 1921.

Ling. Varro, *De Lingua Latina*

Kullanılan Metin: Varro, On the Latin Language Vol, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by Roland G. Kent. London: 1938.

Liv. Titus Livius, *Ab Urbe Condita*

Kullanılan Metin: Livy in Fourteen Volumes, Vol. I, II, V, VI, VII, VIII, X, Ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, L. A. Post, E. H. Warmington, With an English Translation by B. O . Foster, F. G. Moore. London: 1940, 1943, 1949, 1967.

NA. Aulus Gellius, *Noctes Atticae*

Kullanılan Metin: Auli Gellii Noctium Atticarum Libri XX Vol. Prius, Alterum, Ex Recensione M. Hertz, Ed. C. Hosius. Leipzig: 1871, 1903.

NGS Caesar, *Notlar – Galya Savaşı Üzerine (Bellum Gallicum)*

Kullanılan Metin: *Notlar – Galya Savaşı Üzerine* (Çev. Samet Özgüler). Ankara: 2017.

NİS Caesar, *Notlar – İç Savaş Üzerine (Bellum Civile)*

Kullanılan Metin: *Notlar – İç Savaş Üzerine* (Çev. Samet Özgüler). Ankara: 2018.

Off. Cicero, *De Officiis*

Kullanılan Metin: Cicero, *Yükümlülükler Üzerine* (Çev. C. C. Çevik). İstanbul: 2013.

Polyb. Polybius

Kullanılan Metin: Polybius, The Histories, Vol. III, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by W. R. Paton. London: 1979.

Pyrrh. Plutarkhos, *Pyrrhus*

Kullanılan Metin: Plutarch's Lives: Demetrius and Antony, Pyrrhus and Caius Marius, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by Bernadotte Perrin. London: 1920.

Rust. Varro, *De Re Rustica*

Kullanılan Metin: M. P. Cato, M. T. Varro, On Agriculture, Ed. T. E. Page, E. Capps, W. H. D. Rouse, With an English Translation by William Davis Hooper. London: 1934.

Sert. Plutarkhos, *Sertorius*

Kullanılan Metin: Plutarch's Lives: Sertorius and Eumenes, Phocion and Cato the Younger, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by Bernadotte Perrin. London: 1919.

Str. Frontinus, *Strategemata*

Kullanılan Metin: Frontinus, The Stratagems and the Aqueducts of Rome, Ed. E. Capps, T. E. Page, W. H. D. Rouse, With an English Translation by C. E. Bennett. London: 1925.

Val. Max. Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium*

Kullanılan Metin: Valerii Maximi Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem, Ed. C. Kempf. Leipzig: 1888.

Modern Kaynaklar

Allmand, C. *The De Re Militari of Vegetius. The Reception, Transmission and Legacy of a Roman Text in the Middle Ages.* Cambridge: 2011.

Milner, N. P. *Vegetius: Epitome of Military Science.* Liverpool: 2001.

Emanuele, P. D. *Vegetius on the Roman Navy: Translation and Commentary, Book Four, 31 – 46.* The University of British Columbia: 1969.

Kullanılan Latince Edisyon

Lang, C. (ed.). *Vegetius. Epitoma Rei Militaris.* Leipzig: 1885.

DİZİN

A

Actium 150, 151, 152
Afrikalılar 29
Alan 19, 62, 127
Ambrones 104
ambulatum 51
Antiochus 121, 122
armaturae 68, 69
askerî tribunus 54, 66
Atilius Regulus 79
Atinalılar 36
Augustalis 62
Augustus 10, 20, 25, 37, 51, 58, 59, 60, 62, 65, 71, 127, 150, 151

B

bahşiş 72
Balea Adaları 42
ballista 65, 123, 144
barritus 112
bebra 47
beneficiarius 62
Bessi 65, 146

C

Caepio (Quintus Servilius) 104
Campania 150
Campus Martius 39
Capaneus 144
Capitolinus 129, 130, 147
Cato 17, 20, 31, 37, 41, 42, 59
Celsus 20, 37
Cermenler 13
Cimbri 104
circumitor 98
Claudius 42
Claudius (Appius Pulcher) 42
concaedes 120

Ç

çember dizilim 50

D

Dacialılar 52
Dalmatia 151
Dardanlar 57
Darius 83
decumana 49
decurio 67
deve 121
dictator 32
digmata 70
draco 46, 62, 66

E

Epiruslular 52

F
falanks 20, 57
ferentarii 69, 108
fil 122
Flavialis 62
Frontinus 20, 21, 37, 42, 59, 118

G
galearius 39, 93
Galyalılar 12, 29, 57, 130, 147
Georgica 156
Gotlar 45, 51, 130

H
Hadrianus 10, 20, 37, 51
Hannibal 13, 42, 52, 80, 107, 122
hastati 46, 47, 58, 69
Herculiani 43
Hindistan 52
Homeros 17, 34, 46
Hun 127

I
Iadera 151
Illyria 43
Ioviani 43
Iugurtha 30, 104, 122

İ
İsa 17, 60
İspanyollar 29
istihkam praefectusu 54, 65

K
kama 50, 111, 112, 113, 114, 115, 117
Kartaca 12, 13, 18, 42, 52, 59, 80, 104
Kartacalılar 12, 111
kartal 60, 61, 62, 63, 66
Keltiberler 57
kışla praefectusu 65
koçbaşı 65, 135, 140, 142, 145, 159
Ksantippos 80
Kutsal Ruh 17, 60

L
lağımcı 65, 146
legatus 64
lejyon praefectusu 64, 65
librarius 62
Liburni 151
Lucania 122

M
Makedonlar 52, 57
Mallius (Gnaeus Maximus) 104, 147
Mantua 34
manuballista 145
Marius 9, 104
Mars 34, 52
Marsuslar 51
Mattiobarbuli 43
Mazices 121
Metellus (Quintus Caecilius) 104
Minotaurus 92
Misenum 150
Mithridates 83, 121
Moesialılar 52

N
Numantialılar 42
Numidia 30, 122

O
Octavianus 25, 151, 152
onager 76
optionis 62

P
Paternus 20, 37
Pelignuslar 51

Persler 103
pilum 47, 68
Pompeius 38, 84
praefectus praetorio 64
praetor 48, 49, 64, 73, 84
praetoria 48
primus hastatus 63
primus pilus 63, 73
principes 46, 47, 58, 63, 68
Pyrrhus 122

Q
Quinctius Cincinnatus 32

R
Ravenna 16, 150
Rodos 143
Romulus 61

S
Sallustius 17, 32, 38, 127
Samnitler 51
Saracenler 127
Scipio Africanus 42, 104
scorpio 145
secundus hastatus 63
Sertorius 35, 38
Spartalılar 36, 79, 102, 111
spatha 68
spiculum 68
supernumerarius 71

T
tessera 62
testudo 132, 140
Teutones 104
Thebai 144
Tiber 32, 39
tragularius 69
Traianus 10, 20, 37, 46, 59
Trakyalılar 52
triarii 46, 47, 58, 69
Tydeus 34

U
Urcilliani 121

Ü
üçgen dizilim 50

V
Varro 17, 20, 34, 56, 61, 156
velites 110, 122
Vergilius 17, 34, 44, 56, 156
vericulum 68
vexillatio 56, 89

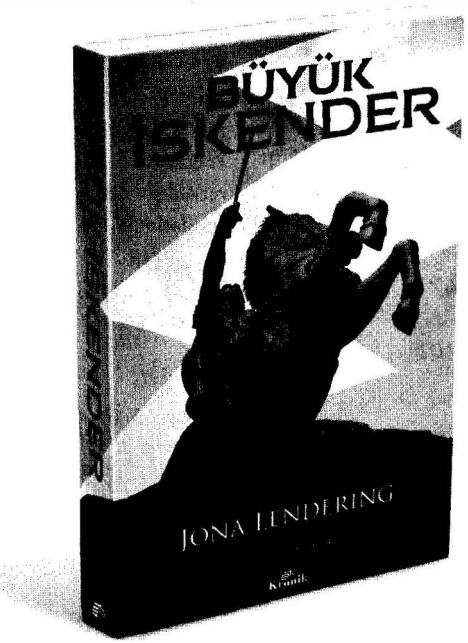
X
Xerxes 83

Y
yüzbaşı 63, 64, 67, 73, 122

Büyük İskender

JONA LENDERING

Tarihçi Jona Lendering, Büyük İskender adlı bu roman tadındaki kitabında; karakteriyle, savaştığı ordularla, iletişimde olduğu devletlerle ve tüm felsefesiyle İskender'in hayatını anlatıyor. Antikçağ Yunan hikâyelerinden, Babil hükümdarlık kayıtlarından, İran kökenli belgelerden yararlanarak daha önce benzeri görülmemiş bir biyografik eser sunuyor.



ROMA SAVAŞ SANATI

FLAVIUS·VEGETIUS·RENATUS

BİR "SAVAŞ MAKİNESİ" OLARAK ROMA ORDUSUNUN ÖZELLİKLERİ...

Roma İmparatorluğu'nda askerler hangi fiziksel durumlara göre seçilirdi? Silah ve teçhizat kullanımı ile vuruş teknikleri ve tatbikatlar nasıl geliştirilmişti? Roma lejyonlarının önemi ve savaş taktikleri neydi? Roma ordusunda isyanlara karşı nasıl önemler alınmıştı? Tuzak ve pusular nasıl kurulurdu? Savaşa dair prensipler nelerdi? Kuşatma yöntemleri olarak hangileri kullanılıyordu? Deniz savaşlarına nasıl hazırlanılıyordu? Rüzgâr çeşitlerinden, gelgitlerden ve diğer mevsimsel özelliklerden nasıl yararlanılıyordu?

MS IV. yüzyılın ortalarında doğmuş ve MS V. yüzyılın başlarında öldüğü düşünülen Romalı yazar Flavius Vegetius Renatus, I. Theodosius'a adadığı tahmin edilen bu eserinde Roma'nın askerî sorunlarına çözümler aramaktadır. Herhangi bir askerî alanda görev yapmadığı hâlde eriştiği geniş kapsamlı antik metinlerden derlediği *Savaş Sanatı (De Re Militari)* ile kendi dönemi ve özellikle de Orta Çağ ve Yeni Çağ boyunca oldukça popüler bir isim olmuştur.

Bir "savaş makinesi" olan Roma ordusu, neredeyse her zaman savaşma isteğindeydi ve hatta zorunluluğundaydı. Ancak özellikle MS IV. yüzyılda ordu, büyük sorunlarla yüzleşmeye başladı. Yabancı toplumların akınları, savaş sürelerinin uzaması, disiplinin azalması, profesyonel asker bulmanın zorlaşması Roma ordusunun başarı istikrarını sarsmaya başladı. İşte Renatus'un eserinin önemi burada ortaya çıkmaktadır. O, Roma ordusunda reform gerçekleştirmek için gerekli hususları bir talimname formunda bir araya getirmiştir.

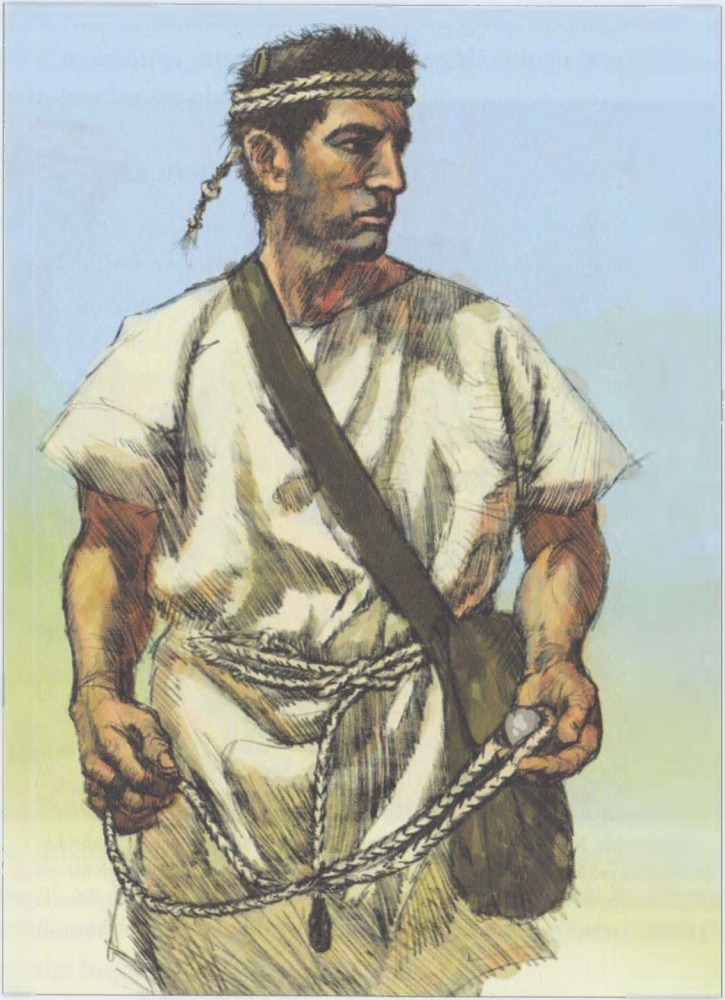
XII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Batı'da en çok okunan teknik kitaplardan biri olan *Roma Savaş Sanatı*,
Antik Çağ serimizin ilk kitabı...



Kronik
₺22,00
KDV'den muaftır.
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN 978-605-7635-22-8
9 786057 635228



Bu görselde, MÖ 75 yılındaki iç savaş esnasında, İspanya'daki Valencia şehrinde Pompeius'a sadık olan lejyonerler, Quintus Sertorius'un askerleriyle şiddetli bir sokak çatışması yaşıyor. Burada, her iki ordunun lejyonerleri ve süvarileri hem saplama hem de doğrama amaçlı uzun kılıçlarını kullanıyor. *Rome at War*, Osprey Publishing, 2018.



Bir Balear Sapancısı. Johnny Shumate



Roma silahşörlüğü, sürekli bir şekilde yapılan tatbikatlara bağlı kapsamlı bir talim sistemi ile tam gelişmiş bir sanattı. Burada, İspanya'daki Numantia dışında bulunan ordugâhta lejyonerler, yüzbaşılarının talimatları doğrultusunda silahla talim yapıyor. Bazıları birbirleriyle ahşap kılıçlar kullanarak savaşıyor, bazıları da deneme tahtasıyla talim yapıyor. *Rome at War*, Osprey Publishing, 2018.



Cannae Muharebesi'nde öldürülen Roma konsülü ve kumandanı L. Aemilius Paullus'un ön planda olduğu görsel.
John Trumbull, 1773.



Soldan sağa, *tribunus*, süvari ve iki piyade.
Rome at War, Osprey Publishing, 2018.



Milvius Köprüsü Muharebesi, MS IV. yüzyılda Roma'nın yaşadığı en önemli iç savaşlardan biriydi. Giulio Romano, 1524.



XVIII. lejyondan Marcus Caelius'un mezar taşı.
Birinci kohortun yüzbaşı olarak zırhındaki detaylar dikkat çekici.



Bu görselde lejyoner savaş teknikleri görülüyor. Sol üstte, tipik bir ağır silahlı lejyoner, kılıcıyla hücum etmeden önce ağır mızrağını atıyor. Sağ üstte, özel bir hafif silahlı lejyoner var. Sol altta, zırhı olmadan ilerleyen sıradan bir lejyoner varken, sağ altta da çömelme pozisyonundaki bir lejyoner görülüyor.

Rome at War, Osprey Publishing, 2018.



MS 283-9 yıllarında Sâsâni Persleri Roma eyaleti Mezopotamya'yı istila etti. MS 243 yılında Roma saha ordusu, Rhesainada Perslere karşı bir zafer kazanmıştı. Bu çizimde II. Traiana Lejyonunun lejyonerleri, geri çekiliyormuş gibi yaparak dikenlere ve çivilere doğru yemledikleri kovalayan süvarilere karşı hücum yapıyor.
Rome at War, Osprey Publishing, 2018.



Zama Muharebesine ait bir görsel. Cornelis Cort, 1567.



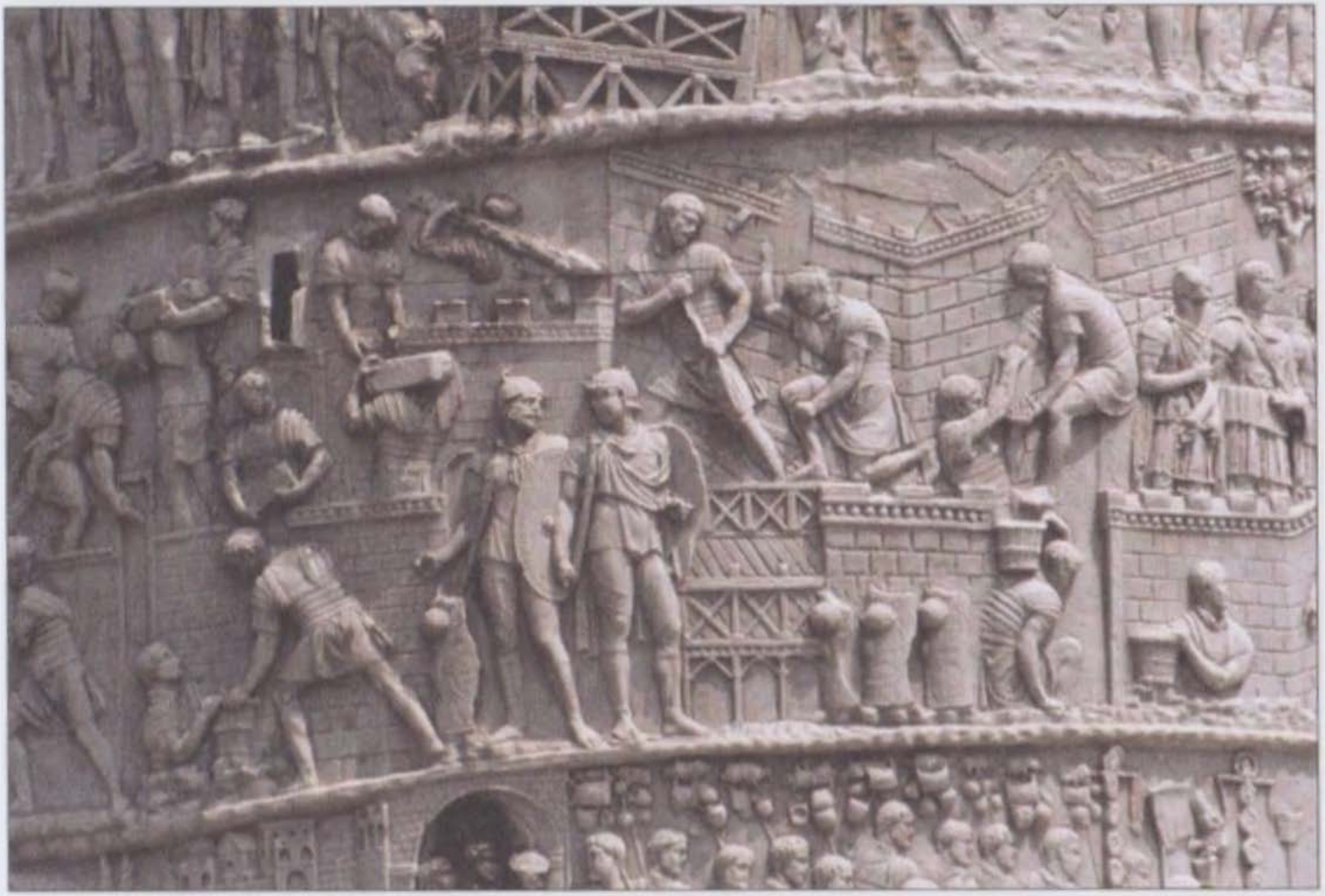
Çarpışma teknikleri: Önce mızrağını atıp, daha sonra koşarak hücum ettikten sonra kılıçla göğüs göğse savaşma şeklindeki esas lejyoner savaş taktiği kullanılmaya devam etmiştir. Sağ üstte gösterilen asker, kurşun dart atıyor. Sol alttaki lejyoner, Cumhuriyet dönemi lejyonerlerinin kullandığı kısa kılıçtan ziyade uzun kılıç kullanıyor. Mermiyat olarak taş kullanan sağ alttaki askerlere ise Constantinus Takı'nda rastlamak mümkün. *Rome at War*, Osprey Publishing, 2018.



MS 359 yılındaki Amida Kuşatması, mancınıklar, kuşatma ve savunma silahları, kuleler, koçbaşları ve şahmerdanlar görülüyor.
Romeyn de Hooghe eseri



Traianus Sütunu, baştan aşağı zırhlı süvariler



Traianus Sütunu, mühendis ve istihkamcılar



Traianus Sütunu, Testudo ve Kuşatma Sahnesi



Traianus Sütununda, atla taşınan mobil mancınık